

Београд

За све време наступања кроз западну Србију, од преласка преко Лима и Увца до избијања у долини Колубаре, борци 1. пролетерске бригаде су били заокупљени жељом да учествују у борбама за ослобођење Београда.

И, када је Врховни командант 10. октобра 1944. издао наредбу да трупе 1. армијске групе, заједно са јединицама Црвене армије, које су преко источне Србије избиле у долину Велике Мораве, крену у напад на Београд, изразивши жељу да јединице Народноослободилачке војске Југославије прве уђу у град, 1. пролетерска бригада је усиљеним маршем кренула ка јужним прилазима Београда, да би са тог правца, дуж главне магистралне комуникације, у средишту борбеног распореда јединица 1. пролетерског корпуса, наступала ка Београду. На кратким застанцима и у току маршовања вршене су ужурбане политичке припреме: истицан је значај предстојећих борби и обавеза бригаде. Борци су били свесни великог значаја предстојећег задатка, очекујући с нестрпљењем и узбуђењем напад на Београд. Прва пролетерска је за то имала и посебан мотив: у њеном саставу се налазио и Београдски батаљон!

Избивши између Младеновца и Раље на комуникацију Београд - Крагујевац, бригада се спојила са предњим деловима 4. гардијског механизованог корпуса Дрвене армије који су, прешавши Велику Мораву, хитали ка Београду. Сусрет бораца двеју братских, савезничких армија био је веома радостан и узбудљив. Колоне бораца НОВЈ и црвеноармејаца, готово измешане, хитајући, избиле су 13. октобра пред Авалу, коју су у првом налету заузеле, а следећег јутра, 14. октобра, отпочео је снажан напад 1. армијске групе НОВЈ и трупа Црвене армије на Београд. Прва пролетерска је, у првом ешелону, нападала на главном правцу - дуж авалског друма, преко Бањичког виси и Вождовца ка Ауто-команди и, даље, преко Карађорђевог парка ка Славији. Иако су били подржавани тенковима и артиљеријом, борци су морали да сламају непријатељску одбрану јуришима, крчећи пут својим пешадијским оружјем, пушком и ручном бомбом. Топовима су се могли тући само бункери, и утврђене отпорне тачке на отвореним

просторима, али не и стамбене и друге зграде, из којих је непријатељ пружао отпор. Београд је требало ослобађати а не заузимати! Требало га је сачувати од даљег рушења и уништавања, па макар и по цену већих жртава његових ослободилаца.

Све до 20. октобра, када је Београд ослобођен, 1. пролетерска бригада је водила тешке уличне борбе у центру града, око здања Народне скупштине, Албаније, Народног позоришта, Дома армије, Главњаче, све до Калемегдана. А у критичним данима, када је запретила опасност да се јака групација немачких снага, која се повлачила са истока, са правца Смедерева и Гроцке, пробије Александровом улицом и с леђа угрози наше и совјетске јединице које су у центру града нападале на упорно брањене преостале чворове одбране на десној обали Саве и на терасијском платоу, 1. пролетерска бригада је остала на својим положајима, чврсто решена да их ни по коју цену не напушта, да, ако треба, води борбу у окружењу.

Грађани Београда, и сами добрим делом учествујући у борбама, с љубављу су дочекивали своје ослободиоце, пружајући им свесрдну помоћ.

Неколико дана по ослобођењу Београда, борци 1. пролетерске бригаде су на Бањичком вису, тамо где су у јуришу крочили на тло Београда, дефиловали пред врховним командантом Титом, поносно носећи црвену заставу, коју су две године раније, у Босанском Петровцу, примили из његових руку, заветујући се да ће се под њом часно борити широм земље до победе.

Прва пролетерска у београдској операцији

Тринаестог октобра 1944. године среле су се јединице Народноослободилачке војске Југославије и Црвене армије, на домаку Београда. О сусрету са Црвеном армијом одмах је обавештен штаб дивизије, који је наредио да бригада хитно прикупи све јединице и крене ка с. Рипањ да би са трупама Црвене армије напале непријатеља у Београду. Јединице бригаде су отпочеле покрет ка одређеном простору, а штаб бригаде је стигао до совјетске колоне. Командант 4. моторизованог корпуса, генерал-мајор Жданов, примио нас је на свом командном мјесту. Настало је грљење наших бораца и официра са борцима и официрима Црвене армије. Нијесу изостале ни сузе радоснице са обе стране.

На командном мјесту генерал Жданов водио је разговор. Између осталог генерал Жданов је упитао:

- Чија је то војска и ко њоме командује?

- То је Народноослободилачка војска Југославије, на чијем су челу Комунистичка партија Југославије и маршал Тито! Био је наш одговор.

- Чини ми се да добро ратујете.

Затим је генерал упитао да ли смо имали губитака у борби приликом сусрета с њиховим трупама.

- Нијесмо имали никаквих губитака, одговорили смо.

- Ви заиста добро ратујете! - поновио је Жданов и додао: »Ви сте нам оштетили три тенка и избацили из строја 11 бораца, од којих су три мртва. Но то је ситница, у рату се свашта догађа!

Политички комесар Мирко и ја изразисмо наше жаљење због тог неспоразума.

Жданов се обрати мени, као команданту:

- Гдје вам је био смјештен штаб бригаде у току ноћи?»

Ја му показах на војној секцији заселак Сопот, чак му одредих и кућу у којој је био смјештен штаб бригаде.

Смејући се, Жданов у шали рече:

- Што нијесам знао, па да вам пошаљем један плотун „каћуша“. Наста општи смијех.

Мирко и ја затражисмо од Жданова да наш 6. београдски батаљон, као десант пјешадије, укрцамо на њихове тенкове и да тај наш батаљон први уђе у Београд. Послије доста убјеђивања, генерал је прихватио наш захтјев, али, усљед извјесних околности у развоју операције, до тога није дошло.

Киша је већ била престала, па се послије изласка сунца и облаци разиђоше и за час постаде ведро и сунчано. У томе тренутку, налетје ескадрила њемачких »штука« од Београда и, у обрушавајућем лету, нападоше совјетске трупе на одсјеку Буринци.

При растанку, Жданов рече да наша бригада креће гребеном, западно од комуникације, на правцу Раље, са задатком да са те стране објезбјеђује комуникацију и да, заједно са њиховим јединицама, са западне стране нападне непријатеља у Раљи.

Мирко и ја пођосмо ка бригади, која је већ била у покрету правцем који смо раније одредили. Када стигосмо у састав бригаде, поново наиђоше њемачке »штуке« и окомише се на совјетску моторизовану колону. Настаде снажан ураган противваздушне одбране совјетских јединица на њемачке авионе. Чини се да све у ваздуху гори. Моторизована колона креће друмом ка Београду, без застоја. Одмах затим наиђе и трећа ескадрила »штука«, али ватра противавионских оруђа не дозволи јој да се приближи колони. Чак се два авиона стрпошташе у пламену на километар источно од комуникације.

Наша пјешачка колона без застоја се кретала према Раљи. Када наиђосмо на гребен нешто јужније од Раље, Мирко и ја одлучисмо да издамо бригадну заповијест јединицама за напад на Београд. То је, вјероватно, и прва борбена заповијест за напад на Београд.

Тога дана, 13. октобра, наш 1. и 2. црногорски батаљони, са трупама Црвене армије, напали су жељезничку станицу у Раљи и остале објекте из којих се непријатељ бранио. Послије оштре борбе, заузели смо насеље, нанијевши непријатељу велике губитке у људству и материјалу. Јаче групе Њемаца извукле су се жељезничком пругом кроз тунел. Дијелови наших батаљона на вријеме су открили намјеру непријатеља, па су излазну страну тунела према Београду брзо затворили и снажном ватром митраљеца контролисали излаз. Совјетска артиљерија, директним гађањем у тунел, присилила је Њемце да се предају нашим јединицама. Заплијењена је већа количина оружја и муниције и друге ратне опреме. До краја дана, главнина наших јединица прикупила се на простору села Рипањ, а предњи њихови дијелови избили су са совјетским трупама на плато јужно од Авале.

Непрекидна моторизована колона Црвене армије прије мрака нашла се на домаку Авале. Тога дана поново сам се срео са генералом Ждановим. Договорили смо се о заузећу Авале. У напад на Авалу упућен је наш 1. црногорски батаљон и, десно од њега, један стрељачки батаљон Црвене армије.

Пред ноћ се поново наоблачило и, није се видјело прста пред оком. Са платоа испред Авале, можда три до четири километра јужније, совјетска артиљерија је извела артиљеријску припрему »каћушама« и топовима средњих и тешких калибра. Сва Авала је била у пламену. Од дјejства артиљерије небо се проламало, као да се расклопило, нарочито од дјejства »каћуша«. Наш 1. батаљон и батаљон совјетске пјешадије, кроз густу шуму и тотални мрак, подишли су врху Авале, ракетама дали знак за пренос ватре дубље у непријатељску позадину, а потом извршили снажан јуриш и овладали Авалом.

Послије су се совјетске моторизоване трупе незадрживо кретале друмом према Београду, а јединице наше бригаде лијево и западно од друма до под саму Авалу. Одатле, ка Бањици, совјетска колона се кретала десном страном друма, а колона наше бригаде лијевом страном. Од Авале према Београду, непријатељ је стално пружао јак отпор и организовано одступао. Наша пјешачка колона, са мноштвом сељачких кола, натоварених материјалом и муницијом, брзо се кретала и сустизала совјетску моторизовану колону. Циљ је био: не дозволити да пред њом избију дијелови совјетске колоне.

У 5 часова изјутра, 14. октобра, са бригадном колоном избили смо пред Бањицу. Само што се почело раздањивати, позвао нас је генерал Жданов ради договора о нападу на Београд. Он је том приликом рекао: »За 30 минута бићемо у центру града. Ви цијелу бригаду развијте у стрељачки строј, са задатком да снажно нападнете Бањицу, наслањајући се десним крилом на авалски друм и наше јединице, а са лијевим крилом да обухватите Бањицу и Бањички вис до Бањичког потока. Са вама, као појачање, иду неке наше оклопне јединице, са борним колима и тенковима, као и извјестан број артиљерије, која ће подржавати ваш јуриш«.

Заиста сам, без икакве резерве, повјеровао да ћемо за 30 минута бити у центру града, имајући на уму како се, у току протеклог дана и те ноћи, кретао тај челични ваљак Црвене армије.

Истовремено, са наступањем наших јединица према Бањици, отпочела је снажна припрема совјетске артиљерије, топова, минобацача и »каћуша«. Небо се проломило и од силне ватре бљеснуо је околни терен. Електрична струја на терито-

рији Београда била је искључена, владао је потпун мрак. На сектору напада бригаде развила се оштра борба. Наше јединице у првом, енергичном налету овладале су Бањичким висом и скоро читавом Бањицом, која је била утврђена јаким фотификацијским објектима пољског типа, а на појединим мјестима и правцима са бункерима од армираног бетона. Непријатељ се на цијелом сектору нашег напада очајнички бранио, потпомогнут јаком артиљеријом и тенковским формацијама, у којима је било и тенкова типа »Пантер« и »Тигар«.

Напад совјетских јединица у првом моменту био је снажан, посебно оних дијелова који су нам били одређени за подршку. Када се разданило и Нијемци предузели снажне противнападе, почело је комешање совјетских јединица које су нас подржавале. Нијесам одмах схватио о чему се ради. Када смо се некако споразумјели, повратили су своје машине и снажно нас подржавали. Но, после сат-два, совјетске јединице које су нас подржавале ипак су се повукле према Бијелом Потоку. Двогледом сам видио да се совјетске јединице интензивно укопавају, тако да су за час биле у рововима, па чак и многи тенкови и артиљерија. Касније смо сазнали да су из правца Пожаревца и Смедерева наишле двије њемачке дивизије, које су пред Београдом угрозиле бок и позадину совјетским и нашим јединицама.

У току тога дана, јединице наше дивизије које су оперисале са лијевог крила, до подне се нијесу изравнале са нама, па нас је непријатељ са те стране веома угрожавао, све док није ступила у дјејство 8. црногорска бригада. На сектору Бањица био је прави пакао. Непријатељ је вршио јурише и противнападе, потпомогнуте снажном артиљеријом и тенковима. Све те нападе наши батаљони су успјешно одбијали, али смо трпјели велике губитке од непријатељске артиљерије, која нас је тукла са калемегданског платоа, Звјездаре, жељезничке станице, аеродрома Земун, Бјежаније и са Батајнице. Ту је ватру заиста било тешко издржати, и да нијесмо имали њемачке ровове пуног профила (које смо од њих на јуриш освојили), претрпјели бисмо праву катастрофу.

Када сам негдје око подне оцијенио да ћемо претрпјети велике губитке, јер се огромна маса војске налазила на релативно узаном простору, и да је скоро свака непријатељска граната - погодак, одлучио сам да из борбе изведем половину војске и да је поставим у резерви, у мртвим угловима од осматрања непријатеља, иза Бањичког виси и Бањичког потока. Тако су наше снаге остале доста разријеђене, и губици све мањи. У борбама на Бањици, између осталих, погинуо је политички комесар 1. црногорског батаљона Блажо Попивода.

У току дана често сам употребио двоглед на правцу Авале, ка Бијелом Потоку и западно од комуникације Београд - Авала, да бих осмотрио што то раде трупе Црвене армије, када не нападају. Могло се видјети да се све и даље укопава у земљу, нарочито да артиљеријске јединице уређују своје ватрене положаје, а групе официра да стал] о осматрају, нешто учртавају и мјере на топографским картама. Непријатељска артиљерија била је тога дана веома активна и на простору куда су се размјештале совјетске трупе, али се нико од те ватре није склањао, чак ни групе официра који су непрекидно нешто провјеравали с картама у рукама.

Око 15 часова, преко курира, позвао ме је на командно мјесто командант Жданов. Одмах сам дао инструкције батаљонима који су водили борбу, као и друговима из штаба бригаде, а ја сам отишао код Жданова. Ту сам затекао команданта 1. дивизије Васа Јовановића и команданта 1. корпуса Пека Дапчевића. Жданов је био у прописном рову и одмах ме је позвао да сиђем код њега. Питао ме је како »иде дјело«, колико војника имамо на Бањици и Бањичком вису, можемо ли освојене положаје одржати до ноћи, када треба да почне општи напад на Београд. Одговорио сам потврдно.

Око генерала Жданова видим да се окупио, по околним рововима, велики број официра. Он их позва к себи и саопши им заповијест за општи напад на град. Том приликом сам сазнао које совјетске јединице сачињавају Четврти механизовани корпус.^{1*}

Сви родови војске добили су задатке. Артиљерија је имала задатак да у 16 часова, 14. октобра, изврши артиљеријску припрему, која ће трајати више од два часа. Жданов је свим јединицама издао строга наређења да се од оштећења морају нарочито чувати Бијели двор, споменици, научне и културне установе, посебно Народна скупштина и све знаменитије зграде.²⁾

У 16 часова отпочело је дјејство артиљерије и »каћуша«. Чули су се само први плотуни, а касније само непрекидна грмљавина, као да се и земља и небо проламају. Нешто се из-

У Састав је био слиједећи: 36. тенковска бригада, 13, 14. и 15. механизована бригада; 73. гардиска дивизија, »каћуша« 236. стрељачка дивизија, три јуришне, двије ловачке и једна бомбардерска авио-дивизија, 16 артиљеријских и минобачачких пукова разних калибара и система, једна комплетна артиљеријска дивизија, три самостална пука противваздушне одбране и Дунавска рјечна флотила. У саставу Корпуса било је 7 инжењеријских батаљона.

²⁾ Све су те зграде, споменици и институције били пажљиво унешени на војним картама, па је једну такву карту и мени дао, да бих с тим упознао своје јединице.

двајало дјејство »каћуша«, које је, у тој општој грмљавини, ли-
чило на неки увјежбани оркестар. У току трајања артиљериј-
ске припреме, на наш сектор је дољетела само једна граната
њемачке артиљерије са Бжежанијске косе или од Батајнице.
Послије се ни тај њемачки топ није јављао. Када је временски
истицала припрема, наше јединице кренуше у напад преко Ба-
њице ка Бијелом двору и Дедињу. Напад је био незадржив.
Десним крилом наслањали смо се чврсто на Авалски друм и
лијево крило совјетских трупа, које су Београд обухватале од
Авалског друма до Дунава, у почетној фази напада. Наше ли-
јево крило обухватало је Бањицу и Бањички вис до Бањичког
потoka. На нашем лијевом крилу чуло се дјејство 8. црногорске
бригаде у рејону Раковице и западно од ње. У првој фази
напада других јединица НОВЈ није било јер, због велике
удаљености, нијесу могле стићи, па су касније - по мјери при-
стизања - увоћене у борбу.

На линији Бањица - Бањички вис - Дедиње непријатељ је
имао јака фортификацијска утврђења и тај сектор је чинио јак
чвор његове одбране. На њему је имао знатне снаге пјешадије,
артиљерије и тенкова. Давао је жилав отпор. Ипак су наше је-
динице, користећи снажно дјејство артиљерије, заузимале јед-
но по једно упориште.

У 22 часа Бањица и Дедиње већ су се налазили у рукама
наших јединица. Совјетске моторизоване колоне снажно су
продирале Авалским друмом према Ауто-команди и Славији.
Око 23 часа бригада се концентрисала око центра Дедиње,
одакле је даље наступала раније одређеним правцем ка Сла-
вији и даље, ка Теразијама. Код Ауто-команде, а нарочито на
Славији, непријатељ је давао очајнички отпор и укочио даље
напредовање наших и совјетских јединица.

Наш 4. батаљон, који је био на лијевом крилу, имајући за-
датак да што је могуће дубље продире у град, као и све наше
јединице, за тренутак је изгубио везу са бригадом, па је, преко
»Мостара«, продро Улицом кнеза Милоша до Улице Милоша
Поцерца. Тај батаљон је прошао једну њемачку моторизовану
колону, а која се пред нама повлачила од Дедиња и Топчидер-
ског брда. На раскршћу улица Милоша Поцерца и Кнеза Ми-
лоша наишао је на другу њемачку колону, која је такође била
моторизована. Када су Нијемци упитали чија је то колона,
борци су с поносом одговорили да су партизани маршала
Тита, мислећи да су то совјетске снаге. У провом моменту,
непријатељ је ипак био збуњен, али је брзо прешао у силовит
напад. Наш батаљон је пружио жесток отпор, иако је био оп-
кољен јаким непријатељским снагама. Код нашег батаљона

налазио се и један противколски топ, који су борци у таквој ситуацији испрегли и вукли рукама, ефикасно дјејствујући по непријатељским тенковима, који су били принуђени да се крију иза углова улица и зграда. Како је непријатељ оцијенио да нашем батаљону не пристиже помоћ из дубине, прибранио се и предузео снажан напад. Командант батаљона Миша Брезак, одважан борац и изврстан командант, брзо се снашао и са батаљоном посјео тврде зграде које су Нијемци неколико пута покушали да запале, употребљавајући и бензинске шмркове. Али борци и руководиоци су те пожаре гушили ћебадима, дајући у исто вријеме снажан отпор.

Један вод тога батаљона, са једним политичким комесаром чете, пробио се и ухватио везу са штабом бригаде. Политички комесар чете поднио нам је извјештај, сав уплахрен, рекавши да је батаљон уништен. Добро сам познавао команданта и политичког комесара батаљона, и био сам увјерен да ће они спасити батаљон и из најтеже ситуације.

У близини нашег штаба, налазила се Команда совјетских тенковских јединица. Изложио сам им ситуацију у којој се налази један наш батаљон и затражио помоћ. За водиче сам предложио наш вод који је био избјегао из окружења. Одговорни другови из Команде тенковских јединица нијесу олако прихватили такав задатак. Да би те совјетске другове што боље увјерио у оправданост мога захтјева, укратко сам им испричао догађај који се претходног дана одиграо са једним совјетским батаљоном, југоисточно од Бијелог двора. Тај батаљон лично је упутио генерал Жданов да на нашем лијевом крилу нападне и заузме Бијели двор, а последије извршеног задатка да се врати у састав своје јединице. Како је тај батаљон пошао на извршење задатка и на неколико стотина метара се примакао Бијелом двору, на путу му се испријечила једна јаруга, обрасла ситним растињем. Ту су га са свих страна напали Нијемци. Отварајући паклену ватру, запријетили су му потпуним уништењем. До нашега штаба успјела је да се некако пробije болничарка батаљона. У очајничком плачу за својим батаљоном, молила нас је за помоћ. При руци нам је био 4. батаљон. Наредили смо му да најхитније и енергично нападне Нијемце и деблокира совјетски батаљон. Батаљон је ту акцију муњевито извео, напао Нијемце, и спасио совјетски батаљон од уништења.

Совјетским друговима био је познат тај случај, па када су чули моје објашњење, хитно су упутили двије чете тенкова, са посадом наше пјешадије из састава нашег батаљона. Те двије тенковске чете, снажном топовском и митраљеском ватром,

напале су њемачке снаге, чиме су их збуниле, тако да је наш батаљон, када је осјетио да су му тенкови дошли у помоћ, извршио противнапад и успио да дође у састав бригаде, у рејону Ветеринарског факултета.

Рано изјутра 15. октобра, све јединице наше бригаде биле су прикупљене на Булевару ослобођења, од Ауто-команде до Славије. Биле су потпуно измијешане с трупима Црвене армије. Тада ми се чинило да никада нијесам видио тако многољудну масу свијета као тога октобарског јутра. Све је било попуњено од Ауто-команде до Славије, сви паркови и споредне улице. На Славији је непријатељ пружио очајнички отпор. Прави пакао ватре совјетске артиљерије која је директним гађањем тукла околне зграде око трга. Тенкови су бљували топовску и митраљеску ватру. Рафали митраљеза и машинки парали су зрак. Имао сам утисак да сам тога јутра потпуно контузован од грмљавине топова. У ушима сам осјећао јаке болове од експлозија.

Црвеноармејци су масовно покушали да претрче преко Славије и да се ухвате зграда, али су били покошени непријатељским рафалима из околних улица. Под заштитом тенкова наше су болничарке успјеле да извуку све рањене са трга, па су се црвеноармејци дивили њиховом хероизму. Под заштитом артиљерије и тенкова, наш 1. црногорски батаљон је успио да просто, у једном скоку, »прескочи« трг Славије и ухвати се зграда на супротној страни трга и да - освајајући зграду по зграду, наносећи непријатељу велике губитке - овлада Славијом. Том приликом, на Славији је пао херојском смрћу замјеник команданта батаљона Душан Милутиновић, родом из Пипера, недалеко од Подгорице (данашњег Титограда).

Сви даљи покушаји да се преко Славије продире у град, **би.ли** су безуспјешни. Морали смо тражити обилазне путеве. Тога јутра, 15. октобра, масовно су нам прискакали у помоћ грађани Београда, нарочито омладина, младићи и дјевојке, који су испољавали невиђену храброст при изношењу рањеника, указујући им потпуну санитарску помоћ. Проводили су многе наше и совјетске групе, па и читаве јединице, кроз дворишта, капије, преко многих ограда, откривајући нам циљеве и показујући гдје су постављена оруђа непријатеља, гдје се налазе бункери на раскрсницама, итд. Била је то неочењива помоћ за све наше јединице.

Са Славије за тренутак смо промијенили ранији правац кретања. Бригаду смо повратили нешто уназад, како би заобишли Славију и пошли Улицом књегиње Зорке (сада Ивана Милутиновића) преко Улице цара Николе (Ратних војних ин-

валида), па Улицом проте Матеје, Даничићевом и Смиљанићевом, да би својим десним крилом избили преко Улице краља Александра (Булевару револуције) до Улице краљице Марије (27. марта), а лијевим код Народне скупштине. Тога дана водиле су се огорчене уличне борбе. У току тих борби 1. пролетерска бригада, практично, својим енергичним продором, раздвојила је град и њемачку одбрану на два дијела, приближавајући се својим продорима Теразијама и Калемегдану. Била је створена могућност за уништавање њемачког гарнизона у Београду и околини по одвојеним групама, које више нијесу могле једна другој притећи у помоћ. Са нама су продирале јединице Црвене армије, првенствено тенковске јединице и артиљерија, у чијем саставу је било доста оруђа за борбу против тенкова.

Када смо пријешли Славију и избили на Његошеву и Београдску улицу, многи грађани, нарочито старије жене, истрчавали су да нас поздраве и да нас загрле, на појединим дијеловима улица, простирали су ћилиме и прекриваче, да војска и тенкови прођу преко њих. Износили су војницима све што су имали у домовима - да их почасте. Те оштре борбе су личиле и на славље, био је то заиста свенародни велики празник.

Бригада се 16. октобра налазила на Улици краља Александра, око Народне скупштине, Главне поште и до Старог двора и Телефонске централе испод Народне скупштине. Запосјели смо зграду Народне скупштине, Поштанске штедионице и околне зграде у Александровој улици, као и неке зграде у Таковској и Косовској улици, одакле смо настављали снажне нападе на непријатеља. Испред нас је непријатељ имао јака утврђења. Запосјео је и утврдио за дуготрајну одбрану многе зграде. На раскрсницама и угловима улица, у ужем дијелу града, био је изградио низ армираних бункера, из којих су бранили снажном митраљеском и топовском ватром продоре ка Теразијама, Калемегдану, Жељезничкој станици и мосту на Сави. Те препреке је требало ломити, једну по једну, и заузимати не само кућу по кућу, него, често, и собу по собу. Штаб бригаде био је смјештен у згради данашњег ЈАТ-а, до Поштанске штедионице, у Александровој улици.

Око пола ноћи 16. октобра, са бригадом смо предузели енергичан напад улицама: Косовском, Мајке Јевросиме, Поенкаревом (Македонском), Хилендарском, наслањајући своје десно крило на Улицу цара Душана и јединице 3. пролетерске крајишке бригаде, са којима смо сада имали чврсту везу, пошто је и она уведена у борбу, а на лијевом крилу, према Ста-

ром двору и Теразијама, везивали смо се са јединицама 8. црногорске бригаде. У почетку напада према Калемегдану, све су јединице наишле на жесток и организован отпор Нијемаца, па су се развиле огорчене уличне борбе. Непријатељ је употрејио тенкове, које смо тукли противтенковским топовима, које су борци испрегли из запрега и гурали их пред собом, у стрељачком строју. У тим борбама храбро су пали заменик команданта 4. батаљона Славко Маричић и комесар 6. батаљона Сава Димитријевић. Сломивши непријатељски отпор у току ноћи, све наше јединице успјеле су до зоре да својим лијевим крилом избију према Теразијама, односно према 8. црногорској бригади, да овладају данашњим Тргом Републике, Народним позориштем, почетком Улице браће Југовића и Књегиње Лубице, наслањајући се десним крилом на Улицу цара Душана и 3. пролетерску бригаду, која је водила тешке борбе од Цара Душана улице до Дунава. У току ноћи штаб бригаде се кретао са својим јединицама и непосредно руководио борбом, а ујутро 17. октобра, смјестио се на углу Цетињске и Зетске улице.

Од 17. до 20. октобра, на сектору наше бригаде развиле су се оштре борбе. На достигнутој линији непријатељ је задржао наше продирање ка Калемегданској тврђави. На сектору 8. црногорске бригаде, источно од Теразија, од палате »Албанија« до »Лондона«, такође су вођене огорчене борбе - није се могло од непријатељске ватре ни у једном моменту претрчати преко садашње Улице маршала Тита а да борац не буде погођен. На сектору 3. пролетерске бригаде од Улице цара Душана до Дунава, такође су вођене жилаве борбе. На свим тим правцима - линијама Нијемци су се очајнички бранили, вршећи сталне противнападе на наше јединице.

У току 17. октобра, на сектору наше бригаде - око палате »Албанија«, Кнежевог споменика, Народног позоришта и у Браће Југовића улици - борбе су достигле кулминацију. Сваки покушај да овладамо палатом »Албанија« у току тога дана није дао резултате. Народно позориште је прелазило из руку у руке три пута. Два пута су Нијемци силовитим нападом избацили наше јединице које су биле запосјеле Народно позориште. Покушале су јединице Црвене армије да трећи пут освоје Народно позориште, потпомогнуте артиљеријом и снажним ватром из три тенка. Наше раније борбе за Народно позориште посматрали су совјетски официри и дивили се хероизму наших пролетера. Сада су се ти официри обратили мени, с категоричким захтјевом да даље не нападамо ту зграду. »Сада ћемо ми извршити напад - рекли су - вас је мало,

па ако још гинете, шта ће од вас остати? Нас има доста, па ако и гинемо, опет нас доста остаје». Веома ме је гануо такав њихов захтјев и такво објашњење, знајући да су овамо дошли од Стаљинграда и Волге и, ево, сада нас узимају у заштиту - они хоће да гину за моју рођену престочицу! Артиљерија је испред данашњег Дома ЈНА и са почетка Зраће Југовића улице отворила снажну ватру по згради Hal одног позоришта. И тенкови су »истрчали« из малог парка испред Дома ЈНА и пробојним гранатама и снажном митраљеском ватром засули зграду Позоришта, а совјетска пјешадија у таласима преко парка и улицама, јурила је да зграду освоји. Када се примакла згради на пола пута, око 40 до 70 метара, била је покошена густим и прецизним њемачким рафалима из самог Позоришта, банчине зграде код Кнежевог споменика и зграде »Риунионек«. Тако је и тај напад совјетских јединица на Позориште био одбијен. Затим смо ми обновили напад, употребљавајући дејство тенкова са гранатама успоравајућег дејства, тако да су гранате пробијале зидове зграде па је тек тада долазило до експлозије. Наше су јединице на тај начин, по трећи пут, освојиле зграду Народног позоришта, коју више нисмо испустили.

У зграду Народног позоришта, послје трећег заузећа, као посаду и браниоца тог веома важног пункта за наш даљи продор ка Калемегдану, убацили смо батаљон »Гарибалди«, знајући из искуства, да су Италијани у утврђењима веома добри војници, често бољи од најупорнијих њемачких војника. Тај батаљон више није дозволио Нијемцима да зграду поврате и сваки њихов покушај Италијани су успјели да одбију. Сада се појавио озбиљан проблем - како тај талијански батаљон обезбиједити муницијом, храном и водом, јер се и даље од снажне ватре до зграде није могло доћи, без великих губитака. Из једне зграде у Браће Југовића улици, испод Народног позоришта, пребацили смо коноп, прилагодили га као неку врсту чекрка, и тим путем, у кофама и мањим цаковима, батаљону смо дотурали све борбене потребе. Тако је страшно руинирана зграда остала до краја у нашим рукама.

Рано изјутра 17. октобра, добили смо слиједете обавјештење штаба дивизије: »Јака непријатељска групација од око 30.000 војника са јаком моторизацијом надире од Смедерева ка Београду, са циљем да се споји са гарнизонам у Београду«. Уз обавјештење дата су строга упутства свим јединицама које се налазе у граду да запосједну тврде зграде и да их оспособе за кружну и дуготрајну одбрану. Речено је да се и штабови смјесте у тврдим зградама и да се и оне оспособе за кружну и дуготрајну одбрану. Даље је речено да један батаљон наше бригаде посједне Народну скупштину, да у њеном парку хит-

но ископа ровове, а саму зграду утврди џаковима пијеска на прозорима и вратима, и да обезбиједи довољне количине воде за гашење евентуалних пожара. Такође је речено да је команда наших и совјетских јединица обједињена ради новонастале ситуације и ради успјешнијег дејства. Наша 13. пролетерска бригада, која је била дивизијска резерва, била је већ упућена ка наступајућој групацији Нијемаца са правца Гроцке. И совјетске јединице у граду су се знатно смањиле и оријентисале на правцу Гроцке и Авале. Од совјетских јединица на сектору наше бригаде остале су само мање тенковске и артиљеријске посаде, као подршка нашим јединицама. Тако је било и на осталим секторима у граду.

Одмах смо упутили наш 3. батаљон да посједне Народну скупштину, дајући му потребна упутства за утврђивање зграде и њене околине, са строгим наређењем да зграду брани, у случају потребе, до посљедњег борца. Осталим батаљонима такође смо дали јасне задатке за утврђивање и одбрану, али је и даље остао главни задатак да све јединице наставе са снажним нападима на њемачка упоришта, као најбољим видом одбране. Санитет, команду позадине и друге самосталне јединице примакли смо ближе линији фронта, смјестили их у зграде од тврдог материјала, што је пружало могућност за добру одбрану у случају потребе.

Истота дана, 17. октобра, и код Нијемаца се осјетила велика активност: чинили су очајничке напоре како би нас, на неки начин, збунили, и тиме створили услове да се споје са својима који су надирали од Гроцке према Београду и Авали. Како ка Калемегдану нијесмо могли да продиремо, због јаке непријатељске ватре из неких зграда, предложио сам команданту совјетских јединица, које су нас подржавале, да са три тенка изиђу на трг код Кнежевог споменика и да са топовском и митраљеском ватром нападну посаду палате »Албанија«. Совјетски командант је сматрао да је ризично извести тенкове на сам трг, да сваког минута могу бити уништени ватром њемачких самоходки које су биле веома активне од Калемегдана ка Теразијама и Краљевом тргу (Тргу Републике). Тада сам га замолио да мене пусти у један тенк и да ћу ја ићи са посадом, а с тим да наши и њихови артиљерци за то вријеме обрате пажњу на улице које од Калемегдана воде ка Краљевом тргу, и да појачају ватру дуж тих улица. Сматрао сам да једино на тај начин можемо ликвидирати тај важан пункт одбране непријатеља. Послије таквог мога објашњења, совјетски командант одреди три тенка са пуним борбеним комплетом граната за топове и муниције за митраљезе. Наша и њихова противтенковска артиљерија ступи у дејство, засипајући ули-

це које од нас воде ка Калемегдану. Мн, са тенковима, изиђосмо на трг код Кнежевог споменика, користећи са леђа, као заштиту, зграду Банке (сада Народни музеј), и са тог положаја снажном топовском и митраљеском ватром засусмо први спрат зграде. Прије почетка паљбе, видјевши како зграда стоји сва у мермеру, као нека љепотица, совјетски тенкисти ми рекоше: »Не, ту зграду, нећемо рушити, то је исторически дворца«. Ја им рекох да никада до тада у тој згради нијесу сједили поштени људи. Ту су сједили само капиталисти, за њих је она подигнута. »Кад је тако, онда можемо!« - рекоше тенкисти. Поче једновремено дјејство сва три тенка по првом спрату зграде. Од првих плотуна се распрскоше мермерне плоче и сва стакла на прозорима. Сручише се и сва стакла са околних зграда, па је изгледало као да је тај дио града захватио јаки земљотрес. Указаше се у зидовима зграде железне шине. Одмах сам закључио да се зграда не може срушити, јер је од жељезне конструкције. Затим замолих тенкисте да сада сваки тенк узме свој дио с врха до дна зграде, да зграду линијски избуше, једновремено засипајући је снажном митраљеском ватром. Наш батаљон био је већ одавно посјео ред зграда у источном дијелу Коларчеве улице и неколико пута је покушавао да претрчи улицу и упадне у палату »Албанија«. Међутим, сваки пут је био одбијен прецизном митраљеском ватром браниоца. Сад је, под снажном ватром совјетских тенкова, батаљон у једном скоку претрчао Коларчеву улицу, ухватио се зграде »Албанија« и започео борбу прса у прса са њемачким браниоцима. Догађало се да се наши борци налазе на петом или на трећем спрату зграде, а Нијемци на другом или на четвртом спрату. За ликвидацију појединих дијелова зграде борци су пијуцима пробијали међузидове, убацујући кроз направљене рупе ручне бомбе. Борбе су се водиле и по степеништима. Најјача одбрана зграде била је у приземљу. Продором наших јединица у саму зграду непријатељ је био збуњен, па је почео, ипак, да напушта зграду, у мањим и већим групама. Снаге 4. батаљона, које су стално држале зграде источно од палате »Албанија«, као и јединице 8. црногорске бригаде, које су се налазиле лијево и источном страном Теразија, отварале су снажну ватру на те групе које су покушавале да побјегну. Исто тако, посаде из три совјетска тенка отварале су паклену ватру по тим непријатељским групама. Када је непријатељ у згради био савладан, покушао је да се извуче Кнез-Михаиловом улицом ка Калемегдану. Један совјетски тенкиста се одлучио да те групе уништава директним гажењем тенком. У очајничкој одбрани, неки Нијемци су на задњи дио тенка бацили запаљиве бомбе и - тенк је букнуо у пламену.

У згради преко пута »Албаније« (која се звала »Нама«), а која је била порушена бомбардовањем још у априлском рату 1941. године, било се у рушевинама склонило неколико грађана који су ту жестоку борбу посматрали. Када је један младић уочио да је совјетски тенк у пламену, искочио је из рушевина да би спасио тенкисте. Међутим, и њега је захватио пламен.

Нијемци су већ били протјерани, палата »Албанија« била је заузета, као и зграда »Риунионе« изнад биоскопа »Јадран«, а снажни јуриши наших јединица направили су даљи продор до Змај-Јовине улице и десно до Студентског парка и Управе града испод парка.

Из рушевина бивше »Наме« изишло је неколико грађана да види призор на почетку Кнез-Михаилове улице, гдје је био уништен совјетски тенк са посадом. Већ су наши борци били извукли угљенисане тенкисте и положили их нешто даље од тенка, који се још пушио, као и младића који је пошао да спасава тенкисте. Био је то стравичан призор. У тој групи посматрача налазиле су се мајка и сестра угљенисаног младића, који је, на жалост, за нас остао непознат, јер у таквим моментима човјек нема времена да нешто забиљежи. Сестра се превијала од бола и туге. Мајка је стајала као скамењена. Неки су се грађани постарали да их од стране да тај призор не посматрају. Обје су пошле. Мајка је проговорила: »Јуначки си погинуо, сине, у твоме граду, на твојој рођеној земљи«.

Освануо је 18. октобар. Оштре борбе водиле су се на свим секторима у граду. На нашем сектору непријатељ је све више потискиван ка Калемегдану, а на сектору 8. бригаде ка Жељезничкој станици и савском мосту. Водиле су се огорчене борбе јужно и југоисточно од Београда и у рејону Авале за уништење непријатељске групације која је надирала од Смедерева и Гроцке ка Београду. Тежиште борбе за ослобођење Београда сада се тамо пренијело.

За уништење Смедеревске групације биле су ангажоване јаке снаге.³⁾

За неколико дана жестоких борби непријатељска групација доживјела је страховит пораз. Те непријатељске снаге биле су разбијене, највећим делом уништене или заробљене, а мањи дио успио је да се преко Авале пробије према Обреновцу и Шапцу.

³⁾ Наше јединице: 11, 23, 36, 21. српска дивизија, дијелови 5. дивизије и 13. пролетерска бригада 1. пролетерске дивизије. Совјетске јединице: 14. механизована бригада, 73. гардијска дивизија, 236, 233, 74. и 109. стрељачка дивизија, ојачана с групом гардијских минобацача - ^каћуша«, један самостални артил>еријски пук и један самостални противтенковски артил>еријски пук.

У руке наших и совјетских јединица пала је сва ратна техника те њемачке групације.

Први пут на сектору наше бригаде, 18. октобра ступила је у дјејство совјетска авијација, »штурмовици«. Наши предњи дијелови су авионима означавали предњу линију фронта, наводећи совјетске авионе на праве циљеве. То је било прво прецизно садјејство наших јединица са авијацијом. Дјејство совјетске авијације било је за нас драгоцјена помоћ и велико олакшање. Непријатељ је још више збуњен појавом и дјејством авијације. Освајајући упориште за упориштем, наше јединице су се приближавале Калемегдану. На путу нашег продирања, налазила се Управа града, злогласна »Главњача«, ниже Студентског трга, у Улици браће Југовића. То је била права тврђава, опасана тврдим високим зидом и густо исплетеном бодљикавом жицом. Дознали смо да се у њој налази доста велики број затвореника, али нијесмо очекивали да је ико од њих жив. Нијесмо могли да овладамо том зградом. Од авијације нијесмо захтијевали да је бомбардује, да не би у њој, страдали затвореници (ако су у животу). Прибјегли смо једноставној, али сигурној акцији. Дали смо задатак 3. чети 2. црногорског батаљона, на чијем је челу био одважни борац и командир Илија Шћепановић. Предложили смо команди чете да се на највишим спратовима зграда у Браће Југовића улици попну искусне групе бораца, са доста ручних бомби, да са бомбама разбију кров зграде, док се не укаже дрвена конструкција, а тада да баце што је могуће више запаљивих бензинских флаша, како би се изазвао пожар. Командир Шћепановић, са групом бораца, вјешто је обавио задатак. Када је букнуо пламен и Управа града почела да гори, отворила су се врата и кроз дим и ватру покуљали су људи на улицу. Посада није била велика и одмах је била уништена. У затвору је било нешто четника, недићеваца, љотићеваца, партизана и мали број грађана. Из колоне се издвојио један човјек, зарастао у косу и браду, и од нас затражио оружје да се бори против Нијемаца. Упитали смо га ко је. Одговорио је да је Јовица Мандић, родом искрај манастира Острога, бивши подофицир и борац 1. пролетерске бригаде (почетком 1944. године био је заробљен од четника близу Бања Луке).

Десно крило наше бригаде и 3. пролетерска бригада, на простору од Улице цара Душана до Дунава, направили су 19. октобра снажан продор, приближавајући се Калемегдану. Наше јединице освојиле су Коларчев универзитет и Берзу рада (гдје је сада смјештен Етнографски музеј) избијајући на Улицу цара Уроша. Непријатељ је био запаљено Коларчев универзитет, али су наше јединице успјеле да угасе пожар. Наше лијево крило водило је огорчене борбе у рејону хотела »Ма-

жестик« и у низу зграда од Кнез-Михајлове до Обилићевог венца. Осма црногорска бригада и даље је водила жестоке уличне борбе од палате »Албанија« до »Лондона«, али није могла овладати упориштима непријатеља у хотелима »Балкану« и »Москви«. Непријатељ је, по цијену највећих губитака, морао сачувати у својим рукама тај доминирајући положај, који му је једино објезбјеђивао мостобран на Сави за бјекство у одсудном тренутку. Тога дана све више се стегао обруч наших и совјетских јединица око Жељезничке станице и савског мостобрана, гдје је непријатељ давао очајнички отпор.

Увидјевши да његова »смедеревска групација« не може извршити деблокаду београдског гарнизона, а изгубивши, у исто вријеме, и радио-везу са групацијом, ноћу 19/20. октобра, уз очајничке напоре, извлачиле су се преостале снаге из Калемегданске тврђаве и са савског мостобрана преко Саве у правцу Земуна. Прије повлачења, непријатељ је у Калемегданским подземним просторима и одајама полио бензином и запалио све своје мртве (а можда и тешко рањене), које је у току борбе тамо довлачио.

Рано изјутра 20. октобра, уз подршку артиљерије и совјетске авијације, наше јединице, јединице 3. пролетерске бригаде и јединице 8. црногорске бригаде извршиле су снажан притисак, свака на своме правцу, па су се као муња сручиле на Калемегдан. У 8 часова био је сломљен и последњи отпор непријатеља, а Београд, град мученик у трогодишњој окупацији и незапамћеном терору, доживо је жељно очекивану слободу.

Око 9 часова, на плато Калемегдана стигле су јединице тешке артиљерије Црвене армије, »жаћуше« и мноштво тешких самоходних топова. Са калемегданског платоа артиљерија свих калибара и »жаћуша« отворила је ураганску ватру по немачким колонама које су биле у бјекству, по аеродрому, по Бежанијској коси, по Жељезничкој станици Земун, по Земуну и Батајници. Сав тај огромни простор био је у диму, прабини и пламену.

Од почетка напада на Београд до његовог коначног ослобођења, за седам дана и седам ноћи, непријатељ је само на сектору наше бригаде имао око 1.200 мртвих војника, подофицира и официра, рањених 1.030, заробљених 560 војника и подофицира, међу којима и 3 официра.

Заплијењено је 1.498 пушака, 118 пушкомитраљеза, 19 »шараца«, 29 тешких митраљеза, 28 минобацача, 80 машинки, 180 пиштоља, 176.660 метака за митраљезе и пушке, 44 моторна возила, тенкова и камиона, 10 топова, 1.200 пари одијела, 1.100 пари ципела, 7 магацина са храном и 4 магацина са одијелима, 1 магацин са оружјем и муницијом, 3,000.000 динара,

500 часовника, 2.000 ручних бомби, 800 минобаачких граната, 5.000 топовских граната.

У истом временском периоду, бригада је имала 50 мртвих, 137 рањених и 9 несталих (који су залутали у друге јединице), подофицира, бораца и официра. Губитака у оружју нијесмо имали.

Сва моторна возила која смо заплијенили, на инсистирање совјетских команди и појединих официра, осим малог броја камиона, мотоцикала и великог броја бицикала, предали смо совјетским јединицама, како би надокнадили губитке које су имали у току операције. Совјетским јединицама препустили смо и знатне количине бензина. Један дио горива предали смо Команди мјеста у Београду, која је већ била формирана.

Подносећи оперативни извјештај штабу дивизије, за период београдске операције штаб бригаде је дао следећу оцјену: »Све наше јединице успјеле су да у потпуности изврше постављени задатак... Операције у Београду биле су веома сложене природе...

... Но, одушевљење наших бораца и руководилаца у заједничкој операцији са трупима Црвене армије, противу заједничког непријатеља, савладало је све техничке мањкавости и недостатке и све остале препреке, које су стајале пред нама. Наши борци и руководиоци у потпуности су извршили своју историјску мисију и стекли огромно ратно искуство у вођењу операција великог стила у најтежим приликама у савлађивању појединих тешких сектора и упоришта. Држање нових бораца, који су по својој борбености били на таквој висини да је то одушевљавало све старе борце и руководиоце... Ту се очитовао онај невиђени полет и одушевљење. Велики одлазак наших старих бораца, нарочито из српских батаљона, доласком у Шумадију, за руководиоце у другим јединицама, прије напада на Београд, није умањио борбеност бригаде... «

Неколико дана после ослобођења Београда, бригада се припремила за учешће у свечаној војној паради, која се одржала на Бањици. У паради је учествовао велики број јединица наше војске. Јединице су биле постројене по бригадама и дивизијама. Постројене јединице обишао је Врховни командант друг Тито, а после смотре, јединице су отпочеле с дефилеом. На трибини, као гости, налазиле су се савезничке војне мисије и група совјетских виших официра. Сви наши борци осјећали су понос што им се пружила прилика да испред свога Врховног команданта продефилију. Многи од њих први пут су видјели Врховног команданта, и то је за њих био велики доживљај.

Новајлије у ослобађању Београда

После ослобођења Уба, у његовој околини се *пску* време задржао и Краљевачки батаљон. Ја сам ступио у 3. чету. Командир је био Јуре Тољ. Били смо у Совљаку, Бањанима и другим селима. Примани су нови борци. Народ је радосно и радознано дочекао ослободиоце. Заједно се са њима веселио у игри и песми. Давао је храну и смештај. Предмет веће пажње биле су партизанке и дечаци партизани. Интересовали су се за понашање свих партизана, јер пре тога непријатељ је о њима говорио све најгоре. Но, контакт је брзо успостављен. Ослободиоци су уживали пуно поштовање. Народ их је прихватио и ојачавао њихове редове: омладином, храном, одећом и другим потребама.

У Убу се нисмо дуго задржали. После два-три дана, командир нас позва у строј. Поделише нам по неки део одеће и неким и пушку, па је дато наређење за покрет. Не сећам се да је речено да се иде на Београд. Ишли смо заобилазно, негде према Лазаревцу, и стигли на Космај. Трећа чета је била смештена у селу Неманикуће. Положај је био према Буринцима. Чула су се отуда немачка моторна возила и повремена паљба.

Једне ноћи, док сам у селу био на стражи, у близини прелете топовско зрно испаљено из немачког оружја, мислим да је било из тенка. За нас новајлије то је било борбено привицавање и каљење.

Постепено смо се навикавали на живот у чети. Ми, новајлије, скоро сви смо били у сељачком и грађанском оделу. Пришили смо црвене платнене петокраке на капе и качкете. У томе су нам помагале другарице. Научили смо на деобу хране на казану, на економија, на другарску деобу свега што имамо, па и цигарету смо заједно попушили, по дим-два, када више нема. Старији нам борци објашњавају да је циљ партизанске борбе да се непријатељ победи и да се створи праведније друштво.

Једне ноћи, пуцњава је на положају била већа, а у зору је дошао к нама курир из штаба батаљона. Дежурни нас буди и наређује да се спремимо за покрет. Сазива се збор и постро-

јавамо се. Добисмо ио нешто хлеба, а кувари просуше казане. Журило се. Пуцњава са положаја више се не чује, а тутњава моторних возила наставила се. Неки рекоше да долази Црвена армија. Свиће и наређује се покрет у колони по један. Колона силази брзо. И мали коњићи се добро сналазе иако су натоварени оружјем, муницијом и храном. Пролазимо поред ретких сеоских кућа. Веза се одржава. Чује се по која команда и по нека шала.

Колона постаје све гушћа, силази се у равницу. Пред нама је Сопот. Чују се весео жагор, повици и песме. Ускоро и ми стижемо. Дошла нам је у помоћ Црвена армија. »Живела Црвена армија«, »Живео друг Стаљин«, »Живео друг Тито«, ори се из грла партизана. Кратки рафали из аутоматских оружја у ваздух. Веселје је спонтано, од срца. Сусрели смо се са великим савезником. Сада смо још јачи. А колоне тутње и пролазе. Зна се и куда ће - правац Београд. Понеки немачки авион напада колону, али му се успешно супротстављају борци Црвене армије флаковима и противавионским митраљезима. Растурамо се. Немамо времена да наставимо славље. Идемо даље - зар да заостанемо иза савезника - Црвене армије?

Немамо шта да чекамо. Креће се напред, брзо - усиљено. Одмора је мало. Прелазимо преко брда и дрмова. Помажу нам и водичи мештани. Народ нам износи храну, воће и понешто топло од одеће - чарапе, шал, рукавица. То је за успомену, на пролазак кроз њихова насеља. Често не успевамо да прихватимо то што нам се нуди мада би нам добро дошло. Али, зна се какав је ред у партизанима. Постоје интендант и економи, преко којих се врши расподела. Комесар и старији борци већ су нам о томе говорили. Па тако ћемо се и ми понашати.

Прелазимо друм у Раљи. Гледамо остатке четничке владавине - нека опрема, парола и погинули. Задржавање је само толико да се мало предахне. Па шта ако су црвеноармејци моторизовани, ни ми не заостајемо у трци за улазак у наш главни град! У свитање назире се врх Авале, стижемо у Јајинце. Заједно смо опет с Црвеноармејцима. Неки несташни црвеноармејац из стројнице пуца на кокошке које излећу из кокошарника. Лево се, по њивама, већ организује фронт. Укопавају се и тенкови. Један црвеноармејац даје нашем младом борцу стројницу. Силазимо према једној јарузи и потоку, зауставимо се иза неке косе у заклон. Део наше чете заклања се обалом потока и одлази на положај. Ватра непријатеља већ је почела: топовска, минобацачка, митраљеска. Наши, као и црвеноармејци, ступили су такође у дејство. Непријатељ нас

гађа нарочито бацачима. Види се да су добро припремили одбрану. Имамо рањеника, па и погинулих. Болничари помажу и односе их носилима. Брисани простор није лако прећи читав. Чују се и јауци тежих рањеника. То је било, 13. октобра. Лежимо уморни, гладни, напети. У току дана, дотурено нам је мало хране. Тешко је до нас доћи; осим тога, важнији су они напред, у првој линији. Нисмо се укопавали, иако би требало. Немамо чиме. Тако прође дан.

Пред вече и ми добијамо наређење да кренемо у напад. Пребацујемо се, један по један, потоком. Тресне по која бацачка граната и понеког друга избаци из строја. Срцу није лако, али то је рат. У току ноћи приближавамо се граду. Негде смо испред Бањице. У патроли сам, извићамо. Не срећемо се са непријатељем. Правимо мали одмор. Однекуд нам је економ донео нешто слатко и по парче хлеба. Кад би могли тиме да утолимо глад.

Крећемо даље. Батаљон силази према »Мостару«. Ту стоје руски тенкови. Ми идемо даље. Улазимо у Улицу кнеза Милоша. У колони смо са обе стране поред кућа, са припремљеним оружјем. Већ смо близу министарстава на углу Немањине улице. Средином улице иду неки наши руководиоци. По мраку им у сусрет долази некакав мотоциклиста. Заустављају га и виде да је немачки војни курир. Не сећам се да ли су га ликовидирали или само разоружали. Мало даље пролазимо поред неких тенкова, мислимо да су руски - у мраку се ознаке не виде. Мало потом зачу се нека галама. Ови не говоре руски - то су Немци! Командовано нам је да уђемо у попречну улицу, према Сарајевској. Наш противколац је опалио неколико граната, ми смо заузели положаје на прозорима кућа. Појави се негде и мало панике. Но, ни Швабама није лако - мора да су се поплашили, не дејствују. Само су се чули мотори тенкова, мора да су бежали. А мали противколац се и ту показао као велик и снажан. Мислим да је њиме командовао Хамдија, а батаљоном је командовао Миша Брезак Лала. Ми смо затим нашли водича, спустили се у Сарајевску улицу и кренули опет према »Мостару«. Митраљесци су ишли напред. Наишли смо на немачку касарну и стражара испред врата. Побегло је у касарну. Продужили смо даље, у тишини, и ушли у паркић између Кнез Милошеве и Сарајевске. Чујемо одјек чизама. Немачка јединица се повлачи од Мостара. Близу смо им и митраљежи су спремни за дејство. Нису нас приметили, а и ми њих нисмо потпрашили. Није се ни требало играти између две ватре - немачке и совјетске, а они нису знали да смо то ми. Били смо на дохват црвеноармејаца. Везу смо брзо успоста-

вили и вратили се у свој део фронта. Одатле смо се појавили негде на Врачару изнад Карађорђевог парка. У зору су »каћуше« гађале Немце, а биле су надамак наше чете, па када су надале рику и тутњаву многи од нас су се поплашили.

Дању стигосмо у Улицу краља Александра (Булевар револуције). У некој вишеспратници мало смо се одморили. Власник није био ту. У намештеном стану било је скупоцених ствари. Нико се није полакомио ни да их такне.

Током наредних дана наступали смо иза Главне поште и Народне скупштине, Косовском, Влајковићевом, Дечанском (Моше Пијаде) - у Нушићеву улицу. Црвеноармејци су били негде на платоу Скупштине. Чула се рафална и појединачна ватра. Авиони су такође били у дејству. Већ на изласку из Влајковићеве у Дечанску улицу, Немци су нас дочекали из кућа у Булевару револуције и са Теразија. Под борбом смо се пребацивали, један по један. Било је и губитака. Тамо гдје је данас палата Лутрије, била је нека зграда са апотеком. Наша 3. чета добила је положај у следећој вишеспратној згради, чији су прозори били тако избочени да су се са њих видели немачки тенкови код »Москве«, као и утврђења у парку према данашњем биоскопу »20. октобар«. Одатле су нас Немци гађали, а ми им узвраћали. Такође, прозоре зграда на делу десне стране Нушићеве улице држали су Немци. Често нам се није могла доставити храна због ватром блокираних прилаза. Зато нам је нешто хране давала нека породица из куће, а била је напуштена и једна кафана, у којој је било залиха. Тако смо понекад имали тесто, крофне, шећер па и вино. Водили смо тешке борбе са Немцима. Једном, кад смо опалили на Немце, они нам узвратише тако да нам ранише борца код митраљеза у раме где му остаде велика рупа, а потом граната из топа проби зид испод прозора и у просторији се разлетеше шрапнели и делови пробијеног зида. Другом приликом смо покушали да избијемо на Теразије. Пребацили смо се кроз мању зграду, где је сада део робне куће, у данашњу »Касину«. Немци су нас из »Москве«, »Балкана« и других зграда обасипали јаком ватром. Вратили смо се на стари положај. Том приликом погибе нам један Санџаклија. А било је и још неколико рањених, и то са прозора друге стране Нушићеве улице. Са нама се нашао неки Пољак, као борац у 3. чети. Звали смо га »Доктор«, вероватно да је то и био. Он нам је био болничар и имао је у торби нешто медицинског материјала. Он је пружао прву помоћ.

У суседној згради умирао је један црвеноармејац. Био је тешко рањен у главу. Наши другови су га обилазили. Органи-

зованим нападима и сарадњом са Црвеном армијом, Немци су потиснути са Теразија. Видео сам изгорели руски тенк. Кажу да га је погодио Немац »базуком« са »Албаније«. Очистили смо их из »Албаније«.

Паљба се још чује према Сави. Завијају »каћуше« и идемо према Калемегдану. Код данашњег Студентског трга се налазио магацин одеће. Дозвољава нам командир да узимамо што нам одговара - блузу, панталоне, обућу. Какво је само шаренило у одећи наше војске. Важно је да се обучемо, јер иде зима.

Долазимо на Калемегдан. Београд је ослобођен.

Нашем батаљону је пало у део да остане у граду.

Живорад БУРБЕВИЕ

Od Avale do palate »Albanija«

U prvi sumrak kolona stiže pod Avalu. Naređen je zastanak.

Sa nama su crvenoarmejci. Na počinku poče žamor, ćaskanje i veselost. Raspoloženje pokvari pucnjava kakvu do tada nismo čuli. U vazduhu se pokazaše tragovi projektila koji lete ka Beogradu. Nasta gužva, borci se posakrivaše, a neki su legli i u kanal. Tovarna grla prevrću samare, čuju se razne komande koje se u toj larmi nisu mogle razabrati. Niko ne zna šta je posredi. Primitivši, to jedan sovjetski oficir veoma glasno reče:
- Kacuse..., kacuse!

U toku rata čuli smo za »kacuse«: Znali smo da je to strašno oruđe, ali ga do tada nismo videli pa nije čudo što je njegovo neobično dejstvo, kod većine boraca, izazvalo uzbuđenje i čuđenje.

Za tili čas nestadoše »kacuse« - odoše na drugo mesto, odakle će ponovo gađati nemačke položaje. To je bilo i iznenađenje, a i radost. Videli smo snagu i moć ruske »kacuse«.

Posle kraćeg zadržavanja radi sređivanja kolone, bataljon nastavlja marš pravcem Beli Potok - Zmajevac - Goljino brdo. Maršujemo preko livada, kroz kukuruz i vrzine, pored sovjetskih tenkova, oprezno i veoma sporo. Brže se nije ni moglo s obzirom na to što se nije znalo da li na našem pravcu ima Nemaca i u kakvom su borbenom rasporedu? Na Goljino brdo, pre nas, stigli su sovjetski tenkovi. Odmah su ušančeni i dobro maskirani. Od tih tenkova nije se moglo maći, crvenoarmejci zabranjuju kretanje po položaju, a mi smo morali pronaći i posesti pogodne položaje.

Po dolasku na Goljino brdo, Lala se odluči za sledeći raspored bataljona: Treća napada zapadni deo Banjičkog visa, a druga Beli dvor, 1. četa je u rezervi. Bataljon je na položajima prenoćio, niko nije spavao.

Osvanuo je 14. oktobar. Dan je bio veoma lep i pogodan za osmatranje. Na Banjičkom visu i oko Belog dvora ništa se interesantno ne primećuje. Izgledalo je da na tom prostoru nema nikoga. Ponekad se primete patrole u čudnim uniformama. Kažu da su to Ljotićevci. Oko 10 časova ponovo se oglasiše »kacuse«. Tuku Zemun i Kalemegdan. U toku prepodneva su se čule neko-

liko puta sa po jednom ili dve salve i odmah nestajale. Da ne bi ostali dužni, Nemci su oko 11 časova otvorili jaku artiljerijsku vatru po Goljinom brdu i Jajincima. Taj vatreni val zakačio je i položaje naše 3. čete. Ranjenih nije bilo, samo je nekoliko drugova kontuzovano. To je bio artiljerijski prepad koji nije ništa značio, niti je, čak, uzdrmao naše položaje.

Na Goljino brdo, u 13. časova pristize grupa naših i sovjetskih oficira radi rekognosciranja terena. Opkoljeni tenkovima, posmatraju Banjički vis i Dedinje. U grupi nalazili su se general Ždanov i naš komandant Peko Dapčević. Dolazak do njih nije dozvoljen. Vidi se da u rukama drže topografske sekcije i da o nečemu odlučuju. Pretpostavili smo da se radi o planiranju napada na Beograd.

Ipak, tajna je otkrivena! Kod mene dolazi Slavko Maričić Čiča, koji reče da su »glavni« odlučili da napad na Beograd počne danas u popodnevnom časovima. Saopštio mi je još neke podatke o situaciji na frontu, a onda smo zajedno otišli u štab bataljona. U štabu su se prikupili i drugi komandiri četa i čekaju novi zadatak. Lala za to vreme nešto užurbano radi, premeće neke papire i onda nam saopšti:

- Napad na Beograd počinje danas u 14,30 sati. Pre početka napada izvešće se artiljerijska priprema u trajanju 30 minuta. Zadatak je bataljona da u brzom naletu zauzme Beli dvor i zapadne padine Banjičkog visa; treća četa napadaće prema Banjičkom visu, a druga na širi rejon Belog dvora; prva će ostati za sada u rezervi.

Po povratku u četu, pozvao sam komandire vodova i postavio im konkretne zadatke. To su učinili i komandiri vodava, tako da je svaki borac znao kuda će da se kreće i šta da napada. Borbeno raspoloženje u bataljonu i po četama je izvanredno. Svi su na nogama i nema te sile koja će njihove juriše zadržati.

Tačno u 14,00 sati otpočeo salve »kaćuša«, te dejstvo artiljerije i minobacača po Banjičkom visu. Beli dvor i Banjica za čas su obavijeni dimom i teško će iko ostati živ gde se sruči ta kanonada artiljerijskih oruđa.

Nemci se ne pojavljuju sa svojom artiljerijom. Izgleda da su ućutkani. Borci i starešine su zaista smatrali da su Nemci razbijeni, tako da nema više šta da traže u Beogradu. Još malo i doći će im kraj.

Artiljerijska priprema pomalo jenjava i već je vreme da pešadija krene u napad. Jova trubač, iz sela Sovljaka, sa stoga sena svira juriš! Čete su krenule u razvijenom stroju, u vodnim i odeljenskim kolonama; hitaju ka Banjici i Belom dvoru. Jova trubač ide u streljačkom stroju i stalno svira juriš! Rekoše da mu je to

naredio Lala i on je savesno izvršavao svoj zadatak. Nije to bilo bezazleno. Truba je hrabrila i pokretala borce napred i davala im snage da izdrže i da se iskažu u toj, možda, poslednjoj borbi.

Bataljon u početku nije nailazio na jači otpor, jedino je Rudarska četa vodila manju borbu u šumici ispod Banjičkog visa, gde je zarobila pet ljotićevaca koje je sprovela u štab bataljona. To je bila jača izviđačka patrola, koja nije uspela da izvrši postavljeni zadatak. Krenuli su u nezgodno vreme, naša artiljerijska vatra sprečila ih je da se vrate u svoje baze. To su bili prvi zarobljenici našeg bataljona u beogradskoj operaciji.

Nastupanje se izvodilo veoma brzo - u 19 časova 2. četa je izbivala u neposrednu blizinu nekadašnje rezidencije dinastije Karađorđevića. Otpora nije bilo. Beli dvor je brzo zauzet. Kazimir Kralj reče: »As ti gospu, da svratimo u krajev dvor!« Za to nije bilo vremena, trebalo je ići napred. Ta velelepna građevina zvrjala je prazna, prljava i neuredna. Nemci su je takvom načinili i napustili.

Rudari su, izbili na raskrsnicu puteva naspram Belog dvora. Sa njima je 2. četa imala dobru i neposrednu vezu. Negde oko 20 časova, ceo bataljon je izbio na Dedinjski skver, i gde se privremeno zadržao. Naša se artiljerija utišala, pa i borbe na celom frontu pomalo jenjavaju.

Čete su se prikupile na užem prostoru, a naređenja za dalji pokret još nema. Nemci su se, izgleda, povukli u centar grada. Treba ih goniti do kraja. Tenkovi Crvene armije stoje na Dedinjskom skveru. To nam je čudno. Zašto ne idu napred? Neko reče da crvenoarmejci nikuda ne kreću bez naređenja. Izgledalo je da od noćasnijeg napada nema ništa.

Pozva me Lala da dođem kod njega, kad stigoh, odmah ga upitah: »Šta je ovo, Lalo, što ne krećemo napred?« Na moje pitanje nije odgovorio, nego mi postavi zadatak radi kojeg me je pozvao:

- Štab brigade je naredio da uputim jednu četvu u izviđanje Auto-komande pa sam odlučio da pođeš ti, s tvojom četom. Odmah se spremi i kreni.

Zadatak se mora izvršiti, mada mi cilj izviđanja nije bio jasan. Još dok sam bio kod Laie rekao sam mu da moramo ići polako i oprezno i truditi se da četvu ne dovedem u bezizlaznu situaciju. To je veograd i u njemu nije lako izviđati... Lala se složio sa svim što sam mu predočio.

Komandirima vodova sam odmah saopštio zadatak. Posle kraćeg dogovora, odlučismo da ne idemo pored stadiona »Jugoslavije« nego preko Šarene ćuprije - pravo na Auto-komandu. Taj pravac je bio sigurniji i bezbedniji. Za takvo opredeljenje porao-

gao nam je i jedan meštatinin sa Dedinja. On će nas voditi sve do Auto-komande.

Po izdavanju potrebnih naređenja, četa je krenula određenim pravcem. Idemo kroz neke male uličice, pa kroz kukuruzište. Tako čelo kolone izbi na Šarenu ćupriju. Pitam vodiča:

- Koliko ima metara do Auto-komande?
- Dvesta do trista metara, nema više.

Dalje se krećemo u punoj borbenoj gotovosti. Prvi vod kreće se desnom stranom avalskog drumu, a drugi levom. Izviđači napred, izveštavaju o svemu što primete. Ide se pažljivo i veoma sporo. U takvom rasporedu, čelo stiže na cilj. Na širokom skveru nema nikoga. Čudimo se što tenkovske jedinice Crvene armije nisu stigle. Znači, sve je ostalo na Banjici. Ponovo smo u neizvesnosti. Šta dalje da radimo? Komanda čete brzo se odluči da posednemo položaj okrenuti frontom prema Slaviji. Procenjeno je da Nemci samo sa toga pravca mogu napasti. Odmah su upućene i patrole da izviđaju prema Slaviji i da otkriju ima li Nemaca u našoj neposrednoj blizini. Sa njima je išao i onaj civil, koji dobro poznaje ulice i skverove Beograda. Po povratku, patrole su izvestile da su išli do Karađorđevog parka i da nigde nisu naišli na Nemce. Onaj civil reče da on pretpostavlja da ih nema ni na Slaviji. Ali, ko će mu verovati.

U dogovoru sa Tripom Vučinićem, odlučih da uputim patrolu u štab brigade da ih izvestimo da smo stigli do Auto-komande. Osim toga, patroli je naređeno da ode i u štab našeg bataljona da izvesti gde se nalazimo. Da ne bi patrola lutala naređeno je da ide istim pravcem kuda smo došli.

Po povratku, vođa patrole je izvestio da je pronašao štab brigade i da je predao izveštaj, ali štab bataljona nisu mogli pronaći na Dedinju, gde smo ga ostavili.

Šta je bilo, gde se sada nalazi naš bataljon? To nas je mučilo, ali nismo mogli ništa pouzdano zaključiti. Kasnije smo saznali da je bataljon odmah posle našeg odlaska krenuo prema Mostaru.

Oko ponoći počeo se pristizati jedinice brigade na Auto-komandu. Prvo su stigli delovi 1. crnogorskog bataljona. Ujutru stiže i naš Kraljevački bataljon. Drugovi su nam slikovito ispričali epizodu izviđanja i borbi kod Mostara i u Ulici Miloša Velikog. Bili su prodrli sve do Nemanjine ulice i pod pritiskom Nemaca srećno se izvukli na Dedinje. Hvalili smo ih i divili se njihovom podvigu. Naš bataljon je prvi ušao u centar grada i to treba zapisati.

Od Auto-komande naš bataljon je nastupao pravcem Crveni krst - Krunska (sada Proleterskih brigada) - Kosovska - Nušićeva i Dečanska ulica. Krenuli smo negde oko jedan čas posle ponoći, 16. oktobra, s punim borbenim osiguranjem. Marševski po-

redak: 2, 3, pa 1. četa, zatim prateća i pozadinski vod. Prodiranje izvodi se veoma oprezno, izviđa se svaka sumnjiva kuća, park i skver i, kada se utvrdi da nema opasnosti, ide se napred. U ulicama kojima prolazimo sve je mirno, niko iz kuća ne izlazi. Narod se boji Nemaca, a još se ne zna da su naše jedinice stigle u taj deo grada. Poneki, malo hrabriji, sretne se na ulici, veseo i zadovoljan, daje nam potrebna objašnjenja o stanju u njegovoj ulici.

Na Crvenom krstu dočeka nas grupa omladinaca (rekoše da su skojevci), naoružani puškama i pištoljima, pozdravili su nas sa »Smrt fašizmu!« Oni su bili ranije organizovani u borbene grupe, sa zadatkom da pomognu našim jedinicama prilikom oslobodjenja grada! Oni nisu prezali ni od najtežih zadataka. Sa četnom patrolom 2. čete, išli su ti hrabri Beograđani i vodili nas nama nepoznatim ulicama, sve do ugla današnjih ulica Kneza Miloša i Proleterskih brigada.

Čelo kolone bezbedno izbija pred ondašnji Dvorski park (sada Pionirski) i tu smo zastali. Trebalo je odlučiti kuda dalje? Štab bataljona je odlučio da skrenemo desno i pored Glavne pošte da izbijemo u Kosovsku ulicu. U prethodnici je i dalje 2. četa. Sa nama su još omladinci sa Crvenog krsta, koji daju obaveštenja i upućuju kuda treba ići. Na ulazu u Kosovsku ulicu dočeka nas druga grupa naoružanih omladinaca i stavi nam se na raspolaganje. Dobro su došli, oni će nas informisati i pokazati skrivene pravce do »Albanije« gde moramo do zore stići. Iz Kosovske ulice skrećemo levo, Nušićevom, prema Dečanskoj ulici, danas Moše Pijade. Samo nekoliko desetina metara, i već smo na skveru odakle se naziru Terazije. Još je noć pa je vidik veoma mali. Čelo je zastalo - trebalo je proceniti kuda dalje. Sada smo stigli u centar, nemački puškomitraljezi se povremeno čuju, tuku uzdužne i poprečne ulice, ali još nije utvrđena njihova prava lokacija.

Za trenutak još smo stajali na uglu Vlajkovićeve i Kosovske ulice, pored visoke i dobro građene zgrade. Naš vodič, skojevac, reče:

- U ovoj zgradi smeštena je štamparija i ovde se izdaje Nedićevo »Novo vreme«. Zgradu su Nemci i ljotićeveci, izgleda, napustili i tamo su, na uglu Nušićeve i Terazija. »Moskvu« i Terazije Nemci će, sigurno, dobro braniti.

Upućeni su izviđači da ispituju šta ima u toj novinskoj kući. Posle pretresa, utvrdili su da u zgradi nema nikoga, da je po sobama sve razbacano, pisači stolovi otvoreni, stakla na vratima i prozorima porazbijana, i da je pravi dar mar u svim prostorijama. Nedićevi novinari panično su napustili zgradu da'bi se našli pod okrilje Nemaca u palati »Albanija«, a možda i dalje.

Već počinje da sviće. Treba ići napred, a još nismo dobili nikakvo naređenje. Baš tada naiđe Slavko Maričić Čiča, koji me upita kakva je situacija?

- Ništa naročito, ovde Nemaca nema, izgleda da su se zabarikadirali u Nušičevoju! Četa je spremna da krene napred.

Pažljivo je saslušao sve što sam mu izložio, a onda rekao:

- Tvoja četa treba da se prebaci u školu (na zapadnoj strani Dečanske ulice) i da dejstvuje prema »Albaniji«, dok će 3. napadati u zahvatu Nušičeve prema Terazijama.

Sada je zadatak jasan. Iz njega proizilazi da treba, još za noći, posesti određeni objekat. Naređen je pokret. Četa je nastupala u koloni po jedan, sa rastojanjem 10-15 metara. Čiča je išao na čelu, zajedno sa nama. Trotoar je pun polupanog stakla, izlozi na radnjama i dućanima su porazbijani, a vrata širom otvorena. Naređeno je da se krećemo u potpunoj tajnosti, da se, po običaju komande ne izdaju glasno,, i da se zapovesti prenose šapatom. Svaki borac je nosio pušku na gotovs, uvek spreman da stupi u manji ili veći okršaj.

Korak po korak, kolona je stigla do škole. Nemački mitraljezi ne prestaju sa gađanjem, ali nas još ne primećuju. Gađaju nasu-mice deo Dečanske i Nušičeve. Trebalo je pažljivo ući u školu i prethodno utvrditi da li u njoj ima Nemaca. Voja Terzić je, sa grupom boraca, prvi ušao i izvestio da u prizemlju nema nikoga. Posle toga, grupa po grupa boraca prelazila je preko Dečanske u školu. Za kratko vreme cela četa je bila u njenom prizemlju. Komanda čete je odlučila da jačim snagama posedne prvi sprat, a manje da zadrži u prizemlju zgrade. Sa prvog sprata lepo se može videti, preko krovova niskih zgrada, između višespratnica, palata »Albanija« i donekle sadašnji Trg Republike. Nemački snajperisti stalno su držali na nišanu prozore i, čim nešto prime-te, gađali su pojedinačnom vatrom i rafalima. Naši mitraljesci su takođe otvarali ubitačnu vatru na uočene ciljeve, i tako neutralisali nemačka žarišta otpora.

Našim borcima nije bilo lako. Trebalo se postepeno navikavati na takav način vođenja borbe. Tu nema uslova za manevrisanje, za napad u bok i izvođenje juriša - prozori su jedino mesto odakle se mogu tući Švabe, a na to mi nismo bili navikli. Stiču se iskustva i samopouzdanje, borci postaju jači i veštiji u savlađivanju prepreka, u vođenju uličnih borbi. Komandirima vodova i desetarima skrenuta je pažnja da se dotadašnji način vođenja borbe menja da samoinicijativa mora doći do punog izražaja, kako u pogledu komandovanja, tako i u pogledu uočavanja ciljeva i otvaranja vatre. Nema više komande »kratkim rafalom« nego svaki borac i starešina moraju samostalno odlučivati kako će, čim uoče cilj.

Sutradan, u popodnevnim časovima, u rejon škole dolazi jedna četa ruskih minobacača 82 mm i jedan vod oklopnika - jurišnika. Rekoše da je to naše pojačanje. Osim njih, stalno su dolazile i odlazile grupe tenkova T-34, otvarali topovsku vatru na »Albaniju« i obližnje objekte i time neposredno podržavali napad naših snaga. Tenkovi su nam, sem fizičke, davali i moralnu podršku.

Posle podne stiže vest da je poginuo Slavko Maričić Čiča. Pošao je da obiđe 3. četvu i na putu ga je usmrtio švapski snajperista. Jedno puščano zrno i - više nema među nama velikog i hrabrog borca, koji nije imao straha u izvođenju bezbroj juriša. Sada, nadomak slobode, pao je veliki borac, vršan rukovodilac i dobar drug. Nemila vest! Ali, kao po nekom nepisanom pravilu, švapske krvopije biraju najbolje među najboljima.

Kad sam čuo za Slavkovu pogibiju, odmah sam pošao da ga još vidim i da se od njega oprostim. Tamo sam našao dva-tri druga, među njima i Jovana Čamilovića Jovčeta, koji rekoše da je Čiča ostao na mestu mrtav. Pošao je da pomogne, da vidi kako su borci poseli zgrade, ali nije stigao. Švabe su mu preprečile put da obavi svoj borbeni zadatak. Štab bataljona je nastojao da se Čiča izvuče i sahrani po našim običajima.

Vratio sam se u četvu i ispričao drugovima kako je Čiča poginuo. Objasnio sam ono što sam čuo i video. Komanda čete i borci sa tugom su primili vest, žalili su starog i hrabrog borca i svog nekadašnjeg komandira. Bilo je i zaveta: »Osvetićemo Čiču«. I zaista, to smo učinili u teškim borbama kod »Albanije« i današnje Jugobanke.

Borbe se ne stišavaju, već uzimaju sve šire razmere. Iz »Albanije«, zgrade Narodnog pozorišta, zgrada na istočnoj strani Kolarčeve ulice, i preko ruševina levo od škole, Nemci stalno otvaraju snažnu mitraljesku vatru duž ulica i svih ciljeva koji su im sumnjivi. Škola, koju drži 2. četa, Nemcima je stalno na nišanu. Ali gađaju nasumice i dosta neprecizno. Naši su mitraljesci mnogo precizniji, naterali su Nemce u mišje rupe, naročito u porušenim zgradama, levo od škole.

Komanda čete, posle kraće analize situacije, odlučuje da krenemo napred. Stajati na mestu ne donosi pobjedu, i to je bilo svima jasno; zbog toga je naređeno komandirima vodova da procene kojim bi se pravcem najlakše probili do zgrade Jugoslovenske banke (danas Jugoeksporta) i tako stvorili uslove za neposredni pritisak na palatu »Albanija«. Da bi se taj zadatak uspešno izvršio, trebalo je pronaći pijuke i ćuskije, alat, bez koga se ne mogu praviti prolazi iz jedne u drugu zgradu. Nešto alata pronađeno je iz mesnih izvora, a nešto je pozajmljeno od minobacačlija Cr-

vene armije. Koristili smo njihovo iskustvo u pravljenju prolaza kroz zgrade i vođenju uličnih borbi posebno. Videli smo kako ti »jurišnici« prelaze iz zgrade u zgradu, bez mnogo muke, ali veoma uspešno. Videvši šta oni rade, i naši su borci bili spremni da naprave takve podvige.

U toku tih priprema za napad na zgradu banke, kod nas su često navraćali omladinci, skojevci, da nas obaveste o situaciji na terenu i o skrovištima petokolonaša i drugih narodnih izdajnika. To nam je uvek dobrodošlo u odlučivanju i preduzimanju mera, koje je iziskivala borbena situacija.

Jedan omladinac nam reče:

- U ovoj porušenoj kući (u neposrednoj blizini škole) nalaze se tri petokolonaša, osmatraju teren i o svemu izveštavaju Švabe, a kada im se ukaže prilika otvaraju vatru na kurire i pojedince. Ponekad se kriju, a ponekad idu slobodno. Na kapama nose petokrake zvezde, radi kamuflaže.

Na određeno mesto je odmah upućena patrola sa kojom je pošao i taj omladinac. Pronašli su samo jednog, a dvojica su se negde sakrila. To je bio čovek mlađih godina, uredno odeven, i lepog izgleda.

- Upitah ga šta radi u toj porušenoj kući?
- Pripadam skojevskoj grupi i vršimo diverzije!
- Lažeš! Ti pripadaš tajnoj policiji Boška Bećarevića, nabu-sito odgovori naš skojevac.

Zarobljenik je čutao i pratio naš tekući razgovor. Izgleda da je shvatio gde se nalazi, video je da nema kud i da mora odgovarati za svoja nedela. Dalje isleđivanje preuzeo je Tripo Vučinić, zamenik politikoma čete.

Ta vest je poslužila kao opomena za povećanu budnost prema svim ljudima sa kojima kontaktiramo. Zaključak je jasan: unutrašnji neprijatelj ne miruje, nego je i dalje aktivan, i dalje obavlja prljavu rabotu u službi svojih gospodara.

Zarobljeno je još nekoliko takvih tipova i posle saslušanja su upućeni u štab bataljona, na dalji postupak.

Komanda čete je odlučila da se noću, 17. oktobra, pomeri i zauzme zgradu banke, čime bi se stvorili uslovi za direktan napad na palatu »Albanija«. Taj zadatak dobio je komandir prvog voda. Do zgrade banke moglo se stići samo pravljenjem prolaza kroz zidove kuća i prelaskom preko daske sa prozora na prozor. Zadatak je veoma složen i težak, ali su borci i starešine unapred pripremljeni za savlađivanje takvih prepreka. Sve je to trebalo izvesti pod snažnom vatrenom pripremom, jer Nemci nisu prestajali da tuku koncentričnom vatrom po zgradama koje su vezane za zgradu banke i »Albaniju«. Snažnom vatrom naših puškomit-

raljeza morali smo prikriti naše približavanje zgradi banke. Treća četa je, takođe, vršila pritisak duž Nušićeve ulice, ali sa njom nismo imali nikakve veze.

Komanda čete, kao i do tada, rasporedila se i njeni su članovi odmah otišli kod čelnih jedinica da pomognu pripremi i rukovode borbom. Otišao sam i ja u obilazak borbenog poretka. Na prvom spratu naiđem na Mirka Sadžaka koji je naslonio glavu na prozor i kunja. Videvši to, opomenuh ga:

- Sadžak, nemoj da spavaš!
- Druže komandire, ja ne spavam, nego odmaram oči.
- Ako te osmotri nemački snajperista, za uvek ćeš se odmoriti.

Obećao je da više neće kunjati i da će dobro osmatrati pravac za koji je zadužen. Otišao sam dalje i, posle kraćeg vremena, izvestiše me da je Sadžak poginuo. Vratio sam se i našao ga kod istog prozora, samo sada leži mrtav u hodniku. Izgleda da je ponovo kunjao i nemački snajperista ga je pogodio tačno u glavu. Mirko Sadžak je bio hrabar borac, ali nije mogao da izdrži danonoćne napore i borbe, bez spavanja i odmora.

Prvi vod je pod veoma teškim uslovima zauzeo prve prostorijske banke. Sa njim je krenulo nekoliko crvenoarmejaca »jurišnika«, pod komandom jednog poručnika. Od snažne obostrane vatre, Nemci nisu primetili naše približavanje zgradi banke. Računali su, verovatno, da mi nemamo ni snage ni veštine da te prepreke savladamo. Prolazak kroz napravljene otvore u zidovima naši su borci veoma vešto i bez straha savladavali. Trebalo je otkriti gde se Nemci nalaze, pa se nastupalo u mukloj tišini. Znali smo: ako nas otkriju, akcija će propasti, a trebalo je postići iznenađenje i uspeh je garantovan.

U besprekornoj tišini, borci su sa puškom i puškomitraljezom »na gotovs«, pretraživali jednu po jednu prostoriju. Prema našoj proceni, Nemci nisu poseli prizemlje, nego prvi i drugi sprat, odakle su mogli braniti vatrom sve prilaze tom objektu.

Nastupanje se izvodi veoma uspešno, gubitaka nemamo, a blizu smo i krajnjem cilju. Još nekoliko koraka i onda ćemo se sučeliti sa palatom »Albanija« što nam je i glavni cilj.

U takvom iščekivanju i neizvesnosti, laganim korakom dođe kod mene Terzo i polako reče: »Dole, u jednoj prostoriji, čuje se neki žamor, možda su Nemci«. Kod mene je i Tripo i odmah odlučismo, da pođemo tamo. Prišli smo pažljivo, sa jednim puškomitraljezom, i osluškivanjem čusmo da govore našim jezikom. Znači, nisu Nemci nego naši, možda ljudi koji su se sakrili da ne poginu, a možda su i petokolonaši. Terzo je prvi ušao u tu prostoriju, a zatim i ostali. Tamo smo našli grupu civila koji su se

sakrili od borbi i bombardovanja. Uplašeni su, ćute i gledaju u nas. Malo se oslobodiše i počeše razgovor.

Još nismo pošteno ni saznali ko su i zašto su tu, pride nam jedan od njih i šapatom reče: »U sobi na spratu nalazi se veća grupa Nemaca, malo su pili, pa vas molim za tišinu, mogu nas čuti«. To obaveštenje dato iz straha, dobro je došlo. Sada znamo gde se treba orijentisati. U tom momentu u sobu ulazi i sovjetski lajtnant, koji je delimično razumeo naš jezik. Iz razgovora je saznao da su tu, negde u blizini, Nemci i hteo je odmah da ih pronađe, ali je razumeo i to da su pijani.

Pozvao sam jednog od prisutnih civila, da nam pokaže u kojoj se prostoriji nalaze Nemci. Malo se nećkao, ali nije imao kud, pristao je da nas vodi. Išlo se polako i oprezno! Kada smo stigli do vrata, trebalo se na brzinu odlučiti kako da upadnemo u prostoriju punu Nemaca. Dva puškomitraljeza drže na nišanu njena vrata, a bombaši se privlače da bi u datom momentu bacili bombe među Nemce.

Sve su pripreme izvršene i naređenja izdata. U isto vreme, dolazi sovjetski lajtnant i želi da prvi baci bombe. Kaže da je iskusan i da zna kako se to radi. Odvratanje nije vredelo. Prišao je i polako otvorio vrata i baci jednu pa drugu bombu. Začu se snažna eksplozija, zgrada se zatrese. Prst pred okom se ne vidi. Lajtnant stoji kod vrata i govori: Takoj... Takoj! U tom trenutku pade pored zida, ubi ga Švaba koji je bio na izdisaju. Taj stari i iskusni ratnik pao je i umro junačkom smrću za slobodu našeg glavnog grada.

Uleteše naši borci u sobu, puna je mrtvih Nemaca, među njima niko nije bio živ.

Odmah je naređeno da se i drugi vod prebaci u zgradu banke. Četa je ponovo kompletna. Raspoređena u prizemlju i na prvom spratu, sučeljena sa nemačkim snagama u palati »Albanija«. Naši puškomitraljesci veoma precizno gađaju svaki otvor na njoj. Nemci sve više dolaze u krizu, grčevito se brane, trpe gubitke, ali se još ne povlače. Pomoć koju su očekivali sa smederevskog pravca nije im stigla. Sada su došli u krizu iz koje se teško mogu izvući. Naš pritisak na »Albaniju« sve je jači. Oni manevrišu iz prostorije u prostoriju, traže spas, ali ga neće naći.

U ranu zoru 20. oktobra na palati »Albanija« viorila se naša zastava. Beograd je slobodan.

Mile *MAKSIMOVIC*

Neostvarena Mašina zelja

U l. proleterskoj brigadi borila se gotovo sve godine hrab-
ra drugaica Masa." Njen borbeni put od dalmatinskih
brda iznad Metkovića do Banjičkog visa, kod Beograda, bio je
put hrabrosti, drugarstva i neugasive želje za slobodom.

Imala je šesnaest godina, kada je, početkom 1943, napustila
roditeljski dom, u selu Desme, i otišla u partizane, kao i njena
braća Petar i Jure.

U prvom susretu sa njom, u 6. beogradskom bataljonu, video
sam mladu, bucmastu i lepuškastu devojkicu. Naše poznanstvo se
razvijalo, pa smo često, u šali, korili »izdajnike«, koji su nam sme-
tali da budemo mirni u Dalmaciji, odnosno u Srbiji. Bile su to
šale pune otvorenosti i iskrenosti, bez opasnosti samo među oni-
ma koji su na putu bratstva i jedinstva koračali celim svojim
bićem.

Tako smo 1944. zakoračili u Srbiju. Smeškajući se, Maša se
opet našalila kako »moji« četnici neće dozvoliti da dođem do
rodnog kraja. Osmehivao sam se, jer sam, koliko i ona, znao da
nisu »moji«, a i verovao sam u snagu naših jedinica koje niko
više neće moći da zaustavi. Na prvom koraku u Srbiju, na Zla-
tibora, u borbi protiv Bugara, Maša je lakše ranjena u ruku. Nije
dozvolila da joj to smeta. I dalje se borila zajedno s nama, sa že-
ljom da umaršira u Beograd.

Na tom borbenom putu kroz Srbiju doživljavali smo veoma
srdačne susrete s narodom. Puno radosti, poklona i prijateljskih
dočeka uveličavalo je Mašinu i moju sreću. Radovali smo se što
je narod s nama i što nas, uprkos izdajnicima, tako dočekuje Sr-
bija. Naročito sam bio ponosan što mi je bilo povereno da od
Uba pronesem bataljonsku zastavu i što će me, posle tri godine,
moji zemljaci videti u redovima 1. proleterske. U toj mojoj rados-
ti učestvovala je i Maša. Radost je postala još veća kada smo, u
kosmajskim selima i oko Mladenovca, susretali oduševljen narod
koji je partizanima davao sve što je imao. Bilo je vreme branja
vinograda i grožđe je deljeno iz kanti. U selu Ropočevu, jedna mi
je meštanka darovala vežene čarape, a Maši, doznajući da je Dal-
matinka, divnu srbijansku maramu. Maša se zahvalila na poklo-

" Škrego Mate Maša, rođena 1925, Desme, Metković.

nu, uz obećanje da će maramu sa ponosom nositi. Podvezala je ranjenu ruku tom maramom, i tako smo krenuli prema Beogradu.

Ispred Jajinaca doživljavam nove vidove borbe. Tu je i avijacija, tu su i topovi i »kaćuše«. Brzo se prilagođavamo tom načinu ratovanja, a to novo naoružanje daje nam i novu snagu. Stižemo i na Banjicu. Pred nama je Beograd. Sva srca kucaju življe pri pomisli da ćemo uskoro slobodno prolaziti kroz njegove ulice. Međutim, ožalostilo nas je saznanje da će samo deo boraca ići uz tenkove. Ali svako je gajio nadu da će baš on biti taj. Tu nas je zatekla noć. Zaprežna vozila prenose ranjenike u pozadinu, a mi tražimo zaklon i prislanjamo se uza zid jedne zgrade da bismo se malo odmorili.

Spakovao sam zastavu, stavio je u futrolu i, položivši je pored sebe, posmatrao sam nekoliko baraka, podignutih za radnike. Maša je bila umorna, ali je i dalje radoznalo bacala poglede na siluetu grada, u koji ćemo sutra ući. U njoj, kao i u meni, stalno je poigravala gotovo neverovatna istina da smo, eto, prešli sve prepreke i stigli pred naš Beograd, i da ćemo, koliko sutra, isterati Švabe iz njega. U tom maštanju, naišao je i dremež. Maša je spustila glavu na svoju nogu i okrenula na šalu, pitajući me da li ću umeti da se snađem u porušenom gradu, u kojem sam kao dečak učio zanat. Odgovorio sam joj da me porušene zgrade i razrovane ulice neće zbuniti.

Počela je da tuče nemačka artiljerija. Najverovatnije da su Nemci, otkrivši našu radio-stanicu, zaključili da je u blizini štab jedinice, pa su zato otvorili artiljerijsku vatru. Mi smo mirno i dalje ležali, a zrna su padala sve bliže nama. Prvo je jedna granata pala pored zaprežnih kola, pobila volove i iz kanata izbacila intendanta našeg bataljona, Josipa Pengu. Druga je pala bliže nama, a treća u neposrednu blizinu. Ta je granata teško ranila Ljubu Đokovića, mene je samo okrnula, a Mašu je smrtno ranila. Šrapnel je zakačio zastavu i isekao je. Brzo su dotrčale bolničarke, pored ostalih i Mašina susedka Dragica Bebić. Podigle su Mašu, ali je ona već bila mrtva. Njena krv je poprskala zastavu.

Bilo mi je i teško i tužno da idem kroz moj grad bez Maše. Pomislio sam da bi bolje bilo da sam i ja poginuo. Osećao sam se krivcem pred njom mrtvom. Poginula je Maša Škrego, skojevka, pa član Partije, bolničarka i borac 6. beogradskog bataljona.

I danas, posle toliko godina, odlazim u Vojni muzej na Kalemegdanu, gledam u bataljonsku zastavu, orošenu Mašinom krvlju i mislim na nju, na njen dalmatinski krš, u uzaludnoj i nestvarnoj nadi da je ponovo vidim i ponovo oživim.

Spasoje RADOVANOVIC SELJA

Ноћ пуна изненађења

Ноћу 14. октобра, Краљевачки батаљон, са полазних положаја, прелази у напад за ослобођење Београда, непосредно последије артиљеријске припреме, и пошто су совјетски тенкови прошли кроз наш борбени поредак.

Колико се сада сјећам, кренули смо напријед без ичије команде, ношени једино налетом тенкова и створеном атмосфером, која је владала у припремама за напад на Београд. Пошто је напад почео пред сам мрак, батаљон је брзо изгубио из вида совјетске тенкове и пошао напријед, у нади да ће их стићи. Тако се усред ноћи нашао на тргу код »Мостара«, одакле је продужио у двије колоне, користећи тротоаре Улице кнеза Милоша. На тргу смо примијетили један тенк и вјеровали да је совјетски. Између наших колона, по средини улице, кретали су се моторцикли, нама у сусрет. Наш коментар је био: »Кад ови Руси заузеше Београд, бога им њиховог!« Извиђачи батаљона који су ишли за нама, у намјери да сазнају гдје се ми налазимо, зауставили су моторциклисте да их питају јесу ли нас срели, па кад су видјели да су Нијемци - убили су их. Пошто се то дешавало близу тенка, његова је посада кренула за нама.

Штаб батаљона је оцијенио да ми већ дуго идемо кроз Београд и да пред нама нема никакве борбе. Зато је зауставио батаљон, са челом на раскрсници Кнез Милошеве и Немањине улице. Тенк је стигао на зачеље наше 1. чете и стао. Нијемци су са тенка питали наше борце на њемачком језику да ли су четници? Наш друг је одговорио да смо партизани. Они су сишли са тенка и почели да се гурају са нашим другом. Уто је пришла болничарка да им објасни да смо ми партизани, и да смо убијеђени да су тенк и посада совјетски. Пошто се у ту гужву умјешао и комесар наше чете, који је нешто знао њемачки, он је схватио ситуацију и повикао да је тенк њемачки. На тај глас, командант батаљона наређује нашем противтенковском топу 47 мм да отвори ватру по тенку, а нама да се заклонимо. Ватра из нашег топа отворена је врло брзо и вјероватно непрецизно. На то је посада брзо реаговала па су и они испалили неколико граната у правцу старе Војне

академије и начинили рупу у згради. Послије тога тенк се вратио одакле је и дошао, а ми смо чули команду команданта батаљона да улазимо у зграде и заузимамо положаје. Са том одлуком команданта батаљона нису се сложили остали чланови штаба ни командири чета, јер је сасвим исправно било резновање да се ваља пробити натраг и успоставити везу са осталим снагама које нападају Београд на том правцу. Након краћег договора, батаљон је кренуо назад једном малом улицом. Тако смо наишли на Нијемце у мрклом мраку и само по говору смо их распознали. Пала је команда - опет назад на исто мјесто одакле смо и пошли. Тада је неко запитао - има ли неко ко познаје град? Јавио се један дечко, врло малог раста, који је са нама пошао из Сопота. Он рече да је ишао у школу у Београд. На питање гдје се налазимо, рече да смо у Немањиној улици, више жељезничке станице, и предложи да се батаљон извлачи Сарајевском улицом, која је порушена за вријеме бомбардовања жељезничке станице од стране савезника. Командир чете позва пушкомитраљесца који има са собом помоћника. Ја сам се јавио и ако нисам био сигуран гдје је мој помоћник. Тако је колона батаљона, без команданта и једног броја бораца, кренула натраг Сарајевском улицом и избила на паркић код »Мостара«. У паркићу смо се договорили да командир чете крене напред, а за њим ја са пушкомитраљесцом, и остали у колони по један. Пут нас је нанио покрај самог тенка, са којим смо нешто прије били у сукобу. Посада тенка није реаговала, вјероватно су мислили да неко од њихових иде на истурене положаје према нама.

По преласку трга код »Мостара«, ја сам заузео положај иза дрвета, у близини капије некадашње Вајфертове пиваре. Колона батаљона је наставила кретање према Дедињу. Чело је наишло на тенковску јединицу Црвене армије, коју смо пратили при нападу на Дедиње. Црвеноармејци су зауставили батаљон са познатим узвиком: »Стој! Ко иде?« На то су наши одговорили: »Партизани« и продужили кретање. Тај узвик, Нијемци су могли чути и даље од »Мостара«, али ни тада нису реаговали, иако је зачеље колоне управо пролазило покрај тенка. Послије проласка последњег у колони, ја сам се са помоћником прикључио батаљону. Прикупљање батаљона извршено је у близини совјетских тенкова и том приликом смо утврдили да нам је командант батаљона, са око 20 бораца, остао у згради коју је тенк провалио у Немањиној улици, да из наше 1. чете нису у строју комесар чете, један борац и болничарка. Преостали дио ноћи провели смо дремајући на тро-

тоарима улице. У зору је дошао и командант батаљона са 20 бораца који су били са њим. Комесар и борци из наше чете прикључили су нам се два дана касније. Они су се били одвојили од нас и у ноћи отишли у другом правцу. Да нас пронађу њима су помогли илегалци, који су били организовани у мање наоружане групе.

За цијело то вријеме само је један борац лакше рањен. Није било панике у редовима бораца. Податак да смо се сви извукли говори, очито, да је за то вријеме владала пуна присебност руководства и бораца.

Драгоја СТОЈАКОВИЋ

III

Неколико стравичних тренутака у рукама непријатеља

Краљевачки батаљон је имао веома тежак задатак приликом ослобађања нашег главног града. Прве борбе смо водили за ослобађање Дедиња. Било је веома тешко, али смо успели да савладамо непријатеља.

Моја чета кренула је ка центру града у један сат после поноћи. Било је мрачно, нигде светла, а ми смо ишли у колони, један по један. Брзо смо се кретали. Из неких дворишта поред којих смо пролазили чули смо шапат: »Живели наши ослободиоци, живели партизани«. У пролазу смо одговарали да ћуте, да нас не откривају, и журно смо грабили према центру града.

Спустили смо се с Улице кнеза Милоша. Добро се сећам, у једном тренутку чули смо потмулу тутњаву. Ишли смо даље према центру, кад, на наше запрепашћење, немачка моторизована колона пресече нашу колону на самом углу Немањине и Кнеза Милоша. Цела наша јединица је скренула ка Сарајевској улици. На углу Сарајевске, где је некада било Министарство саобраћаја, нас шест партизана пало је у руке Немцима. Рекла сам комесару: »Ово су Немци«. »Не, Руси су то, другарице«, каже он. »Немци су!« - била сам упорна. Комесар је занемео. Сви смо, као по команди, окренули капе наопако да нам не виде петокраке. Немци су нас све претресли, али на њихова питања »Ко сте ви?« сви смо ћутали. Одједном Немци шчепаше мене и викнуше: »Но, партизан, четник?« Један је уперо машинку у мене, други је држао батеријску лампу, а трећи ме је претресао. Ја сам прибрано и хладно одговорила: »Ми смо путници из воза«. Они ми зграбише торбу с рамена и истресосе је. Испадосе резервни завоји које сам носила. Онда почеше да ме дрмусају и мувају: »Ко сте - партизани?« Моји другови стоје један уз другог и не смеју да мрдно. Немци хтедохе да ме свуку, али ја се недам. Вуку ми каиш на панталонама, ја се отимам. Скидају ми блузу, браним се. Одједанпут, чу се пуцњава у близини. Стижу наши. Пламти улична борба. Немци се уплашише и упиташе ме где је земунски мост. Показах им десном руком, а појма нисам имала у ком правцу је мост. Они отрчаше. Искористили смо моменат и пребацили се у рушевине Министарства саобраћаја. У дво-

ришту је било једно дрво чије су гране допирале до земље. Ту смо се сакрили. Комесар је тада проговорио шапатам: »Ако овде сачекамо јутро, побиће нас. Милице, тебе ћемо прво да пребацимо преко зида са друге стране. Морамо бежати«. Пребацили су ме преко зида и ја сам пала међу рушевине на неке даске. Све ме је болело и чинило ми се да ми је цела утроба испала. Само што сам се мало прибрала, кад се преко зида пребацише четни курир, затим делегат, па комесар Радомир Луковић и остала двојица другова, не сећам се њихових имена. Нисмо ту чекали да сване јер је било сувише опасно. Тај део Београда још није био ослобођен. Негде пред зору, комесар нам рече да су, изгледа, у близини Руси, и да ће он отићи преко улице да ухвати везу, а ми да осматрамо. Када нам буде дао знак, сви ћемо се к њему пребацити. Ушла сам у једну стражару. На зиду је била рупа и могла сам да осматрам улицу. Комесар нам је још рекао да ће три пута звизнути, ако све буде у реду.

Прошло је извесно време, а онда се огласи комесар. Све је било у реду, тамо преко улице били су Руси. Кренули смо трком у колони по један. Када стигосмо до средине улице, Немци осуше паљбу. Меци су праштали на све стране. Ипак смо се сви пребацили преко. Руси су нас примили као своје. Сећам се да су нам дали да једемо. Била је то нека супа и палачинке са месом. Затим су нам показали куда треба да идемо. Када смо дошли у штаб батаљона и када смо се јавили команданту Аали и комесару Банету, они се изненадише и обрадоваше: »Па зар сте живи?« - упиташе нас. »Ето, живи и здрави« - одговорисмо.

Београд је после неколико дана ослобођен, а наша највећа радост била је када смо се, у ослобођеном Београду, нашли у строју на Бањици, на смотри пред нашим врховним командантом другом Титом. Изашло је тада и новинско издање нашег батаљонског листа »Ударник«, у коме је писало о ослобођењу Београда. И моје име је поменуто. Била сам поносна што сам борац 1. пролетерске бригаде.

Милица

ЈАНКОВИЋ-ЦВИЈОВИЋ

Са црвеноармејцима од Раље до Калемегдана

Прва пролетерска бригада избила је на комуникацију Младеновац - Авала 12. октобра. Први батаљон је у рејону Раље спречавао извлачење непријатељских снага које су одступале од Младеновца пред Црвеном армијом. Наша 3. чета добила је задатак да нападне упориште за жељезничком мосту, у близини Рипња, и онемогући Нијемцима да га поруше. За извршење тог задатка чети су придата два противколска топа, калибра 45 мм.

Још за видјела, привукли смо се близу моста. Бранила га је група Нијемаца, не знамо које јачине. Поред ровова око моста, с обије стране се налази по један армиранобетонски бункер. Осматрали смо Нијемце: постављају експлозив и развлаче каблове. Припремају се да сруше мост. Отворисмо жестоку ватру и цијела чета изврши јуриш. Кога су ухватили први рафали остао је на мосту, мртав или рањен, а остали се брзо повукоше у бункере и отворише ватру. Гранате наших противколаца одбијају се од бетонских бункера.

Ноћ тамна. Јесења киша ромиња. Расквашена иловача лијепи се за обућу па се тешко хода. Митраљеви из бункера не престају. Кад њемачке ракете освијетле терен, залегнемо на расквашену земљу. Мокри и исцрпљени, скривени тамом, избијамо на пругу. Командир одјељења, Никола Радаковић Дугоња, попе се, са својим борцима, на мост и покида припремљену мрежу за паљење и рушење. Група бомбаша, коју предводи Мирослав Бубоња, привукла се бункерима и побацала бомбе. По ватри којом су одговорили из бункера, видјело се да им нијесмо много наудили. Извјестио сам о томе штаб батаљона. Отуд стиже наређење да бункере не морамо ликвидирати, али да мост морамо сачувати!

Извршио сам нови распоред чете да би што јачом ватром чувала мост. Цијелу ноћ се препуцавамо с Нијемцима. Неколико пута су покушавали да изађу из бункера, али ни једном нијесу успјели да дођу до моста.

Примиче се зора. Борци залегли иза некаквих мећа и живица. Неки почели дријемати, неки и заспали. Истурени митраљеви повремено испале по који рафал према мосту, иако се

оком не може видјети да ли се ко по њему креће. Сјеверно од моста, комуникација подрхтава. То моторизована колона бруји према Београду. Из бункера престала паљба. Забијељела зора помало отвара видике. Мост стоји онакав какав је и омикнуо, само окућен са десетак швапских љешева.

Опрезно смо кренули према мосту и бункерима. Али тамо није било никога.

У бункерима смо нашли неколико сандука митраљеске муниције и ручних бомби, Швабе нијесу успјеле да их однесу.

Сјеверније од пруге, цестом према Београду, и даље се чује тутњава мотора. Распознају се силуете тенкова, али се још није толико разданило да бисмо могли утврдити чији су. Претпостављали смо да су њемачки, у повлачењу. Брзо смо истурили наше противколце на пругу и испалили неколико гранта. Колона је застала, а потом преко нас вишецејвни митраљеви осуше неколико рафала. Ти необични рафали побудише сумњу. Ни у једној борби до сада Нијемци нијесу на нас отварали ватру из таквих митраљеза. Неко из чете викну: »То је Црвена армија!«

Наредих да се прекине паљба. Колона и даље стоји на цести, али нико више не отвара ватру.

Од Београда, изнад Авале, појавише се три њемачка авиона, нама добро познате »штуке«. Кажем комесару Идризу: »Ако је оно колона Црвене армије »штуке« ће је сигурно бомбардовати«. Док о томе разговарамо, с комуникације осу ураганска паљба. Полетјеше свијетлећи млазеви. Двије »штуке« одлетјеше ка Београду. Из треће сукну црни дим, а мало затим удари у голо брдо, непун километар далеко од нас. Осјетисмо дрхтај земље. Према небу диже се дим. Нема више сумње, црвеноармејци су пред нама.

Раздрагани, потрчали смо према њима. Чини ми се да смо се већ после неколико секунди грлили. Од узбуђења, многим борцима потекле су сузе. У првом тренутку, црвеноармејци су нас доста хладно посматрали. Ваљда зато што смо на њих пуцали? Али, кад су видјели нашу радост, схватили су све.

Група црвеноармејаца запјева артиљеријски марш Црвене армије. Наши борци прихватише. То их изненади. Откуд да ми знамо њихове пјесме!

Ту смо се подуже задржали са њима. Пристиже и штаб нашег батаљона. Команданти два батаљона се поздравеше и упутише извиђаче ка непријатељским положајима.

За напад на Авалу, утврћену рововима, договорено је да, у захвату комуникације, наступају тенкови Црвене армије, а лијево и десно пешадија, али само по једна стрељачка чета.

Командант батаљона Црвене армије захтијевао је да види нашу чету. Наш командант се сложи, али затражи да и он види њихову чету.

Војо ми нареди да постројим 3. чету; из 1. и 2. додао јој је по један вод, да би чета изгледала већа. Постројио сам чету у двије врсте; у њеном саставу било је око 200 бораца. Свако одјељење је имало »шарца«.

Командант батаљона, пошто је осмотрио чету, окрену се према Воју и рече: »Очин харашо«. Затим нареди да дође чета црвеноармејаца. Преко пута наше чете постројило се тридесетак аутоматичара. Командант црвеноармејац се окрену: »Ето наша рота«.

Војо рече да је то вод, а не рота. »Мала је, али неће остајати за вашом четом«, рекао је на руском језику. Споразумјеше се да наша 3. чета наступа према Авали лијевом страном цесте, њихова десном.

Предвече смо кренули. Совјетска чета се покренула са полазног положаја, прешла око триста метара и залегла иза неких живица. Наша је наставила да се приближава предњем крају непријатељске одбране. Наступала је преко неких њива, уз брдо, према подножју Авале. Нијемци су повремено отварали ватру, али не јаку. Кад смо се припремали за јуриш, дотрча један црвеноармејац, вичући. Разумио сам само да псује. Дозвах Андрејева, Руса, који је са нама још од Деветина код Бањалуке. Он нам преведе да ће ускоро почети артиљеријска припрема, да смо се сувише приближили непријатељу, па можемо страдати од артиљерије. Нисам хтио да се повлачимо назад; залегли смо на достигнутој линији.

Слушао сам разговор између црвеноармејца и Андрејева и посматрао их. Разумио сам толико да црвеноармејац, пита Андрејева откуд он у Југославији, да му каже да је издајник, бјежлогардиста, и да га треба стријељати. Наш Андрејев је ћутао. Одједном, поче да плаче. У том загрми артиљерија. Хаубице, топови и кађуше распалише по њемачким рововима. Земља је подрхтавала. Експлозије у предвечерје осветљавају Авалу. Трајало је то десетак минута. Још није било ни престало, а десно од нас цестом протутњаше тенкови. У колони замичу према Авали.

Кренули смо и ми, опрезно, очекујући да се сукобимо с непријатељем, али се из ровова нико не брани. Помислили смо да су Нијемци побјегли. Али, кад смо се приближили, затекосмо пуне ровове Нијемаца, дигли руке увис, предају се. Изгледали су избезумљени. За нас је то велико изненађење. Први пут видјесмо да се Њемци предају без борбе. На правцу

3. чете сакуписмо стотињак Нијемаца, још толико дотјераше Руси. Предадоше их иама, а они одоше са тенковима. Штаб нашег батаљона одреди 2. чету да се брине о заробљеницима, а нама нареди да наступамо са црвеноармејцима. Ноћ је већ пала. Војници Црвене армије, са моторизацијом, на тенковима и камионима, а ми пјешице, авалском цестом, поред њих. Идемо полако. Непријатеља нема. Једино преко нас шиште гранате њемачке далекометне артиљерије. Нико се на то ни не окреће.

НАПАД НА БЕОГРАД

У зору 14. октобра, наше снаге, заједно са црвеноармејцима, стигле су у Јајинце. Наређено је да се застане. Укопавамо се и маскирамо на западној ивици села. У току дана нећемо наступати. Трећа чета је застала испред самог села, у захвату авалског друма. Највиши објекат у селу, гостионица »Жупа«, послужи ми за осматрачницу. Попео сам се на таван и размакнуо неколико црепова. Занимљиво је било осматрати околину Јајинаца. У току ноћи се ту слегла огромна војска и техника. Сада је све укопано и маскирано, скоро да се и не примећује њено присуство. Црвеноармејци су користили купе курузовине за маскирање тенкова.

Док сам са уживањем гледао ка Београду, на тавану се појави командант 1. пролетерске бригаде, Јагош Жарић. За њим командант корпуса Пеко Дапчевић, командант 1. пролетерске дивизије, Васо Јовановић и један совјетски генерал, у пратњи неколико официра. Послије сам дознао да је то генерал Жданов, командант мотомеханизованог корпуса Црвене армије. Са њима је и мој командант батаљона, Војо Абрамовић.

Прозорчету кроз који сам вирио приће Пеко Дапчевић и упита: »Каква је прегледност«.

»Одлична, друже команданте«, и помакох се да му уступим мјесто. Смењивали су се на мојој осматрачници час Пеко, час Жданов, а потом су се нешто договарали и гледали у секције.

Иако је било наређено укопавање и маскирање, што је до неко доба дана и учињено, око подне једно митраљеско одељење Црвене армије, укопано непосредно поред ресторана »Жупа«, без икаквог разлога поче да отвара ватру. Затим поче да пјева.

Одмах затим Нијемци почеше гаћати минобацачима село Јајинце. Мине су падале баш око ресторана »Жупа«, у коме

се налазило руководство које је правило план напада на Београд.

Један официр из пратње генерала Жданова упути се према одјељењу које је отварало ватру. Примијетивши да су војници пијани, поче да виче на њих. Тражи да му покажу гдје су добили алкохол. Показаше му подрум »Жупе«. Са тим официром пођох ка подруму. Са врата посматрамо подрум пун бачви. Рус узе аутомат и испразни пун добош, 72 метка. Избуши бурад, поразбија флаше на сталажама. Алкохол се излива по подруму.

Митраљесци су се смирили. Престали су да дјејствују и минобачачи непријатеља. Руководство је напустило ресторан. Уморан, протријех кишни мантил на траву, ту одмах поред ресторана »Жупа« да се мало одморим. Још се нијесам поштедно ни опружио, код дођоше комесар батаљона, Блажо Попивода, замјеник команданта, Душан Милутиновић, и помоћник комесара, Екрем Дурић. Цепови им пуни ораха. Дају и мени. »Један сељак изнио корпу ораха и дјели борцима, па узех и ја«, рече Блажо. Њега познајем већ годину и по. Био је комесар 3. чете. Увијек је озбиљан, тих, повучен. Будући да је необично расположен, поче да ме задиркује због неких болничарки. Пита ме још гдје мислим да живим послје рата и шта ћу да радим. Екрем сједи на неком пању и крчка орахе. Мој замјеник, Камило Бајић, не скида двоглед с очију. Осматра Београд. Тамо лијево, на Бањици, ври као у кошници. Навече командант батаљона издаје заповјест. Она је таква као да је припремљена за митинг:

»Пролетери, јесам ли вам још на Палисаду рекао да 1. батаљон 1. пролетерске мора први да уђе у Београд. Ето, дошао је тај моменат«. Говори даље да ће, чим падне ноћ, црвеноармејци кренути тенковима, цестом, правцем Јајинци - Ауто-команда, и да ће их обезбјеђивати наш 1. батаљон. Лијево од цесте, у висини челног одјељења руских тенкова, наступаће лијево и десно наша 2. и 3. чета. Остале јединице кретаће се цестом иза челног одјељења. »Не дозволите да црвеноармејци прије нас уђу у Београд«.

Говорио је необичним тоном. Очигледно, задовољан је и срећан што ће његов батаљон први ући у Београд.

Четрнаестог октобра почео је општи напад на Београд. Први батаљон наступа са тенковима Црвене армије. Напријед, испред тенкова, пионири са минодетекторима. Идемо полако. Кад смо кренули са полазних положаја, Нијемци су испалили неколико рафала и побјегли. На окуци, на самом изласку из Јајинаца, колона застаде. Црвеноармејци избацише неколико противтенковских мина и колона поново крену.

Лијево, на Бањици, гдје јуриша 1. пролетерска чује се ураганска паљба. Пред ноћ, последије јаке артиљеријске припреме кренули смо на јуриш, прегазили Нијемце на Бањици, и пред поноћ избисмо на домак Ауто-команде. Ту, на цести, од јаке експлозије плануше два совјетска тенка. Горе као да су од луча. Група Нијемаца сачекала их је »панцерфаустима«, а затим је покушала да побјегне у ноћ. Запаљени су трећи и четврти тенк (два прва је група пустила да прођу).

Та група, заправо та три Нијемца, наљетели су на вод Вида Јовићевића, који је већ био прошао. Ухваћена су сва тројица. Од експлозије, поред тенка, погинуо је један наш борац, један од оних Космајаца, који су нам се на Златибору прикључили.

На први јак отпор наишли смо код Караћорћевог парка. Ту нам је погинуло и рањено неколико другова. У зору смо избили на Славију. Појављују се наоружани цивили, најчешће млади, наоружани су, и прикључују нам се. Показују нам одакле Нијемци гађају и како се могу заобићи. Измијешани смо са црвеноармејцима. Треште митраљеви и ручне бомбе. Стиже до нас и вијест о погибији нашег вољеног комесара, Блажа Попиводе.

У ЗГРАДИ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

На Славији је батаљон прегруписан. Командант одреди нове задатке четата. Наша 3. чета треба да избије у Улицу краља Александра (Булевар Револуције), а потом да дејствује у правцу Главне поште. Са нама иду двоја совјетских блиндираних кола. Како сам раније живио у Београду, било ми се лако оријентисати. Док смо се пребацивали од зграде до зграде, »блинде« су јуриле једна за другом, час напријед, час назад, засипајући митраљеском ватром прозоре са обје стране улице. У куће нијесмо улазили, то је задатак јединица које наступају позади нас.

У неко доба дана избисмо повише Главне поште. Ту се састасмо са јединицама 5. крајишке дивизије, које наступају од Берма. И њих подржавају совјетски тенкови. Однекуд се појави командант 4. крајишке бригаде, Вицука Бодирожа. Поздрависмо се на брзину и утаначисмо како да садејствујемо при заузимању Главне поште. Мању групу Нијемаца брзо смо протјерали и, док се још препуцавало око Поште, са дијелом чете кренуо сам у зграду Скупштине. Ишли смо опрезно, јер смо примјетили да у њој има неко. Кад ступисмо на степе-

нице, држећи оружје на готовс, пред нас изађе човјек у униформи бившег југословенског официра. На глави је имао шајкачу са кокардом, на ногама чизме, на опасачу пиштољ. Само на раменима није имао ознаке чина. Предаде рапорт:

»Господине команданте, моја је чета спремна да се преда, да се не пролева братска крв«.

Помало збуњен упитих га:

»Гдје вам је чета?«

»Распоређена је у згради«.

»Колико чета броји бораца?«

»Сто десет војника и пет старешина.«

»Па добро, кад нећете да се пролијева братска крв положите оружје!«

»Хоћемо, господине команданте«.

У међувремену је отпор око Поште ликвидан. Борци моје чете пристижу. Како која група стиже, уводим је у зграду и саопштавам ситуацију.

У пратњи командира који ми предаде рапорт, обилазим просторије пуне збуњених четника. Скоро сваком другом брада до појаса. Пролазећи из једне просторије у другу, остављам у свакој по неколико бораца. Четнички командир ме свуда представља.

Док пролазим ходником зграде, дотрча четник, задихан и уплашен. Поче да рапортира: »Господине команданте, зграду опкољавају Немци. Има их пуно«.

Поћох ка једном прозору. Стварно, из Улице кнеза Милоша, кроз парк, креће се група Нијемаца. Нешто подаље се распоређују. Затварају Улицу краља Александра. Оријентисани су у правцу одакле смо ми малоприје дошли. На зграду у којој се налазимо уопште не обраћају пажњу.

Лијево и десно од нас нема борбе. Али тамо одакле смо стигли, чује се жестока паљба.

Мало даље од Скупштине, појави се још једна група Нијемаца. Поставља топ између Поште и Скупштине. Наредих командирима водова да се извјесно вријеме притаје и да мотре на четнике. Нијесам се осјећао баш пријатно међу њима. Увидео сам да сам се с четом мало истрчао и нашао у неприлици. Група Нијемаца се упутила према улазу у Скупштину. Мој замјеник, Камило Бајић, са неколицином бораца отвори ватру и брзо се обрачуна с њима. Тада и остали борци с прозора осуше ватру по оном топовском одјељењу. Убрзо испред зграде Скупштине пројурише ка Теразијама два совјетска тенка. Иза њих пристиже пјешадија. Немам везе са штабом батаљона, нити знам гдје је. Требало би кренути напријед, а не

знам шта да чиним с четницима. С комесаром Идризбеговићем се договарам да их разоружамо. Много их је. Група бораца их је једног по једног разоружавала и одводила у другу просторију. Тако смо наставили док све нијесмо разоружали. Тада открисмо правог старјешину; онај који је предао рапорт био је четни наредник.

Послије разоружања четника кренули смо напријед. Борба се водила преко пута; чета се налазила на лијевом крилу 4. крајишке бригаде, с којом смо успоставили везу. Освајали смо зграду по зграду.

Претрчавали смо Пашићеву улицу. Примјетих да на једном раскшћу на сваку групу бораца која се пребацује однекуд долијећу гранате. Мало повише, на сред улице, Нијемци поставили топ и туку бочном ватром. Послах једно одјељење да им заће слећа. Посада не хтједе да се преда па је ликвидираше.

Док сам посматрао ту акцију, преда мном експлодира бомба. Пао сам. Најприје сам помислио да се то моја бомба откачила са опасача. Крв ми се слива у десно око. Руке ми такође израђаване. Кундак аутомата разбијен. Уплашио сам се да сам остао без десног ока. Притрчаше ми другови и придигаше ме. Друга двојица доведоше Нијемца који је са једног прозора бацио бомбу на мене. Један рече: »Командире, убиј га ти«. Само сам рекао: »Водите га у ропство«.

Имао сам среће. У згради из које је Нијемац бацио бомбу становао је љекар, који је све то видио. Дотрчао је одмах, представио се, одвео ме у свој стан и превио.

За сваки случај, отишао сам и до болнице. Била је у Вишњичкој улици. Други дан сам се вратио у чету, са завојем на глави. Наређено је да се даље не наступа. Чудно! Ту смо, тако рећи, пред Калемегданом, а застали. Нема ни црвеноармејаца, ни тенкова. Скоро ни борбе. Ту и тамо се огласи понеки »шарац«.

Кад сам обилазио чете, један борац ми рече: »Командире, у овој кући те познају«.

Упутих се тамо и покуцах на врата. Отвори ми један дјечачић. Он ме учтиво упита јесам ли Пузић? »Јесам, а чији си ти?« Представи се и он: »Ја сам Зељковић«, и отрча вичући: »Мама, Пузић нам долази«. Ућох унутра и препознах Деву Срдић, удату Зељковић, моју комшинку, која је из Дрвара, са дјецом и мужем, побјегла са Талијанима, 1. јуна 1942. године. Код ње наћох комшију Стевана Бојића, био у ропству, побјегао и некако догурао до Београда.

Остали смо ту држећи положаје још неколико дана, све док није ликвидирана њемачка смедеревска групација.

Двадесетог октобра поново смо кренули. Рано изјутра избили смо на Калемегдан. Ту и тамо било је отпора, али не жестоког. Прелазећи улицу, с намјером да ућем у парк, запазих да се крошња једног платана ненормално њише. Пустих рафал рачунајући да би тамо могао бити швапски осматрач. Умјесто осматрача, стропошта се мајмун. Вјероватно је, уплашен пуцњавом, побјегао из зоолошког врта и склонио се на дрво.

На Калемегдану затекосмо групу необичних цивила, високо подшишаних фризура. И то су њемачки војници. Брзо прикуписмо двадесетак њих. Са њима је и неколико жена. Пристиже и командант батаљона, Војо Абрамовић. »Да, да«, поче Војо, »видите, доће оно вријеме о коме сте нам писали из Јајца 1943. године, да би добро било да се негдје после рата и у миру видимо«. Ево, оно су ови пролетери који су вас јурили око Јајца и Мркоњић-Града.«

Остајемо у Београду. Нас неколицина посједали и са Калемегданске тврђаве посматрамо како 13. пролетерска са јединицама Црвене армије форсира Саву и наступа према Земуну и Бежанији. Прешли су преко Савског моста. Лијеп, сунчан дан.

У 3. чети није било ни једног борца који није добио њемачки парабелум.

Саво ПУЗИЋ

Oslobađali smo kuću po kuću - ulicu po ulicu

Uzoru 14. oktobra, naš 2. bataljon je nastupao na lijevom krilu brigade, sa zadatkom da izbije na Banjički vis. Ujutru zauzemosmo prvu liniju rovova. Nijemci su se uporno branili sa drugih položaja, na periferiji Banjice, obasipajući nas jakim mitraljeskom i minobacačkom vatrom, a iz daljine i artiljerijskom. Granate i mine često su padale sasvim blizu rovova, koji su nas dobro štitili od vatre. Desno, pored ceste, vide se tenkovi Crvene armije. Nijemci su i njih gađali. Ipak, naš položaj nije bio mnogo zavidan, jer su Nijemci odbili napad naše brigade. U rovovima je ostao naš bataljon, u stalnom vatrenom kontaktu sa neprijateljem.

Kasnije smo saznali da je napad brigade i dijelova Crvene armije bio samo nasilno izviđanje da bi neprijatelj otkrio svoje vatrene položaje. Nakon toga su naši i crvenoarmejski napravili plan artiljerijske pripreme, koja je počela u 14 sati i snažnim dejstvom razbila njemačke položaje. Kada su »kaćuše« prenijele vatru i počele da tuku ciljeve po dubini, izvršen je opšti juriš. Jedan pridošli crvenoarmejski oficir stalno je ispaljivao rakete iz signalnog pištolja, obeležavajući dostignutu liniju, koja se naglo pomjerala naprijed. Poslije kraćeg otpora, Nijemci su odstupali na druge položaje u gradu. Mi smo brzo nastupali preko Banjice. U osvit zore, 15. oktobra, čitava Banjica je oslobođena.

Istoga jutra stuštili smo se ka Auto-komandi. Kolona Crvene armije je nastupala uz strašnu grmljavinu topova i tutnjavu motorizacije. Građani su oduševljeni i svi nas srdačno pozdravljaju. Jedna žena se tada iskreno požali da im je za vrijeme okupacije dosadila proja. Borci se tome začudiše. Uskoro u parku eksplodira, blizu nas, jedna bacačka mina, ali nikog ne rani. Tada jedna »kaćuša« ispali plotun ispred Veterinarskog fakulteta. Cete krenuše naprijed.

- Ma čujete li, drugovi, što reče ona žena, da im je za vrijeme okupacije dosadila proja?! - sa čuđenjem upita jedan borac.

- Nemoj se ništa čuditi... I ti ćeš ostaviti proju poslije oslobođenja! - uvjereno odgovori drugi.

Sa svih strana čuje se borba, a od Zvezdare dopiru do nas odjeci artiljerijske paljbe. Po svemu je postalo jasno, da je nep-

rijatelj odlučio da brani grad, uporno i po dijelovima - rejon po rejon, ulicu po ulicu, pa ponegdje i kuću po kuću - pretvarajući sve u ruševine. Naše jedinice, zajedno sa jedinicama Crvene armije, uz podršku teškog naoružanja - tenkova, »kaćuša« i artiljerije - postepeno i neprekidno krše otpor Nijemaca u gradu. Prolazimo ulicama Njegoševom, Zorinom (Ivana Milutinovića) i drugim. Nailazimo na leševe Nijemaca. Kada je pala noć, prešli smo u Vašingtonovu ulicu. Kretali smo se oprezno, jer je bio mrak, a nismo imali podataka o njemačkim snagama i njihovom rasporedu u gradu. A ujutro, 16. oktobra, izbismo na Bajlonijevu pijacu. Iz kruga Pivare, Nijemci pružaju otpor. Tada je, penjući se na visoku ogradu Pivare, hrabro poginuo požrtvovani pomoćnik komesara 3. čete Mitar Radulović, iz okoline Titograda. Nijemci su uskoro odstupili. Prešli smo u Cetinjsku ulicu, a zatim se orijentisali udesno.

- Ide njemački tenk! - iznenada se prenese glas.

Odmah javismo da se privede naš protivtenkovski top. Uskoro taj top opali jednu granatu i tenk se odmah vrati. Kasnije smo dobili nekoliko flaša benzina za uništenje tenkova. Istovremeno smo obezbijedili da ulazi zgrada budu uvijek otvoreni, kako bismo mogli da ih koristimo kao zaklone za bacanje flaša benzina na tenkove, u slučaju njihovog nailaska. U blizini eksplodira nekoliko bacačkih mina. Neprijatelj je primoran da odstupa pod borbom, a mi ga gonimo iz ulice u ulicu. Građani iz tek oslobođenih ulica obavještavaju nas o neprijatelju koji je odstupio. To nam mnogo pomaže. A neki građani, sa šeširom na glavi i sa puškom u ruci, pridružuju nam se u uličnim borbama. Jedan od njih, star oko 50 godina, poginuo je kada smo prodirali prema Jovanovoj pijaci.

Čete su već izbile u Jevremovu ulicu, gdje su zaustavljene jakim vatrom, kojom su Nijemci kontrolisali susjedne ulice i prelaze. Jedna žena nam je, na brzinu, napravila uštipke od namirnica iz napuštenog vojnog magacina hrane. Žednim borcima građani su nudili mineralnu vodu, umjesto obične. Svuda nas oduševljeno dočekuju. Na njihovim licima se vidjela prava i velika radost i osjećanje sreće zbog susreta sa nama. Mnogi od njih su bili iznenađeni velikom brzinom našeg prodiranja.

Nijemci se uporno drže u krugu objekata zloglasnog zatvora »Glavnjače« i u rovovima iza niske betonske ograde na dnu parka, koji se nalazi ispred Filozofskog fakulteta i Kolarčevog narodnog univerziteta. Iz tih uporišta tuku ubitačnom vatrom ulice koje se pravolinijski i paralelno spuštaju prema nama.

Tu je hrabro poginuo komesar 2. čete Markan Majstorović, iz okoline Bosanskog Grahova, a smrtno je ranjena požrtvovana

bolničarka Anka Pejanović. Iako imamo izvjesno iskustvo u borbama za naseljena mjesta, pokazalo se da je to nedovoljno u uličnim borbama u ovako velikom gradu. Nijemci, kao iskusniji, priređuju nam razna iznenađenja. Često bi se primirili da bi nas navukli na brisani prostor. Kada smo stigli do ugla jedne zgrade, dočeka nas rafal metaka, koji po rubu zgrade napraviše tragove, dižući prašinu. I iz pojedinih zgrada otvaraju puškomitraljesku vatru i kontrolišu prelaze. Minobacačima tuku parkove, trgove, skverove i raskrsnice, kao vjerovatna mjesta pristizanja i okupljanja naših jedinica i grupa boraca. Osjetljive tačke u gradu kontrolišu na razne načine i sa raznih strana. Jedanput, prilikom izviđanja sa krovne terase jedne višespratnice, na uglu Jevremove ulice, neprijatelj me je gađao sa oslobođene strane, a prilikom silaska niz stepenice uslijedio je rafal sa dvorišne strane, kroz prozore stepeništa, tako da me zaprašio samo malter. Tada mi je postalo jasno da je neprijatelj ostao prikriiven na pojedinim mjestima u oslobođenom dijelu grada, da je osmatrao naše kretanje i vrebao priliku da nam iznenada nanese gubitke. Takođe je postalo jasno da je blagovremeno organizovao odbranu »po vertikali«, zadržavajući dominantne objekte i terase za djejestvo puškomitraljeza ili za osmatranje. Izdvojene grupe za neoslobođenom dijelu grada imale su radio-vezu za koordinaciju djejestva. Nijemci su pravili otvore na krovovima pojedinih zgrada, iz kojih su gađali naše borce. Koliko li je naših boraca tako poginulo od metaka snajperista, koji su vrebali svuda po gradu. Kada sam uskoro izašao na ulicu, saznao sam da je malo ranije, prelazeći susjednu ulicu, poginuo hrabri i požrtvovani Veljo Rogošić, mladi radnik i član Partije iz Titograda.

Nijemci su se veoma uporno branili. Nadali su se da će im stići i pomoć. Dalji naš prodor je bio otežan, jer nijesmo imali neposredne artiljerijske i tenkovske podrške. Osjećali smo da se borbena situacija komplikovala. U stvari, iz uličnih borbi su bile izvučene neke naše jedinice i glavnina crvenoarmejaca da presretnu i unište njemačku grupaciju, koja se iz Smedereva probila do predgrađa Beograda i nastojala da se spoji sa snagama u gradu. Do nas su već dopirali odjeci paljbe sa poprišta te borbe. Od 16. do 19. oktobra, naše snage, uz učešće jedinica Crvene armije, uništile su pridošle njemačke grupe na periferiji i u širem rejonu grada. Poslije toga, Nijemci koji su se bili povukli u rejone oko Kalemegdana i Savskog mosta nijesu imali više nikakvog izgleda da se mogu održati.

U noći, 19. oktobra, 3. četa u sastavu bataljona je izvršila napad na »Glavnjaču« i zapalila jedan njen dio. »Glavnjača« je zauzeta. Pao je još jedan simbol gnusne torture nenarodnih režima.

Ujutro 20. oktobra, Nijemci se više nijesu oglašavali. Nastupali smo dalje i, uzput, na brzinu, pregledali, radi sigurnosti, nekoliko zgrada na ivici Studentskog trga. U njemačkoj dotadašnjoj trpezariji, koja se nalazila na uglu trga, zatekli smo na stolovima ostatke večere, koju su u žurbi ostavili. Uskoro smo izbili na Kalemegdan, gdje je iznenada eksplodiralo jedno skladište municije. To je bila poslednja eksplozija u borbi za oslobođenje grada.

Beograd je, poslije sedmodnevnih ogorčenih borbi, potpuno oslobođen, ujutro 20. oktobra. Uveče je grad bio obasjan vatrometom, a naši borci su, zajedno sa razdraganim narodom, slavili njegovo oslobođenje, uz pjesmu i igru. Svaki borac je bio ponosan što je učestvovao u bici za oslobođenje našeg glavnog grada.

Učesnici bitke za oslobođenje Beograda su pohvaljeni u zapovijesti Vrhovnog komandanta. Nakon toga su većem broju boraca i rukovodilaca podijeljena odlikovanja u velikoj sali Kolarčevog narodnog univerziteta. U bataljon je stupio veliki broj omladinaca i omladinki iz Beograda i okoline.

Muhamed OSMANAGIĆ MEDO

Prodor preko Dedinja do Auto-komande

Ujutro 14. oktobra, Kraljevački bataljon je, na levom krilu 1. proleterske brigade, zauzeo i utvrdio polazne položaje za napad na liniju Lisičji potok - Kanarevo brdo. U našem borbenom poretku su i tenkovi Crvene armije.

Zatekao sam se kod našeg štaba bataljona, koji se nalazio kod jedne kuće u Lisičijem potoku. Nemci otvoriše vatru iz minobacača. Pogađaju kuću i okolinu. Raniše nam nekoliko drugova, među njima i političkog komesara bataljona Branislava Božovića. Jedno parče mine pogodilo ga je u oko. Obli ga krv, lice mu se ne vidi. Uhvatio se za glavu, stisnuo zube. Vidim da trpi jake bolove, ali ne pušta jauka. Priskočiše bolničarke, na brzinu ga previše i odmah ga povedoše u brigadnu bolnicu.

Sa Miljakovca posmatram Rakovicu, Željezničku koloniju, padine Košutnjaka i padine Dedinja. Sa kose na kojoj se nalazimo, sve se dobro vidi. Uočih i mnoge kuće meni poznatih ljudi. Setih se mnogih doživljaja iz moga šegrtskog života koje sam proveo u tom kraju. Setih se mnogih svojih vršnjaka, drugova. Jako zaželeh da ih što pre vidim. Setih se i žandarmerijskog narednika Ćosića, koji me je strpao u zatvor, u maju 1940. godine. Ispred nas je baš ta žandarmerijska stanica u koju su me priveli i u kojoj me je on išamarao. Razume se, zaželeh da se i sa njim sretmem.

Iz tih misli trže me komanda da krenemo u napad. Jedinice 8. crnogorske brigade već upadaju u prve zgrade Fabrike motora iz pravca Manastirske šume i Kneževca.

Na putu nam se isprečila zgrada koju brane Nedićevi žandarmi. Otvoriše jaku vatru na nas. Da bismo mogli prodrati u Fabriku motora, koju brane Nemci, moramo zauzeti zgradu žandarmerijske stanice. Sa jednim vodom se približismo zgradi, na oko 50 metara. Žandarmi pružaju jak otpor, prikovali su nas vatrom za zemlju. Srećom, imamo dobar zaklon na željezničkoj pruzi, koja kroz Miljakovac vodi prema Požarevcu. Pozvasmo žandarme da se predaju. Odbiše naš zahtev pojačanom vatrom iz puškomitraljeza i pušaka.

S grupom bombaša na čelu, privukosmo se do zgrade. Oni ubaciše bombe, a mi krenusmo na juriš. Sa jednom grupom idem

pravo na ulazna vrata. Žandarmi otvoriše vatru. Raniše me u levu nogu. Ranjen, sa ostalim drugovima, upadam u zgradu. Žandarmi se počеше predavati. Zarobismo ih 18. Među njima je i narednik Ćosić, moj poznanik. Pridoh mu, nije me prepoznao. Rekoh mu da se poznajemo od maja 1940. godine. Podsetih ga jetko na njegov brutalan postupak. On se zbuni, pocrvene u licu, a zatim preblede. Drhti, noge mu klecaju, reč ne može da progovori. Odvedoše ga sa ostalim zarobljenicima.

Vremena nema, krećemo u dalji napad na fabričke zgrade. Naš napad u bok i jak pritisak 8. crnogorske, prisiliše Nemce da se povuku prema Topčideru. Za njima produži 8. crnogorska, a mi se vratismo na položaje, na Kanarevo brdo, da se pripremimo za napad u pravcu Dvora na Dedinju.

Mene su bolničarke previle. Rana nije teška. Metak je prošao kroz meso leve noge, nije dohvatio kost. Hramajući, mogu da se krećem. Nagovaraju me drugovi da idem u bolnicu. Rekoše mi da može nastupiti trovanje. Moja želja da se sretnem sa nekim poznatim jača je od mnogih posledica. Ostadoh u četi.

Oko podne, po našim položajima počē da tuče nemačka artiljerija. Zemljište je malo pošumljeno, neko sitno rastinje, čovek se može skloniti, ali tenkovi se lako uočavaju. Oni su i meta nemačke artiljerije. Ona nas vatrom zasipa sve jače. Nikada do tada nisam preživeo jaču artiljerijsku vatru. Gađa nas nekoliko desetina topova. Imamo dosta ranjenika. Ojtećeno je i nekoliko tenkova. Taj nemački artiljerijski napad trajao je oko 15 minuta, a zatim prestade.

Dobili smo pravac napada i zadatak. Cela 1. proleterska brigada, zajedno sa jedinicama Crvene armije (uglavnom sa tenkovima) napada na Banjički vis i Dvor na Dedinju. Naš bataljon napada neprijatelja pravcem Željeznička kolonija - Dvor na Dedinju, a zatim produžava do Željezničke bolnice, s tim što će se zadržati na dostignutoj liniji i biti spreman za odbijanje eventualnog protivnapada neprijatelja, a zatim za dalji prodor u grad. Rekoše da će naš napad pripremiti naša artiljerija i tenkovi Crvene armije. Svi se radujemo što je pripalo nama da napadamo Beli dvor i Dedinje.

Oko jedan sat posle podne, vidimo grupu (oko 100) automatičara Crvene armije kako u koloni po jedan idu u pravcu Belog dvora. Pomislismo da oni idu u nasilno izviđanje. Pratimo ih pogledom. Pridoše ispred prve linije nemačke odbrane kod Belog dvora. Nemci otvoriše snažnu vatru gotovo iz celog raspoloživog oružja. Pustili su ih da pridu na blisko odstojanje. Prikovaše ih za zemlju.

Sa levog i desnog boka Nemci napadoše crvenoarmejske. Automatičari su prinuđeni da se povuku u kamenolom, u ulici Bajе

Pivljanina. Nemci su ih stegli kao kleštima, prišli su im na domet bombe. Od nas su udaljeni oko 1500 metara vazdušne linije. Ruski tenkovi otvoriše vatru na Nemce.

Naš bataljon, koji je bio najbliži, krenu u napad da bi pomogao crvenoarmejcima. Podržaše nas vatrom iz tenkova. Snažnim napadom, prisilismo Nemce na povlačenje.

U 14,30 sati 14. oktobra, zagrmeli su naši i topovi Crvene armije. Gađaju »kačuše«, haubice, topovi, minobacači, tenkovi. Nebo se para od eksplozija, sve je zaglušeno. Banjički vis i Dedinje su u dimu. Gađa nekoliko stotina topova. Zadivljeni smo tom snagom. Nikada do tada tako nešto nismo doživeli. Na kraju te stravične vatre, naiđoše avioni. Spustili su se skoro do zemlje i u brišućem letu bombarduju i mitraljiraju nemačke položaje. Traje to 30 minuta. Očekujemo da je sve živo ispred nas uništeno.

Za vreme dok traje artiljerijska i avijacijska vatra, približavamo se jurišnom položaju. Krećemo se komotno. Nemci nas ne gađaju, njih je vatra naterala u dublje zaklone. Pridosmo na 150 metara ispred prvih nemačkih rovova. Artiljerija poče da gađa u dubinu, mi krenusmo na juriš. Sa nama su i tenkovi Crvene armije. Složno, u jedan glas, na čitavoj liniji napada, prolomi se: »Napred, proleteri«. Krenusmo na juriš, na Beograd...

Upadamo u prve nemačke rovove. Naiđosmo na manje grupe Nemaca. Gađaju nas iz svih sredstava, bacaju bombe. Dok se mi obračunavamo s pojedinim grupama, odnekle, kao iz zemlje, iskoči veća grupacija Nemaca. Krenuše na juriš prema nama, hoće da nas isteraju iz rovova. Ručnim bacačima oštetiše tri tenka Crvene armije. Mi se brzo snađosmo: organizovasmo se i snažnom vatrom odbismo nemački protivnapad.

Odmah pređosmo na juriš i upadosmo u njihov drugi rov. Tu smo, ispred Belog dvora, iz koga nas Nemci gađaju. Tenkovi Crvene armije otvoriše vatru i učutkaše Nemce, ali nas oni, iz treće linije rovova, vatrom prikovaše za zemlju.

Pripremamo se za sledeći juriš. Desno od nas, na Banjičkom visu čuje se teška borba. Borci naše brigade, zajedno sa crvenoarmejcima, bore se da zauzmu taj ključni položaj. Kad pade mrak, krenusmo na juriš. Proterasmo Nemce iz treće linije rovova, zauzesmo Beli dvor, u kome se nismo zadržali.

Produžavamo gonjenje Nemaca. U jednom naletu zauzimamo Željezničku bolnicu i izbijamo na trg ispred zgrade sadašnje bolnice »dr Dragiša Mišović«. Ispred Belog dvora ubili smo 17 Nemaca i 12 ljoticévaca, a do Željezničke bolnice zarobismo 27 Nemaca. Imali smo samo dva poginula i sedam ranjenih boraca.

Desno od nas ne čuje se borba. Naše jedinice su zauzele Banjički vis. Levo od nas, 8. crnogorska zauzela je Stari dvor, na

Dedinju, a 6. lička divizija je zauzela Topčider i izbila na Topčidersku zvezdu. Nemci su se povukli dublje u grad.

Oko 23 časa 14. oktobra, naša 2. četa je dobila zadatak da ispita predeo Auto-komande. Krenuli smo ulicom Ljutice Bogdana i, bez borbe, izbili na trg kod Auto-komande. Tu neprijatelja nije bilo. Poslali smo kurira u štab bataljona da obavesti o stanju kod Auto-komande. Zauzeli smo pogodne položaje i, pored spomenika Franše d'Eperea, poslali grupu boraca da ispita predeo Karađorđevog parka. Ubrzo je naša patrola naišla na organizovanu odbranu ispred parka.

Poslali smo kurira sa izveštajem, ali se ubrzo vratio. Nije našao štab bataljona na mestu gde smo ga ostavili. Ne znamo gde je otišao. Kasnije smo saznali da je naš bataljon, ne obavestivši nas, upućen od Željezničke bolnice, pravcem Dedinjski bulevar (danas Bulevar oktobarske revolucije - Mostar - Guberevac - Ulica Miloša Velikoga i dalje prema Nemanjinoj ulici, sa zadatkom da ispita gde su položaji nemačke odbrane.

Taj prodor glavnine našeg bataljona Ulicom Miloša Velikog imao je veliki uspeh. Uneo je zabunu u nemačku odbranu, naročito na prostoru između Karađorđevog parka, Miloša Velikog ulice i Slavije (radio Moskva je 15. oktobra 1944. godine, u prepodnevnoj emisiji, objavio vest da je Kraljevački bataljon 1. proleter-ske brigade, prvi ušao u centar Beograda).

Posle povlačenja i spajanja sa jedinicama 1. proleter-ske brigade, pred zoru 15. oktobra, bataljon je raspoređen u brigadnu rezervu, i kreće se na začelju brigade, pravcem Auto-komanda - Južni bulevar, Kalenićeva pijaca. Vratili smo se u sastav bataljona.

• *Tripo VUČINIĆ*

Калила сам се у борби

Од Златибора, Ваљева, Диваца, Мионице, па до Београда, омладина је у заносу похрлила у борбу да замени оне који су 1941. године отишли преко Дрине од којих се многи нису вратили. Није требало никог позивати, убеђивати, наговарати. Сви су хтели у борбу заједно са пролетерима, са најбољима. Пролетери су их примили с поверењем и љубављу.

Сан или јава - ни сада не знам. Како смо то могли? Без икаквих припрема, тек дошли у јединице, чинило нам се да све знамо и можемо. Нисмо се ничега бојали. И за »старе борце« смо били чудни. Често су и мене питали јесам ли уморна, бојим ли се, знам ли да пуцам, итд. Нисам се ничега бојала. Ту, међу новим и насмејаним друговима, чинило ми се да смо јачи од свих, да нам нико ништа не може, да ћемо савладати све препреке пред собом. Ја, нежна градска девојка, која се до тада бојала и мрака и сваког шушња, добила сам снагу неустрашиве и веру неуништиве.

Страхоте првих борби у којима сам учествовала, и рањавање мојих другова, нису ме поколебали. Постала сам одлучнија и више везана за те своје нове другарице и другове, које сам за неколико дана заволела више од свих са којима сам одрасла.

Дани су пролазили брзо, упечатљиво, сваки у борбама, покретима, сусретима са новим људима, у учењу, у кратким предасима.

Млади су пристизали. Наша чета је била све бројнија. Оставили смо за собом, Уб, Јуиг, Јабуку и многа села и градове, али и своје погинуле другове да их Шумадија за вечност сачува у својим топлим зеленим недрима.

Напредујући према Београду, стигли смо до Сопота. Моја 3. чета 3. батаљона окупила се и сликала пред црквом. Та слика је ушла у филмску ратну документацију, захваљујући нашем другу Мариу Фанелију, који је после рата, као филмски режисер, у свом филму испричао ратну причу о многим својим другарицама и друговима са те слике. Већи број њих није дочекао слободу.

Чујемо да нам се приближава Црвена армија. Колико смо се томе радовали! Поносили смо се што ћемо, раме уз раме, са њима даље ратовати, и што ћемо им показати нашу снагу и шта сами можемо.

Немци се жестоко бране код Буринаца. Наши нападају. Имамо и губитака. Командир наше чете Исмет Бенћо међу првима из чете сусрео се са црвеноармејцима. Умало није погинуо због своје немачке униформе. Црвеноармејци су пуцали на њега док их је он довикивао »тавариши, другови, ја сам партизан, пролетер, не пуцајте!« Одушевљење, загрљаји, упознавање са војском о којој смо четири године сањали да ће доћи и помоћи.

Имали смо кратак одмор у Раљи. Исмет Бенћо, стасит, плавооки момак из Бања Луке, пошао је у првим данима устанка. Тихо ми прича своје тајне:

- Од велике и угледне беговске породице остао сам сам. Поклали су све моје. Остао ми је од свега само овај прстен на руци за успомену на мајку.

Покрет у ноћи, убрзани марш - поход на Београд. Желели смо само да што пре дођемо. Наши комесари и командири и други руководиоци из батаљона и бригаде припремили су нас за ту битку колико су могли и знали. Али ни они нису знали шта је то што нас чека. Нисмо ни слутили да ћемо до циља, до прве пободене победоносне заставе, изгубити толико драгих и неустрашивих другова и другарица. Нисмо осећали ни умор, ни страх, нисмо имали времена за застој и предах. Испод Авале, негде пред зору, наишли смо на страховиту грмљавину топова и »каћуша«, на прави ватромет. Застали смо узнемирени, све док нам није речено да то Црвена армија напада и туче Немце који се жестоке бране. А затим још већа снага у нама, још брже напред.

Пред Бањички вис наша чета је стигла рано 14. октобра. Дан је био сунчан и топао, а ми нестрпљиви што ту стојимо. Сваки час је по неко извиривао из рова, а дочекивао га је фијук метака и митраљеска паљба. Били смо веома близу Немцима, који се нису дали. Грејало нас благо октобарско сунце. Шалили смо се и сањарили о томе шта ћемо радити у Београду. Мислили смо да ћемо сви стићи.

Командир је често обилазио чету, надгледао митраљесце, давао нам упутства за предстојећи напад. Није много пазио како се креће кроз ров, а био је висок и крупна мета.

Поподне. Сунце полако силази смирају, а Исмет опет пролази кроз ров, храбри нас, опомиње, даје упутства, одлази према врху брда, до истуреног митраљесца.

Није дуго потрајало, када су двојица другова донели нашег командира Исмета Бенђу на рукама. Снајпер га је погодио усред чела и завек зауставио његове радости и жеље. Исмет није стигао у Београд, сахранили смо га на падини Бањице.

Коначно јуриш. Над Београдом страховита грмљавина топова, пролама се небо. У мраку немам времена да нађем ципеле. Трчим боса и не осећам неравнине, ни убоде покошене траве. Само да стигнемо. Фијучу меци, час јуримо, час лежимо. Поред мене, у тами, у том ватромету, препознајем нашег водника Стипа Булића. Огрнут је неком кабаницом, одлучан и ћутљив. Личио ми је на морнара на броду. Лежећи пуца. Ја поред њега, шћућурена. Не видим друге другове око себе. Одједном сам чула шум, Стипе је клонуо. Привукла сам му се. Није давао знаке живота. Стипе Булић, водник 3. чете погинуо је за Београд.

Била сам у шоку, уплашена. Схватила сам да до Теразија многи од нас неће стићи. Али, напредовали смо низ Бањицу, до првих насеља. Цеста поред Бањичког логора, са обе стране плитки јаркови. Наредба да се легне у јарак, не можемо даље. Лежим, а испод мене тече вода. Осећам како ми се влажи одело, торбица, околу грми и фијучу меци. Умор савладава. У тој пакленој страхоти - ја сам заспала. Не знам колико је то трајало. Чујем узвик »Покрет«. Устајем, сва утрнула од хладноће, мокра, укочених ногу. Зора. Прекопута, у другом јарку, лежао је скидан минобацачком мином командир Омладинске чете Милорад Јокић, кога сам кратко време знала и необично ценила. Рањене су већ однели. Почињао је 15. октобар.

Тога дана смо, уз борбу, од куће до куће, од улице до улице, поред совјетских тенкова - уз помоћ и многих Београђана, који су напуштали склоништа и подруме и прихватили наше рањенике и погинуле, додали нам воду, завоје, носила - стигли до Славије. Страшно је изгледао град. Порушене зграде, поломљено стакло на плочницима, много изгнутих Немаца, али и цреноармејаца и наших. Уништени тенкови и борна кола, напуштени топови, заустављена и оштећена возила. Стравично ратиште.

Касно поподне, моја чета се нашла у Улици браће Недића. Мало смо предахнули. Грађани су нам износили понуде, радовали се и храбрили нас. Тек тада сам видела да сам изгледала жалосно. Прљава, поцепана. Руке крваве од превијања рањеника, ноге босе, посечене и изубијане. И остали другови нису боље изгледали. Били смо преморени, исцрпљени, прљави. Многих међу нама није било.

Из зграде број 11, пред којом смо стајали, изашла је девојка мојих година, пришла ми и понудила да пођем са њом

да се умијем и пробам неке њене ципеле. Било ми је непријатно, нећкала сам се, али су ме другови наговорили и ја сам пошла. Брзо сам се свукла и умила. Дала ми је своју блузу, уместо моје прљаве кошуље, али ципеле нисам могла да обујем на своје рањаве ноге. Тада ми је понудила нове опанке и везене чарапе од лепе српске ношње, која је у кући служила као украс. Тако сам, у опанчићима и везеним чарапама, наставила рат за Београд и ушла у Скупштину, у којој смо, заједно са штабом неке јединице Црвене армије, остали неколико дана, све до коначног ослобођења Београда.

Више пута сам после рата боравила у Савезној скупштини, али се никада нисам попела на њен врх. То сам учинила само тада, приликом борбе за Београд. Немци су још били у свим зградама око нас. Наш митраљезац је постављен на кубе Скупштине, а ја му додељена ако му буде потребна помоћ. И требала му је. Био је рањен и, уз моју помоћ, веома тешко смо се спустили завојитим гвозденим степеницама. Још и сада се сећам колико су се клатиле док смо силазили. Или сам се ја бојала, па ми се тако чинило. До тада никада нисам била у некој кући на већој висини.

У Београду смо доживљавали, из дана у дан, лепе тренутке, али смо и много радили и спремали се за сремски фронт.

Нас »нове борце« из Србије, партијци и скојевци, а и сви други, имали су могућности да провере. Највећи број је оправдао поверење пролетера. Добили смо петокраке са српом и чекићем, ново оружје и униформе. Примљена сам у СКОЈ и више нисам носила болничарску торбицу. Имала сам машинку.

>

∴ , ,

Аушанка *ЈОВАНОВИћ-РАЈКОВИћ*

Заузели смо »Главњачу«

Пут од Уба до Раље чета је прошла без већих окршаја, тако да овај покрет нови борци пролазе без неког борбеног искуства. У строју чете нешто преко двадесетак старих, прекаљених ратника, око три пута још толико нових бораца који су стигли из села и градова западне Србије и Златибора до Раље. Већина њих војнички је још необучена, одјећа им је она коју су на себи од кућа понијели. Многи од њих носе сељачке торбице, а у њима је нешто хљеба, мрса, али и покоја ручна бомба, реденик или шаржер. Неки су догурали и до аутомата, као Илија »Босанац«.

У преподневним часовима, на лијевом крилу батаљона 3. чета избија у подножје Бањичког виса. Послије снажне артиљеријске припреме у снажном налету избијамо на Бањички вис, покривен густом мрежом траншеја за пјешадију, земљаних заклона и ровова за артиљеријска оруђа и тенкове. Лијево од наше чете, у густом стрељачком строју, крећу аутоматичари Црвене армије, према Раковици.

Послије кратких али снажних окршаја, Њемци су морали да напусте положаје. Највише отпора пружао је један усамљени, укопани тенк, али је и његова посада морала одступати да би избјегла убиствену ватру вода Милоша Драговића. Приликом одступања тенк се преврнуо, а посада је безглаво нестала према Бањици.

У првим вечерњим часовима чета пролази испод Бањичког логора и избија на авалски друм, њиме ка Ауто-команди и Карађорђевог парку.

Петнаести октобар прошао је у лаганом продирању изнад Славије и око ње, на савлађивање некад јачих а некад слабијих отпорних тачака њемачке одбране. Многи Београђани нам се одмах прикључују. Чета постаје све бројнија. Они су и борци и водичи. Одлично знају куда се све може проћи, како се која отпорна тачка у граду може уништити или заобићи. Врло често борци пробијају зидове између дворишта, па и у зградама, да би се кроз њих пробрили, ако је улица тучена њемачком ватром.

Трећег дана, 16. октобра приспеди смо у стари део града, испред Цетигњске улице, код Бајлонијеве пиваре. Ту је командир извршио нови распоред чете, која се одавде усмјерава према Скадарској улици и даље, лијево од Господар Јевремове, према Калемегдану. На том простору, задатак чете је да ликвидира по злу чувену тамницу револуционара, такозвану »Главњачу«. Командир чете је саопштио водницима задатак на кратком договору, затим је уследила кратка припрема и са борцима за предстојеће тешке окршаје.

Ослоњена на подршку дијелова пратеће чете батаљона наша чета је пошла у напад са задатком да се кроз круг Бајлонијеве пиваре пробије до Скадарске улице, чувене бојемске »Скадарлије«.

Нијемци на том простору пружају жесток отпор. Са угла који спаја Скадарску и Душанову улицу отвара ватру посада ушанченог њемачког тенка, а аутоматичари и снајперисти не дају ока отворити са кровова многих зграда и иза ограда дворишта. Ипак, чета је ушла једним дијелом у круг Бајлонијеве пиваре, коју од Скадарлије дијели висок зид. Одатле је требало осмотри и пронаћи стазе куда ће се лакше пробити напријед.

Неко је у кругу фабрике пронашао мердевине и наслонио их на високи зид пиваре преко којег је прескочило неколико бораца, већином нових. Непријатељ је то пребацивање уочио и појачао ватру, тако да су неки од њих рањени испод самог зида, са друге стране.

На мердевине се пење замјеник комесара чете Митар Радуловић, с намјером да осмотри шта се збива са друге стране зида. Хтио би да прескочи зид. Међутим, њемачки рафали претражују, чини ми се, скоро сваки кутак простора. Ватра по зиду изнад њега, свуда. До Митра допиру оштре ријечи упозорења командира чете: »Силази, Митре, лудо једна!« »Убиће те, силази!«. А он, некадашњи бомбаш, и пушкомитраљезац, нема мира. Поново прислања мердевине уза зид. Опет се пење да још једном опроба. Илија Шћепановић, командир чете, грдосија као од стијене одваљен, прискаче и скида га с мердевина које одлучно баца далеко у круг фабрике. Потом позива водника 3. вода Милоша Драговића и упућује га како ће провући свој вод испод зидина пиваре у Скадарску улицу.

Док је командир упућивао Милоша куда и како да се пробије, оне проклете мердевине поново се нађоше прислоњене на зид фабричке оgrade према Скадарлији. И поново, по четврти пут, на њима је Митар. Попео се, и само што се половином тјела издигао изнад зида, покоси га рески рафал. Ни

гласа да пусти. Пао је на руке комесара чете Радомира Јовановића, који је притрчао да га још једном, као и командир Ицо, одврати од његове намјере. Окупили су се и остали другови да му помогну. Али, лијека није било. Пао је Митар, пала је још једна младост којом се дичила 3. чета...

Тога дана чета је достигла до Змај Јовине улице. Ту је застала. Испред чете је »Главњача«, са ископаним рововима у парку испред ње и око ње. На достигнутом простору чета се распоређује по зградама и двориштима, припремајући се за напад и освајање најтврђег објекта који је требало ликвидирати. У саставу чете формирано је одјељење бомбаша.

»Главњача« је зградурина на два спрата, са раскривеним кровом који су погодиле гранате наше артиљерије. Опасана је зидом, а на сва четири угла налазе се бетонски бункери, који су подземно повезани ходницима. Надземна веза бункера је у ватреном систему одбране. У самој згради има, према процјенама, око педесет фашиста. Нијесмо знали има ли у згради ухапшених другова. То нам је отежавало задатак. Ако их има, како их сачувати да их фашисти не побију или да их наша ватре не уништи?..

Требало је пронаћи најподесније прилазе из околних улица и неопажено прићи згради и парку преко пута ње. У пратњи водника Милоша Драговића и Мироја Кадовића, командир улази у подрум једне од суседних зграда да нађе некога ко познаје распоред зграда и прилазе, и ко је спреман да помогне. Један средовечни човјек прилази командиру и каже му: »Ја знам, друже, куда се најбоље може прићи тој згради - рачунај на мене од овог момента«.

Кренуше одмах напоље, на кратко извићање и договор с тим човјеком, чије име није забиљежено, и са још двојцом добровољаца.

Провлачећи се кроз дворишта, правећи, чак, и пролазе на неким мјестима, стигли су до циља. Ушли су у подрум зграде преко пута »Главњаче« а онда су се пажљиво попели на равни кров те зграде, одакле су могли да осмотре сурово здање »Главњаче«. Њемачка посада се уздала у њене зидине и бункере око ње, и у ноћ која се свила над Београдом.

Осматрање је додуго трајало. Вратили су се на полазни положај, затварајући за собом направљене пролазе гранамма, да их Нијемци не уоче.

Слиједећег дана, када се Нијемци не надају, група бомбаша, предвођена командиром чете, пузећи се приближава њемачким укопаним положајима у парку преко пута »Главњаче«. Сваки борац носи свежњеве повезаних ручних бомби.

Другови Радојица Домазетовић, политички делегат вода, Мирое Кадовић, водник, Александар-Учо Бошковић, Илија Малинковић, политички делегат вода, привукли су се до саме ивице камене ограде парка. Нешто иза њих пузала је група млађих бораца, са двојцом пушкомитраљезаца, да им пружи ватрену подршку.

Одјекнула је страховита експлозија бачених свежњева ручних бомби, ланчано. На изненађене Нијемце, који су покушавали да дођу до својих заклона и оружја, отворена је паклена ватра. Више од десет их је погинуло на травној ледени парка. Ударна група чете брзо се повукла по извршеном задатку, праћена дугим и реским рафалима из њемачких ровова. Нико из групе није био рањен.

Командир је са друговима који су га пратили протекле ноћи поновио извићање дању и сачинио план напада. Успјели су да се неопажено привуку до зграде и уђу до кровних површина. Чекало се са нападом до 19. октобра. Чета је у међувремену претрпјела нови тежак губитак. Далматинац Анте Ивковић, пушкомитраљезац - у строју бригаде негдје од краја 1942. године - осматрао је и тукао Нијемце из освојеног бункера на углу Господар-Јевремове и Вишњићеве улице, који су пружали отпор и ватром се оглашавали из улица и зграда са правца Калемегдана. Њемачки снајпериста - постављен на крову једне од тих зграда - уочио је Анту у бетонском бункеру и погодио га кроз отвор на бункеру у чело, између оба ока. Милош Драговић га је затекао мртвог.

Око пет сати поподне, извршен је преглед свих дјелова чете, сачињен коначан распоред људства и начин дјејства. Свако је имао свој јасно одређени задатак. На крају зграде, насупрот »Главњачи«, постављено је одјељење бомбаша. Сваки од тих десетак врских момака опремљен је бензинском флашом, кутијом шибица, са по двије-три ручне бомбе и упутством како ће их и гдје бацити на дати знак. Одјељење је предводио десетар - жељезничар, који је у чету дошао из околине Лајковца.

Командир је посебно упутство дао том одељењу. Сваки појединац од момента посиједања положаја на крову зграде мора бити прикован за под да не буде осмотрен, да непријатељ буде потпуно изненађен. Утврђен је знак за напад: двије црвене ракете, које ће командир испалити. Код испалене прве ракете последња провјера, уочавање својега циља при свјетлости коју даје ракета у падајућем луку према циљу. Код испаливања друге ракете - почетак општег напада на објекат.

Тачно у 23 часа 19. октобра, када је испалена друга ракета, почео је једновремени напад наше чете и других једини-

ца на »Главњачу«. Полетјело је десет запаљених бензинских флаша, као десет запал>ених буктиња, кроз разваљени кров »Главњаче«. Бачене су десетине ручних бомби, рафали пушкомитраљеза и шараца засули су отворе, зајечали су »џомбули«, тромблонке и противколци. Све се слило у неодољив напад који није трајао ни сат времена. »Главњача« је планула, а у њеној утроби остало је 28 погинулих фашиста.

Остављајући иза себе »Главњачу« у пламену, чета је кренула, са осталим јединицама нашег батаљона, према »Фелдкомандантури« и Калемегдану, преко Вишњићеве улице. Прије него су одступили Нијемци су минирали зграду »Фелдкомандантуре«.

Двадесетог октобра наш батаљон је избио испод самог Споменика слободе на Калемегдану, савлађујући последњи отпор Нијемаца. Завијориле су се заставе слободе широм ослобођеног Београда. Заиграла су народна кола, радовали су се борци са народом слободарског Београда.

Васко РАДУНОВИЋ

Razvlačili smo linije do streljačkih strojeva

Većina nas je došla u četu za vezu iz jedinica. Ja sam došao iz 4. kraljevačkog bataljona. Nismo imali nikakvo predznanje o tehnici veza, već smo ga sticali u radu. Sredstvima veze snabdevali smo se, uglavnom plenom od neprijatelja. I pored svih poteškoća, obezbjeđivali smo dobru komunikaciju, što je omogućavalo starešinama donošenje dobrih odluka, jer je dobra veza pola pobjede. Zbog specifičnosti našega posla i posle promjene terena, najčešće su obavještenja dostavljana preko kurira i radio-vezom, sve dok nismo došli i do druge opreme.

Pri svakom dužem zadržavanju u mestu, razvlačili smo telefonske linije i povezivali jedinice, štabove i komande. Žicu nismo pružali kuda nam je bilo najpogodnije, već kuda nam je bilo najkraće, jer je nismo imali dovoljno.

U drvarskoj operaciji od Mrkonjić Grada, Mliništa i Vitoroga do Foče nije se koristila telefonska veza. Kuriri i radio su bili glavno sredstvo veze. Žičana veza je došla do izražaja posle ofanzive, u Sandžaku, na položajima Pljevlja, Prijepolje, Mataruge. Na tom terenu smo se i fizički okrepili, jer smo bili iscrpljeni u prethodnoj ofanzivi. Taj predah nam je dobro došao - pripremili smo se za predstojeća dejstva u Srbiji do Beograda.

U Matarugama smo dobili od saveznika telefonsku tehniku, koja nam je dobro došla, jer smo mogli istovremeno povući više pravaca. U pripremi za nastupanje kroz Srbiju, mi smo se i stručno obučavali.

Krećući se za Srbiju preko Sandžaka, planine Kovač, Lima i Uvea, izbijamo na Zlatibor i Čigotu, gde razbijamo četničke formacije i vodimo borbu sa Bugarima. Pri napadu na Palisad, razvlačimo linije, povezujemo štab brigade sa bataljonima. U zanosu nastupanja, promašili smo naše položaje i izbili pred Bugare. Pri povlačenju nazad, niz jedno golo brdo, zamalo nismo stradali. Naši otvore vatru na nas, misleći da smo Bugari. Posle pobjede naših jedinica na Zlatiboru, nezadrživo smo nastupali kroz Srbiju, vukući linije prema jedinicama, preko žbunja, šume, kamenja, jaruga i puteva.

Kod Bajine Bašte smo upali pred četnički korpus. Spasio nas je 6. bataljon. Zatim nam se isprečio jak neprijateljski garnizon

- Valjevo. Neprijatelj je pružao žestok otpor, a mi smo pratili u stopu jedinice, vukući linije. Nije sva muka bila u pružanju linija. Trebalo ih je održavati, a prekidi su bili česti. To je bila jedno-žična linija, pružena na brzinu, pa je mogao svako da je prekine. Pružala se po zemlji, a samo iznad puteva preko drveća.

Problem je bio i u sakupljanju linije. Jedinice brzo prodiru, treba skupiti ranije postavljenu liniju da bi se za njima postavila nova. A ljudstva uvek malo. Dešavalo se da se neko izgubi, da napadne neprijatelj usamljenog vezistu i da strada ili se jedva izvuče živ. To su bili ogromni fizički naponi. Ali, nosio nas je moral i nepokolebljiva želja da stignemo do Beograda. To nam je bio zajednički san.

U borbi za Ub, zbog kiše i mraka, imali smo dosta poteškoća da povežemo štab brigade sa bataljonima. Morali smo se orijentisati prema borbi, prema vatri. Po oslobođenju Uba, koristili smo i stalne telefonske linije. Odatle do Sopota i Đurinaca nismo razvlačili linije.

U Beogradu nam je bilo najteže. Jedinice su vrlo brzo prodirale. Mi smo išli stalno za njima, pratili smo ih u stopu. Centralu smo smestili u Šafarikovu ulicu i razvukli linije prema bataljonima.

Po oslobođenju Beograda, naša je brigada ostala u Beogradu, gde se popunila novim borcima, stručnim kadrom i tehnikom veze.

Đuro ĆUSO

Са артиљерцима пратим своју } бригаду

11. октобар 1944, _____ >
село Венчане, Аранђеловац , ; ; *

Прошла су четири дана марша, борби и одмора. Јуче сам од Миће Димитријевића, мог брата од ујака, борца 2. шумадијске бригаде, а данас од Рајка Димитријевића, сазнао да су ми отац, брат Милијан и снаја Добринка дали живот за слободу. Отац је погинуо у борби са Немцима у селу Бождаревац, а Милијана су у кући његове жене Доје ухватили четници ДМ, као тешког болесника, борца 1. шумадијске бригаде; затим су заклали Доју, њену мајку и сестру јој Миру. Брата Милијана су, после мучења, стрељали па заклали. Било ми је тешко, али био сам поносан на њих.

14. октобар 1944. године, ,
село Рипањ

Наш дивизион је, са болницом, 13. октобра прешао у село Рогача. Ми смо у засеоку Катић. Срео сам др Влајковића - чика Влају. Његова снаја Даница дошла је јуче, из нашег Баћевца, да га пронађе и да се види са њим. По њој сам послао писмо мајци. Прво писмо у рату.

Јутрос, 14. октобра, извршили смо покрет правцем Рогача - Бабе - Парцани - Раља - Рипањ. Ово село је после Азање највеће у Србији. Младеновац почиње да живи у слободи. Из њега стижу поклони и понуде за борце, а нарочито за рањенике. Стижу и нови борци, добровољци.

Избијањем на асфалтни пут Младеновац - Београд, срели смо се са већом моторизованом јединицом Црвене армије и, заједно са црвеноармејцима, продужили према Авали. Пред Авалом смо скренули за Рипањ и сместили се у згради основне школе. Ту смо се нашли са позадинским деловима 8. црногорске бригаде, која је отишла у напад. Командир 1. батерије Миро Павићевић, у гомили народа пред школом, препозна једног сељака и на сав глас повика: »Пајо, погледај овог шуцу..., то ти је најбољи артиљерац, служио је код мене у ба-

терији пре рата. Биће то најбољи водник, најбољи артиљерац. Ја га одмах примам код мене«. Павићевић му потрча у загрљај. Дуго су се држали у загрљају. Био је то Драгољуб Марић - Арага Рипањац. Одмах је постао наш артиљерац. Ни кући се није јавио. Тог дана ступили су код нас и други омладинци из Рипња. Бројно стање расте. Миро и Марић бирају само млађе, крупне, јаке и здраве.

Никша Влаховић ми рече да је јуче био са борцима Београдског батаљона и разговарао са комесаром чете Аушком Кордашом и његовим помоћником Пуром. Они су му причали да је штаб Београдског батаљона тражио од штаба бригаде да буду први у борбеном поретку, у нападу на Београд.

*16. октобар 1944,
Дедиње*

• '

Јутрос смо из Рипња, преко Јајинаца, кренули за Београд. Јутрос смо први пут гледали дејство једне батерије »каћуша«. То њено дејство страшно је деловало на нас артиљерце. А како ли се непријатељ осећа, при тако страховитом убитачном и застрашујућем дејству?

Продужили смо за Београд. Најзад сам у свом вољеном граду. Борбе се воде негде око Ауто-команде, према Мостару и Славији, око болничког рејона. Ми смо ван дејства. Посматрачи смо битке за Београд. Смештени смо у касарнама бивше краљеве гарде, на Аедињу. Из круга касарне једна је батерија »каћуша« тукла немачке положаје преко Саве. Одмарамо се.

Аанас по подне сам поново гледао дејство »каћуша«. Испалили су неколико салви - плотуна из четири каћуше, чије су рампе за ракете - арт. зрна, на камионима. Чим су испалили одређени број плотуна, напустили су место дејства - ватрени положај, и повукли се ка Бањици. Не остају дуго на ватреном положају, да их непријатељски артиљеријски извиђачи не би открили.

17. октобар 1944.

И даље смо на Аедињу. У граду се воде уличне борбе. Штаб нашег дивизиона је тражио од штаба 1. пролетерске дивизије да се и ми укључимо у борбу. Одбијени смо.

18. октобар 1944.

И Непријатељска група од Смедерева и Гроцке надире ка Београду и сазнајемо да предњи делови - мање групице - ула-

зе у Београд, да су дошли до Маринкове Баре. Ситуација постаје озбиљна. У помоћ 5. дивизији упућени су наша 13. пролетерска бригада и делови Црвене армије. Касно вечерас смо сазнали да је та непријатељска група потпуно уништена. Само су се мање групе немачке пешадије, са лаким наоружањем, пробиле преко Авале и Липовачке шуме, и другим скривеним путевима ка реци Сави, где су на више места прешли реку и ушли у Срем. Непријатељ је имао велике губитке, у људству и наоружању.

Вечерас смо добили наређење да кренемо у центар града и да непосредним гађањем ликвидирамо нека непријатељска утврђења, и да ватром подржавамо бригаде наше дивизије. Прошли смо преко Ауто-команде, преко Славије, Хартвиговом (Б. Кидрича) и Александровом (Бул. Револуције) улицом до Франкопанове (Пионирског парка), где се сместила моја 2. батерија, док је прва отишла, са делом штаба дивизиона, да ватром подржава 1. пролетерску бригаду, која ће да напада на непријатеља у утврђеним зградама и бункерима на угловима улица, а утврђене зграде су биле: Ратнички дом (данас Дом ЈНА), у коме је до пре неки дан био смештен Гестапо, Народно позориште, палата »Албанија« и злогласна »Главњача«. Око Теразија ври. Гранате немачких артиљеријских орућа, падају ва све стране.

Људство смо сместили у згради, Франкопанова (Кн. Милоша) бр. 7, до зграде Задружног савеза, у стан Боже »Сингера«, из Барајева, који је дуго година био шофер у Београду и који нам се прикључио и сада превози рањенике у болницу на Дедиње.

19. октобар 1944. . . ,

Непријатељска артиљерија са Бежанијске косе тукла је Београд. Туку нас већ шест дана и ноћи. Јутрос бију рејон око двора, а моја батерија - четири мала »Брђанина« - америчке брдске хаубице, биле су на тротоару у улици Франкопановој, пред зградом Задружног савеза, и чекале наређење. Борци и коњи налазили су се у дворишту и у згради до Задружног савеза. У једном моменту, наишао је аутомобил са шофером и једним официром Црвене армије, и баш у тренутку наиласка поред наше батерије артиљеријска граната директно је ударила у аутомобил. Погодила је предео између шофера и официра на задње седиште, пробила кола, занела их и окренула у супротном правцу кретања - али није експлодирала. И црвеноармејци и ми имали смо много ратне среће.

Напустили смо улицу, борци су се скаонили иза зграде и у подруму, у коме су били сви станари зграде, њих преко 20.

Нешто касније од експлозије гранате рањени су: заменик командира батерије Марио Пекорари, борци Баришић и Брљак. Тешко је рањен и наш коњ Дора, који је носио предњи лафет топа и са нама прошао пут од Босанске крајине. После тога, јавио нам је курир из штаба дивизиона да је рањен и комесар нашег дивизиона Миле Родић, који је ишао са 1. батеријом која је подржавала Београдски батаљон у нападу на Ратнички дом. Од Пајовића сам чуо да је погинуо политички комесар Београдског батаљона Сава Димитријевић, а рањен је његов помоћник Милан Марковић, наш Посавац.

Београдски батаљон је нападао и на зграду Позоришта. Артиљерац Драга Марић Рипањац вечерас ми је причао како су борци Београдског батаљона - мог батаљона, на јуриш заузели Ратнички дом, из кога су се жилаво бранили Немци. На јуриш су у Ратнички дом први ушли политички комесар чете Душан Кордаш, његов помоћник Радован Пантелић Пура и командир чете Милорад Лекић. Батаљоном командује Марко Драшко. Чета Тимотија Кусмука нападала је и заузела зграду Позоришта. У борби за ту зграду истакао се водник Борће Човић са својим водом.

Повукли смо се и са целом батеријом поставили испод Правног факултета, на празном простору, поред неких барака које су Немци напустили и у њима оставили пуно разног ратног материјала. Ватрени положај смо уредили по свим прописима. Наш мајор Пајовић, са извиђачима и другом радио-станицом, пошао је на осматрачницу, коју је поставио на крову, на тераси зграде Ватрогасне команде. Ја сам остао код батерије, одакле сам преко телефона примао елементе гађања и преносио их послузи на оруђима.

После трећег зрна Пајовић се опет јави командом.

А после четвртог чуо се Пајовићев глас: - »Брзом паљбом по 20 зрна. Пали!« - Без даха сам поновио ту команду.

Узбуђен, стајао сам и очекивао резултат.

Извиђач - радиста Петроци, не дуго после тога пренео је поздрав и захвалност бораца који су учествовали у борби за палату »Албанија«. »Честитам борцима, артиљерцима, изјави им моју захвалност, изговори, у једном даху наш командант Пајовић и на крају додаде - одмах долазим«.

Понет одушевљењем, почео сам да вичем ура, ура. Живели наши артиљерци, живео наш Паја. Немци су се предали. Борци прихватише моје узвике. Наста васеље, грљење и љубљење.

Остали смо на тим положајима. Ноћ се спуштала. Поред батерије поставили смо стражу, а ми смо се сместили одмах иза положаја. Послали смо курира да нам донесе вечеру са Дедиња.

Пајовић нам је по доласку из штаба дивизије, причао да се Немци још држе на три места, у окружењу, на Чукарици и Калемегдану и око железничке станице и моста на Сави.

20. октобар 1944. године

Јутрос око 9 часова пошао сам са командантом у штаб и ту смо сазнали да је Београд очишћен од непријатеља и да су се остаци Немаца повукли преко моста на Сави, који нису успели да поруше, захваљујући једном патриоти, грађанину Београда, који је не зна се када, успео да пресече каблове којима су биле повезане mine на мосту. Сазнајемо да се наше јединице пребацују преко Саве. Немци покушавају да са Бежанијске косе и Земуна задрже наше јединице, које прелазе Саву, али то им не полази за руком.

Око 10. сати дошли смо на Теразије и ту, пред »Албанијом«, видео се совјетски тенк кога су јуче Немци уништили. Видео сам и дејство наше батерије. Затим смо дошли у парк на Теразијској падини, поред хотела и кафане »Москва« - посматрали прелазак наших јединица преко Савског моста.

Вратили смо се до наше батерије, која је остала код Правног факултета.

Почела се спуштати ноћ када смо напуштали ватрени положај наше батерије. Вратили смо се на Дедиње, у касарне, и када смо били на крају Зорине улице (сада Ивана Милутиновића), у близини »Старе астрономије«, затутњало је са свих страна, чула се пуцњава и летеле су ракете, чини ми се, земља се љуљала. Чуле су се песме. Веселио се народ и војска. На улицама вољеног града, проливена је и крв наших и совјетских другова, црвеноармејаца, синова Великог октобра. Многи су пали за слободу. Они неће славити данашњи дан победе, као што нису дочекали слободу моји другови, борци Београдског батаљона: Лзупче Шпанац, Синиша Николајевић, браћа Танасијевић, Нићифоровић, Бранко Андрић, пекар, млекар - радник. Оста на вечној стражи и наш Аљоша, Рус, обалски радник Београда, и многи други. Они посејаше своје животе широм наше земље и обавезаше нас да их се сећамо и чувамо оно зашто су они погинули.

По доласку у касарну на Дедиње, где је све врло од слава, замолио сам команданта да ме пусти да са куриром пођем до сестре Милене - Цице Илић, типографске раднице, коју нисам видео за све време рата. Остала је у Београду, са мужем Владом и сином Драганом. Пајовић ми рече: »Ти Миле знаш, наш српски обичај, не иди родбини у госте, на виђење, без поклона!« Знам, рекох му. Интендант дивизиона Анте Јуришић, свашта ми је спремио да понесем сестри. Поред разних конзерви, било је и кафе и шећера, па и једна флаша жестоког пића

Миливоје КАТИЋ

Susret § Titom

Taj oktobarski dan 1944. godine, kišovit i prohladan, kao da je želeo da nas podseti da sunce konačnog oslobođenja još ne blista visoko na nebu u šta smo verovali kad smo proterali Nemce iz Beograda. Da budemo tačni, to je bio petak, 27. oktobar. Prethodnog dana stigli smo na Banjicu da bismo prodefilovali ispred te ljudske legende, maršala Tita, našeg vrhovnog komandanta.

Bili smo radoznali i uzbuđeni. U ušima su nam još odjekivali pucnji bitke za Beograd, netom pobednosno okončane. Bio sam uzbuđeniji od ostalih iz više razloga. Prvo, imao sam samo dva-deset i dve godine a već sam bio komandant bataljona »Garibaldi«, jedinice koja je u tom trenutku bila sastavljena od sedam stotina bivših italijanskih vojnika koji su odbili sve ostale mogućnosti da bi mogli da se bore rame uz rame s jugoslovenskim drugovima protiv nacifašizma. Posle kapitulacije Italije 8. septembra 1943, ova jedinica je odmah pridodata slavnoj i legendarnoj Prvoj proleterskoj brigadi, početnom vojnom jezgru onog što će kasnije postati Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. Drugo, komandant bataljona postao sam nekoliko dana ranije, tačnije 2. oktobra, posle oslobođenja Uba, gde je stari komandant Mondilardi teško ranjen. Zamenio sam ga u trenutku kad smo krenuli, sa svim ostalim jedinicama, da oslobodimo Beograd. U tom gradu su mi, kao da sve ostalo nije bilo dovoljno, poverili sektor Trga republike, srce prestonice (današnji Dom armije, Narodno pozorište). Pored svih tih razloga koji su, kako mi se čini, bili više nego dovoljni da uzbude čak i prekaljenog ratnika, postojao je još jedan, sasvim ličan, zbog kog bih prebledeo čim bih pomislio na to: bio sam ubeđen da ću ispred Tita morati da prođem na konju u kog baš nisam imao mnogo poverenja. Čim sam preuzeo komandu dobio sam konja (u to vreme komandanti bataljona su jahali) s kojim se nisam sprijateljio. Jedan od razloga je bio i taj što su me još bolela dva rebra slomljena ili napukla zbog razlike u mišljenju između mene i »mog« konja - ja sam želeo na jednu, a on na drugu stranu. Pobedila je životinja!

Na moju sreću, strahovanja su se pokazala neosnovanim: defilovalo se pešice.

U petnaest časova, na sprotskom poligonu na Banjiei, u predgrađu Beograda, maršal Tito je otpočeo smotru besprekorno postrojenih jedinica koje su učestvovala u oslobodenju glavnog grada. Prolazio je pozdravljajući vojničkim pozdravom, očigledno zadovoljan i srećan, pored postrojenih jedinica kratko se zaustavljajući da stisne ruku komandantima i komesarima brigada, divizija i korpusa koji su učestvovali u borbama za oslobodenje Beograda. Polako nam se približavao. Mogli smo da ga vidimo i naše uzbuđenje je raslo. Konačno smo ugledali čoveka koji nas je tako dobro vodio u onoj teškoj, prvoj godini našeg partizanskog vojevanja i za kog, da budemo iskreni, nismo bili sigurni da li zaista postoji. Za nas Tito nije bio samo čovek, već legenda! Sad više ne. Bio je tu, pred nama. Približavao nam se i bio čovek kao mi. Ali ne bilo koji čovek, bio je to *veliki* čovek.

Dok su mi se u glavi rojile takve i slične misli o tom čoveku kog sam imao čast da prvi put vidim izbliza, primetio sam da je stigao do našeg sektora i da se pozdravlja s Vašom Jovanovićem, komandantom, i Vladom Šćekićem, komesarom Prve proleTERSKE divizije. Kad se odmah posle toga pozdravio s komandantom i komesarom Prve proleTERSKE brigade, Jagošem Žarićem i Mirkom Jovanovićem, zapazio sam da se zadržao malo duže. Prirodno! To je bila *njegova* brigada, ona koju je osnovao u Rudom u Bosni dalekog 21. decembra 1941. godine.

U jednom trenutku pogledao je prema nama, spazio italijansku trobojku i uputio se odlučnim korakom prema meni. Jedva sam uspeo da na vreme komandujem pozdrav, a zatim... Ne sećam se više ničeg. Savladan uzbuđenjem, bledeo sam i crveneo od zbuđenosti, potpuno nesposoban da prozborim ili rasuđujem. Znam samo da smo se komesar bataljona Mario Gatani-Tindari i ja našli pred njim. Pozdravio se sa nama govoreći »Bravo, Garibaldi«. Ne mogu da se zakunem, jer, ponavljam, bio sam toliko uzbuđen da se ničeg ne sećam, ali mi se čini da je rekao upravo to. Za nas iz Prve proleTERSKE brigade taj slogan iskovan je posle naše akcije 3. aprila iste godine u Magalj Dolu. Bili smo javno pohvaljeni - Bravo, Garibaldi.

Toliko sam sanjao i priželjkivao da se jednog dana sretnem s tim čovekom-legendom, a sad kad sam se našao pred njim i dok mi je stiskao ruku, ne samo što nisam mogao da izustim ni reč, već mi je i mozak stao. Osećao sam se potpuno praznim. Srećom, nisam se onesvestio. Nikad neću sebi oprostiti što nisam uspeo da mu kažem čak ni »zdravo«, ali verujem i nadam se da je shvatio.

Koliko se sećam, ja sam bio jedini komandant bataljona s kojim se Tito rukovao u znak zahvalnosti prilikom smotre i vojne parade oslobodilaca Beograda, na Banjici 27. oktobra 1944. godine.

Kasnije sam se, kao član raznih delegacija, više puta sreo s Titom, jednom bio pozvan na ručak, a i učinio mi je čast svojom upadicom »Ovog poznajem« kad su me »predstavili« prilikom njegove posete Rimu, ali uzbuđenje tog prvog susreta, zbog toga jednostavnog stiska ruke, zbog pogleda pravo u oči, kao kod pravih ljudi, nikad neću zaboraviti. Nikad!

Duzepe MARAS

Zastava Beogradskog bataljona zalepršala se na Kalemegdanu

Beogradski bataljon 14. oktobra nastupao je ka Banjičkom visu koji je bio dobro utvrđen i organiziran za odbranu grada.

Kolona bataljona prolazi ka Banjici, pored jedne sovjetske »Kaćuše«. Sa vatrenog položaja nešto dalje i lijevo tuče jedan divizion sovjetskih teških minobacača 120 mm. Kada je moj vod prolazio neposredno pored »Kaćuše«, ona je počela da djeluje. Uši su nam zaglušile od njene rike, a zračni pritisak potisnih gasova nas je zapljusnuo. Kad sam vidio što »Kaćuše« rade i dejstvo onoga minobacačkog divizona 120 mm po Banjici, promijenio sam mišljenje o banjičkim utvrđenjima neprijatelja i uopšte o njegovoj odbrani Beograda, iako sam znao da će biti povuci - potegni.

Iz pokreta se raspoređujemo i krećemo na juriš. Sovjetska i naša artiljerija i dalje drže Banjički vis pod kanonadom. Jurišamo i zastajemo. Tvrdo je. Nemci biju iz svih vrsta oružja punom snagom. Tamo, na našem lijevom krilu, biju po našem streljačkom stroju čak i plamenobacačima, ali na kratko, jer izgleda da nema ju više »napalm« punjenja. U posljednje vreme dobija se dojam da Nemci u svemu oskudevaju, a najviše u vazduhoplovstvu, jer sovjetski avioni na ovom vazдушnom prostoru u potpunosti gospodare.

Trećim jurišem probijamo odbranu na Banjičkom visu. Nijemci koji su ostali živi, pobjegoše nam. Na Banjici te noći iz našeg bataljona poginulo je 18 boraca i starješina, među njima bolničarka Maša, djevojka iz Dalmacije.

U praskozorje 15. oktobra, u manjim kolonama i dosta oprezno, prelazimo prostor današnjeg stadiona Crvene zvezde. Desno, glavnom ulicom (danas Bulevar JNA), prodiru jedinice Crvene armije sa tenkovima i pratećom artiljerijom. Tako nailazimo na dva bunkera na raskršću iz kojih suklja mitraljeska vatra. Pustili su nas na oko pedesetak metara. Desni bunker je na pravcu nastupanja naše 2. čete, a drugi na pravcu levokriline čete našeg bataljona. Komandir naše čete Islam Handanović traži dobrovoljce bombaše da unište bunker, traži našu staru »partizansku artiljeriju«. Kao i uvijek, javi se više nego što je potrebno. Islam

odabra trojicu i dade im bombaški zadatak. Uz zaštitu dva puškomitraljeza, bombaši su se privukli tik uz bunker i »skresaše« bombe kroz puškarnice, pa put dalje bi slobodan.

Lijevo od Auto-komande, žurimo jednom ulicom, u koloni, prema kompleksu bolnica. S lijeve strane, ispred jedne zgrade pored željezne kapije, stoji Nedićev major u uniformi, bez kape i bez opasača, sa rukama na leđima. Začudo posmatra našu zahuktalu kolonu. Niko ga ništa ne pita niti se obazire na njega. Čovjek se prosto odrvenio. Izgleda i psihički i fizički skršen. Prošli smo pored njega kao pored neutralisanog objekta, oko kojeg se ne isplati gubiti dragocjeno vrijeme.

Iz oveće zgrade ispred bolnice, ispred kojih je udolina i brisan prostor, sa tri prozora neprekidno biju po nama nemački mitraljezi. Toj zgradi se nije moglo prići bez većih gubitaka, a mi ljude moramo čuvati. Pozadi nas, naša brdska artiljerija upravo tuče tu zgradu, ali prozore ne pogada. Jednom baterijom u tom brdskom divizionu komanduje Raka, koji je u centralnoj Bosni, kao komandir naše čete, bio teško ranjen kroz pluća u borbi s četnicima.

Povlačimo naš vod od te zgrade udesno, pa kroz jednu manju ulicu približismo se toj utvrđenoj zgradi, na pravcu ulaznih vrata. Na juriš uletjesmo kroz vrata, koja smo polomili, te uz stepenice, na spratove sa kojih tuku oni nemački mitraljezi istovremeno, kad smo ušli u zgradu, javili smo artiljercima da prekinu vatru. Na spratovima zgrade dugi hodnici sa dosta vrata. Brzo rasporedismo vod po grupama od po 3-4 borca za juriš u svaku sobu. Andres Kelez, sa puškomitraljezom i tri borca, uleće u jednu sobu i uništi poslugu onih mitraljeza što su tukli sa tri prozora, dok u drugim sobama nije bilo nikoga.

Produžavamo napad desno do bolnica. Već smo u centru grada. Nadiremo dosta brzo. Osjećamo da desno i lijevo krilo zaostaje, cijenimo to prema vatri.

Iz jedne zgrade sa prvog sprata dva građanina spustiše kroz prozor ravno u našu kolonu nemački puškomitraljez »šarac« sa kutijom punom redenika sa municijom. »Evo vam mitraljez, drugovi, udrite tu gamad«, rekoše. Dva moja borca su poželjeli da budu »šardžije«. Dodijelio sam ga fizički jačem borcu, koji je došao u četu kod Valjeva, a drugoga odredih njemu za pomoćnika.

Napred prema Krunskoj ulici (danas Proleterskih brigada), pred našu kolonu izađe grupa građana, naoružana nemačkim puškama. Vođa te grupe reče: »I mi ćemo drugovi s vama, priimate li nas? Uzeli smo ih pod našu komandu i znatno su nam pomogli u orijentaciji i snalaženju u gradu. Prema dvorskom parku izbili smo 17. oktobra. U parku, u rovovima se nalazi jača ne-

mačka jedinica sa kojom vodimo tešku borbu. Sa desne naše strane se nalazi jedna sovjetska jedinica sa mitraljezima. Sovjetski mitraljesci su svoju vatru usmjerili na rovove u parku.

Crvenoarmejci vrše jak pritisak na Dvorski park sa istočne strane. Mitraljeze su postrojili skoro jedan do drugoga na ulici i biju dugim rafalima po Dvorskom parku. To isto radi i naša 2. četa iz jedne zgrade iz današnje Ulice kneza Miloša.

U međuvremenu Nijemci su sa pravca Terazija dobili pojačanje i izvršili protivnapad i odbacili nas unazad za nekoliko ulica. Taj njemački protivnapad je vjerovatno bio tijesno vezan sa borbom Nijemaca pod Avalom. U to vrijeme je dobar dio sovjetskih tenkova bio povučen za borbu s Nijemcima pod Avalom.

Toga dana na večer, naš se bataljon povukao prema današnjem Bulevaru revolucije, da se odmori u toku noći. Prolazeći jednom ulicom, naišli smo na mnogo njemačkih leševa koje su potukle jedinice Crvene armije u direktnom uličnom sudaru. Jednostavno su ih tenkovima pregazili pa su i zidovi krvlju poprskani. Gledam sve to i pitam se: imali išta na svijetu užasnije od rata i ratnih strahota?

Borba u Beogradu je bila za nas izuzetno teška. Ulična borba u velikom gradu, za koju mi nismo imali dovoljno iskustva, bila je složena za borce i za komandni kadar. Crvenoarmejci su bili pravi majstori. Trebalo je znati vješto koristiti zgrade, prozore, spratove, tavane, podrume, uglove zgrada, ulice za odbranu ili za napad i juriš. Trebalo je umeti pretraživati zgrade, blokove, podrume i drugih objekata pošto se osvoje. U gradovima i naseljenim mjestima se mora prepustiti inicijativa i sloboda djejtva manjim grupama - vodovima i odjeljenjima. Mogućnost održavanja veze je vrlo ograničena, pa je zbog toga i komandovanje složeniije.

Zbog svih tih naših manjkavosti, iza leđa su nam ostajale cijele nemačke jedinice i pojedini strijelci - snajperi, koji su nas do zla nagrđivali. I poslije oslobođenja Beograda trebalo je pronalaziti i uništavati grupe u podrumima i kanalizaciji. Manje-više, njih je njihova komanda žrtvovala da se bore do poslednjeg čovjeka.

Dva dana prije oslobođenja grada, vodili smo oštre borbe za današnji Dom JNA, Narodno pozorište i Kraljev trg (današnji Trg Republike). Ispred nas, sa svih zgrada oko trga, sa njihovih prozora njemački mitraljezi grcali su rafalima. Nijemci su žilavo branili odstupnicu prema Savskom mostu i Zemunu.

U našem protivnapadu 18. oktobra, poslije likvidacije jednog uličnog bunkera, poginuo je komandir naše 2. čete potporučnik Islam Handanović od snajperskog metka sa zgrade iza naših leđa. I kao komandir i kao čovjek, on je bio cijenjen i omiljen kod boraca. Vrlo uspješno je vodio četvu, naročito se brinuo o

životima ljudi. Teško je prebolijevao ranjene i poginule iz svoje čete. Uvijek nas je savjetovao kako se treba čuvati, a tući neprijatelja. Ali, eto, on ne sačuva svoju glavu dok je brinuo o drugima. Bio je radostan i veseo kada smo krenuli u napad na Beograd. Rekao nam je: »Idemo i na Beograd, sloboda je tu, na pragu, drugovi«.

Devetnaestog oktobra poslije podne, našli smo se na položaju, u zgradi Narodnog pozorišta, prema palati »Albanija«. Tukli smo po prozorima, sa kojih su neprekidno šibali neprijateljski mitraljezi. Izbušili su svu fasadu oko prozora na zidu pozorišne zgrade, gdje je bila naša 2. četa. Pred večer su ispred zgrade došla dva sovjetska tenka. Tenkisti su nas pitali gdje su NJemci. Kada smo im objasnili, oni su s tenkovima otišli na jedan otvoreni prostor i ispalili nekoliko granata iz topova u prozore zgrada sa kojih su Nijemci na nas otvarali vatru mitraljezima. Tenkisti su se potom s tenkovima vratili, pa su dvojica izišli i otišli s pištoljima u rukama ka zgradama iz kojih su Nijemci davali otpor. U isti čas su ih Nijemci mitraljezom presjekli. Jedan je pao mrtav, a drugi teško ranjen. Malo kasnije došao je treći tenk iz kojega je izašao oficir i, uz našu pomoć, izvukao tu dvojicu hrabrih crvenoarmejaca. Mrtvoga je prebacio preko zadnjeg dijela tenka, a teško ranjenog su naši borci iznijeli na nosilima pored tenka, sa suprotne strane neprijatelja.

Dvadesetog oktobra ujutro nešto prije svanuća, izvršili smo poslednji juriš na Kalemegdan. Cisteći tvrđavu od Nijemaca, stigao sam sa vodom na obalu Save. Iz Zemuna su nas Nijemci dobro ošinuli iz topova, pa sam vod brzo sklonio u neki tvrđavski tunel, dok je topovska paljba prestala. Izašli smo na plato Kalemegdana, gdje se već dosta prorijedeni slavni Beogradski bataljon prikupio i sređivao. Široko smo razvili zastavu našeg Beogradskog bataljona. Spasoje Radovanović drži razvijenu i razlepršanu proletersku zastavu bataljona sa smješkom na licu, ponosan. Spasoje je 1941. godine imao samo 16 godina kada je iz Beograda otišao u partizane, a sada se vratio kao devetnaestogodišnjak i zastavnik proleterskog bataljona, sa nekoliko rana na svom tijelu.

Sa Kalemegdana smo pošli u pravcu Terazija, u koloni po dva. Ulice su krcate građana, zasipaju nas cvijećem, mašu rukama, kliču oslobodiocima. Teško se probijamo kroz masu građana. Svaki bi htio da dodirne borca ili naše oružje.

Miloš KOJIĆ

Предах у Београду

Послије ослобођења Београда наш 1. батаљон је био 25 дана посадна јединица у II и IV кварту. За то вријеме је развио идеолошко-политички, партијски и културно-забавни рад. Разумије се, није запостављена ни војна обука.

Садржај идеолошко-политичког рада обухватао је дневне информације, упознавање са војно-политичким догађајима, објашњавање значаја ослобођења Београда за даљи развој народноослободилачке борбе. Осим тога, третирана су питања односа према грађанима и припадницима Црвене армије. Питање односа према припадницима Црвене армије је постављено јер је било покушаја од стране црвеноармејаца да неком од бораца или старешина одузму аутомат или пиштољ, па је ukazивано да се то не смије никоме допустити да узме. Ипак, треба сачувати добре односе са њима. Ми смо са борцима и старешинама Црвене армије, са којима смо долазили у контакт, били успоставили блиске односе. Сјећам се да су једно вече неколико њих, који су и раније навраћали код 1. чете, дошли да се поздраве са нама, пред, како су рекли, сјутрашњи одлазак за Будимпешту. Изљубили смо се као најрођенији.

На партијским састанцима смо расправљали организациона и практична питања од интереса за живот и рад батаљона, а када се радило о теоретским састанцима, изучавана су нека питања »Основа лењинизма«.

Културно-забавни рад је обухватао издавање зидних новина и организовање приредби за борце и омладину. Садржај зидних новина је био из живота и рада чете и борбе за ослобођење Београда. Приредбе су организоване у вечерњим часовима и биле су на нивоу батаљона. Састојале су се из програма који су изводили борци из чета и игранке.

Осим организоване забаве, било је доста и спонтане. Понекад је било довољно да се, на Теразијама или на садашњем Тргу Републике, нађу три-четири борца и поведу црногорско или козарачко коло, које су одмах прихватили омладинци, грађани и други борци који су се ту задесили. Тако би то брзо прерастало у право народно весеље.

Што се тиче војне обуке, она се сводила на извођење и увјежбавање стројевих радњи, а када је дошло до преоруђа-

ња на совјетско оружје, најважније је било да се њим овлада. Старо оружје смо предали а добили смо совјетске пушкомитраље, митраље, противтенковске пушке и велики број аутомата. Борци су прихватили са одушевљењем совјетско наоружање. Једино су жалили, посебно они који су били задужени са »шарцима«, што то оружје није задржано, јер су нарочито у »шарце« имали велико повјерење и високо су цијењени као оружје. Но, схватили смо значај преоружања и потребу да се што боље овлада новим оружјем, па се у том погледу брзо постигао завидан успјех. Трудили смо се да сваки упозна свако оружје, како би у датој ситуацији, могао са њиме руковати.

За вријеме боравка у Београду, збила су се и два, за батаљон, важна догађаја - војна парада и подјела одликовања борцима и старјешинама.

Парада је одржана 27. октобра на Бањици. За њу се батаљон није посебно припремао. Трудили смо се да нам одјећа, обућа и оружје буду чисти. На дан параде, испред Врховног команданта и чланова Врховног штаба газили смо на челу, одмах иза застава и штабова крупних јединица.

Команде чета су, на основу критерија добијених од препостављеног штаба, сачиниле приједлоге за одликовања и доставиле их на даљу надлежност. Послије петнаестак дана, у сали Коларчевог универзитета подијељена су одликовања. Међутим, била је обављена »селекција« наших приједлога, те је извјестан број бораца остао без одликовања, иако су, због своје храбрости и других квалитета, били предложени и заслуживали да буду одликовани. Због тога је било створено извјесно незадовољство у четама. Могло се чути замјерке у смислу да треба пустити оне са одликовањима да пробијају њемачке положаје у Срему. Таква негодовања и незадовољство брзо су отклоњени достављањем накнадних приједлога, а када смо дошли у Срем, сви су показали исту борбеност и залагање.

За вријеме боравка у Београду, батаљон је знатно попуњен људством из Београда и околине, тако да је нарастао на око 450 бораца и старјешина. Највећим дијелом, то су били омладинци и омладинке који су добровољно ступили у наше редове.

У цјелини, боравак у Београду, који је трајао до 24. новембра оставио је на све нас снажан утисак и допринио нашој спремности за борбе које су нас очекивале у Срему.

Вељко КАЛУБЕРОВИЊ

Doprinos Garibaldinaca ustpostavljanju prijateljskih odnosa između Jugoslavije i Italije

Sjećanje na italijanske saborce iz bataljona »Garibaldi« vraća me na burne dane oslobodilačkog rata, posebno na događaje iz druge polovine drugog svjetskog rata, kada su se odigrali krupni događaji na međunarodnoj pozornici: ispadanje fašističke Italije iz Osovine, tzv. šesta i sedma neprijateljska ofanziva protiv NOVJ, pohod u Srbiju i beogradska operacija, sremski front i - definitivna pobjeda.

Garibaldine] - proleter, koji su u oslobođenom Beogradu zajedno sa bataljonom »Mateoti« postali okosnica brigade »Italija«, uživali su velike simpatije i podršku u našoj brigadi i diviziji, među pripadnicima oslobodilačkog pokreta uopšte i među stanovništvom. Pojava bataljona »Garibaldi« u oslobođenom Splitu 1943. i njegove žrtve date protiv njemačkih okupatora, kolaboracionističkih trupa i četničke kontrarevolucije rječito su potvrđivali širinu političke platforme NOP-a, posebno opravdanost naše propagandne teze da postoji i antifašistička Italija.

Raspoređen sam u bataljon »Garibaldi« poslije pogibije Branka Perića, koji se nalazio na funkciji obavještajnog oficira i koji je među Prekomorcima i pripadnicima 1. proleterske brigade uživao velik ugled kao hrabar i postojan drug. Bio sam teško pogođen njegovom ranom pogibijom, ali i ponosan na njegov ukupni učinak, pa i među italijanskim saborcima, iako je s njima proveo jedva šesdeset dana. Prema odluci Štaba brigade ostavio sam moj matični 2. crnogorski bataljon i došao na upražnjeno Perićevo mjesto. Bilo je to vrijeme intenzivnih vojnih i političkih priprema Garibaldinaca za značajne događaje kojima se išlo u susret. Naišao sam na prijatnu, stvaralačku, atmosferu u Štabu bataljona kojim je komandovao italijanski poručnik Ilare Mondilardi Mondì, načelnik štaba je bio Jovo Pejković Kezo, politički komesar Jovan Vujošević Lola, zamjenik političkog komesara Mario Gatani Tindari, referent saniteta Vinko Brajnović. I u četama su na komandnim funkcijama bili Italijani, s tim što su svakoj četi bila dodijeljena po dva instruktora, vojni i politički, radi lakše reorganizacije bataljona i njegovog osposobljavanja za složenije borbene zadatke u okviru 1. proleterske brigade.

Pored Pejkovića i Vujošević, komandant Mondilardi i zamjenik političkog komesara Mario Gatani imali su autoritet i uticaj među italijanskim borcima. Drug Mario Gatani je uživao i poseban ugled zbog činjenice da je još januara 1943. godine prišao partizanima kod Bosanskog Petrovca. Ne samo u početku, već i kasnije, do stvaranja italijanske brigade, harmonični odnosi u Štabu bataljona, drugarski odnosi, odlučnost i sposobnost čelnih ljudi, bili su presudni za uzdizanje ove italijanske jedinice u čvrstu oružanu formaciju. Osim toga, briga i staranje o ovoj jedinici od strane štabova brigade i divizije, naročito od strane Mirka Jovanovića, komesara 1. proleterske bili su nam olakšanje i oslonac u delikatnom poslu kojim smo bili zaokupljeni za čitavo vrijeme rata.

Mi jugoslovenski instruktori smo ulagali maksimalne napore, znanje i vještinu da se iskustva brigade primijene na najprikladniji način, kako u pogledu prilagođavanja Garibaldinaca za izvršavanje svakodnevnih borbenih zadataka, tako i u smislu popularizacije ciljeva oslobodilačke borbe, te izgradnje novih odnosa povjerenja i saradnje, posebno lika pripadnika 1. proleterske kao neustrašivih i iskrenih pobornika za oslobođenje i novu sjutrašnjicu prijateljstva i saradnje naših naroda.

Takvoj sredini naših saboraca, koji su do ulaska u brigadu bili u okupacionim trupama, morao se saobraziti cjelokupan rad kako bi italijanski drugovi lakše podnosili uslove partizanskog ratovanja, neredovnu i nedovoljnu ishranu, racionalno trošenje municije, zdravstvenu zaštitu u granicama škratih mogućnosti. Nastojali smo da ličnim primjerom utičemo na taj proces podizanja ove jedinice, na moral i borbene kvalitete pojedinaca, kao na Bašarinac-polju i Zec-planini, kada smo se probijali iz okruženja, kada su i konji posustajali od iscrpljenosti i kada je izvršenje dobijenog zadatka bilo uslov opstanka, stvar ugleda bataljona kao dijela 1. proleterske brigade.

Čini se da se trud jugoslovenskih instruktora višestruko isplatio i da je bataljon »Garibaldi« časnno obavio svoju misiju u našoj zemlji. Za njihov doprinos u ratu, dobili su brojna priznanja kao kolektiv boraca u svemu ravnopravnih ostalim bataljonima 1. proleterske, a i mnogobrojnim pojedincima, komandantima i političkim komesarima, mitraljescima, kuririma, artiljercima, vezistima i drugima dodijeljena su visoka ratna odlikovanja. Isto tako, bataljonu »Garibaldi« i brigadi »Italija« odate su i druge počasti: spomen-ploče u Splitu, Beogradu, Zagrebu, na sremskom frontu itd.

U članstvo Komunističke partije Jugoslavije, što u bataljonu i kasnije u brigadi »Italija«, primljeno je oko 300 drugova. U KPJ

je avgusta 1944. godine kod Pljevalja primljen i komandant bataljona Mondilardi, na predlog drugova iz štaba, a to mu je saopštio komesar korpusa drug Mijalko Todorović u prisustvu J. Vujoševića, M. Gatanija, J. Pejковиća i S. Vukotića.

Nije mi namjera da detaljnije pišem o borbenom i slavnom putu bataljona »Garibaldi« 1. proleterske brigade, njegovoj visokoj borbenoj sposobnosti i natčovečanskim naporima, učešću u žestokim borbama i usiljenim marševima, uspjesima i neuspjesima, pobjedama i porazima, pojedincima i grupama, zatim o žrtvama - poginulim, ranjenim ili nestalim, radostima, lepim doživljajima ili o tuzi za poginulim drugovima, s obzirom na to da je o tome već pisano i da je ovom bataljonu dato određeno historijsko mjesto. Međutim, ipak se sa puno pijeteta sjećam hrabrog komandanta Mondilardija koji je u brojnim akcijama bataljona direktno i neposredno učestvovao. Takav je bio i u borbi za oslobođenje Valjeva, gde je u jurišu sa borcima 15. septembra 1944. godine teško ranjen, pa ga je na toj funkciji zamenio Đuzepe Maras. Ili, primer Prima Čočanija koji je kao mlad karabinjer stupio u bataljon »Garibaldi«. On je bio vrlo odvažan i hrabar borac, a vrlo ćutljiv, što je uticalo da ga je rukovodstvo bataljona odredilo za rukovodioca grupe izviđača »Ardita« (jurišnika) gde je pokazao zavidne uspjehe krčeći sebi put u solidnog i vrsnog rukovodioca. Imenovan je kasnije za komandanta »Garibaldi« bataljona, prilikom formiranja brigade »Italija« u sastavu Prve proleterske divizije 28. 10. 1944. godine u Beogradu. U tzv. sedmoj ofanzivi, kada je prva četa »Garibaldi« bataljona sa komandirrom Đuzepe Marasom i komesarom Đuzepom Spompinatijem izgubila vezu sa glavinom bataljona ostajući u pozadini neprijateljske linije, budući da se više dana ništa nije znalo za sudbinu ove čete, komesar korpusa Mijalko Todorović dao je zadatak da se ja sa grupom »Ardita« probijem kroz neprijateljske linije, u neprijateljsku pozadinu Nemaca i četnika, radi pronalazjenja čete ili saznanja za njenu sudbinu. Upravo kada smo izvršili potrebne pripreme za pokret i krenuli na izvršenje zadatka, tražena (»zagubljena«) četa se probila do nas. Susret sa Marasom, Spompinatijem, Gavrom Perazićem i ostalim drugovima bila je velika radost za naše rukovodstvo i sve nas. Uvek su mi u sjećanju i drugi borci i hrabri kuriri, poginuli Esterino Spadoni, tri puta ranjeni Amatorino i umrli Vićenco Zangara.

Drugovi, italijanski partizani, su u narodnooslobodilačkoj borbi Jugoslavije pisali i slavne stranice svoje istorije. Oni su vrlo uspešno izvršili težak zadatak da u našoj zemlji svojom borbom 1 žrtvama svojih najboljih drugova uklone duboko nepoverenje

između naroda Jugoslavije i Italije izazvano fašističkom agresijom na našu zemlju, da pokrče put novim, prijateljskim odnosima između naših naroda. Prijateljstvo i drugarstvo koje je cementirano u toku rata još više je produbljeno u posleratnom periodu brojnim grupnim posetama i zvaničnim pozivima za učestvovanje u raznim proslavama Prve proleterske brigade i naših oružanih snaga.

Mi jugoslovenski borci, ratnici NOR-a, zahvalni smo italijanskim drugovima - partizanima za njihov značajan doprinos našoj narodnooslobodilačkoj borbi i ponosni smo što smo prema italijanskim drugovima izvršili internacionalističku dužnost.

Srđan VUKOTIĆ

Dva rastanka

Velika je bila vezanost proletera za svoju brigadu i za armiju uopšte. Iako su bili svesni da je neophodno da odlaze na druge zadatke i dužnosti, rastanak je svima teško padao, jer brigada je bila njihov dom, a u služenju u armiji videli su svoju budućnost. I ja sam se veoma teško rastao od 1. proleterske i armije. Još danas su mi u svežem sećanju ta dva rastanka.

Šesnaestog oktobra 1943. pošao sam sa Vujaklijom (Milutin Vujović), komesarom 2. čete Kraljevačkog bataljona, sa položaja kod Travnika, na viši partijsko-politički kurs, koji je u Jajcu organizovao Centralni komitet KPJ, pripremajući kadrove iz 1. proleterske za odgovorne dužnosti.

Jajce je u to vreme bilo centar prostrane slobodne teritorije i sedište Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba i u njemu je bujao nov i meni nepoznat život, skoro kao da je već mir i sloboda u organizovanoj državi.

Jednomesečni kurs brzo je prošao. Vredno sam učio iako sam raspolagao sa oskudnom literaturom: *Istorija SKP-b*, *Filozofski rečnik*, *Razvitak društva* i *Osnovi lenjinizma*. Predavači su bili: Edvard Kardelj, Krsto Popivoda i Jovan Marjanović. Svojim predavanjima, a još više razgovorima i diskusijom, koju smo vodili o mnogim krupnim temama iz oblasti marksističke teorije i njene primene na našu narodnu revoluciju, trudili su se da nam otvore nove vidike i ukažu na složene i teške zadatke koji će nas čekati sutra, kad se pobedom završi naša borba.

Bogatilo sam se novim saznanjima i s nestrpljenjem čekao dan kada ću se vratiti u svoj bataljon, na dužnost komesara, sa koje sam i pošao na kurs, osećajući da sam sada sposobniji da tu dužnost uspešno obavljam, na nov način i sa drugim sadržajem, bogatijim i raznovrsnijim od onoga kako sam to do tada, praktičarski, otaljavao. Unapred sam se radovao povratku među svoje drugove, u bataljon, za koji sam, a to mi je tek sada, posle jednomesečnog odsustva, postalo jasno, bio vezan svim svojim bićem.

Prvih dana decembra 1943, kurs se završio. Pozva me drug Marko i saopšti da sam raspoređen u Političko odeljenje (Politodel) 11. divizije. Pomislih da ne prihvatim, da zatražim da me vra-

ti u bataljon, ali - oćutah. Znam da ne bi vredelo. Sigurno sam potrebniji tamo kuda me Marko šalje. A moji će lako izabrati novog komesara. Ipak, bi mi žao. Ni oprostio se nisam od svojih drugova, od onih koje sam poznao sa ulica Kraljeva, sa obala Ibra, iz đačkih klupa, sa kojima već tri godine drugujem u uslovima nezamislivo teškog partizanskog vojevanja i sa kojima sam želeo da dočekam dan slobode.

Bio je 10. decembar 1943. godine. Išao sam sa Blažom Đuričićem, komesarom 11. divizije, u kratkoj koloni većnika AVNOJ-a, preko planinskih grebena, nekud prema Prnjavoru, ka sedištu štaba divizije i pozadini, gde je trebalo da se većnici sklone pred nastupajućom neprijateljskom ofanzivom, koja je već bila započela.

Mećava je, pada gust sneg, vučem se na kraju kolone i sve vreme, čini mi se, da ja nisam tu, da sam u jednoj drugoj koloni, ispred i iza mene su drugi partizani, i ja očekujem da mi se ispod šajkače, zavrtnute preko ušiju, i ispred snežnih pahuljica koje vise sa obrva, nasmeši drago lice Mirka Radića, Danila Đerića i Jerka Paltrinjerija, ili nekog drugog od mojih drugova, i ja se u mislima vraćam među njih, u prvu desetinu 1. čete, jer se prenosim u svoj bataljon, i nikako ne mogu da se pomirim s tim da *se* ne vraćam njima, da je to, u stvari, rastanak od moga bataljona i moje 1. proleterske.

Sredinom septembra 1944. godine, u 1. diviziji je, po nalogu Centralnog komiteta organizovan partijski kurs. Bilo je pozvano 30 kursista, sve mladi ljudi, prekaljeni borci, perspektivni kadrovi: komandiri, komesari četa, vodnici, politički radnici u pozadini.

Za rukovodioca kursa određena je Bosa Cvetić, rukovodilac Politodela, a ona je mene angažovala za predavača i da joj pomognem u organizovanju kursa. Moja sveska sa kursa u Jajcu, u kojoj sam imao sva predavanja, uhvaćena brzim pisanjem, bila nam je osnova za rad, i mi smo nastojali da prenesemo našim kursistima sve ono čemu su nas na višem političkom kursu u Jajcu učili Beve, Krsto i Jova.

Išli smo sa štabom divizije i naša »škola« se kretala prema Beogradu. Zahvaljujući zalaganju komesara divizije Đuričića, imali smo povoljne uslove za učenje, iako smo, to se slobodno može reći, učili u hod.

Kurs smo završili negde između Šapca i Valjeva. Kursisti su dobili opisne ocene i karakteristike uzornih ljudi i komunista, pa su, po rasporedu štaba divizije, pošli na nove, odgovornije duž-

nosti, a ja sam dobio depešu da se hitno javim Stefanu Mitroviću, u štab 1. korpusa.

Stefana sam zatekao u jednoj seoskoj kući. Ležao je na ponjavi prebačenoj preko slame, i nešto čitao. Podiže glavu i zaškilji očima: »A, to si ti. Dobro. Idi u štab Prve armije. Javi se Peku Dapčeviću«, reče i ponovo se opruži. Crni, zašiljeni brkovi, rastežu se dok lenjo izbacuje reči ispod njih; crna, prava kosa pada mu iza ušiju, gleda odozdo, a ja imam osećaj da gleda nekud pored mene. Shvatih da je on svoj zadatak obavio, rekao šta je imao i da želi da me otpremi. Osetih se nelagodno. On je već nastavljao sa čitanjem. Krenuh bez pozdrava.

U Pekovom štabu, na periferiji Beograda, velika gužva i užurbanost: jure džipovi, ulaze i izlaze oficiri, muvaju se neke devojke, novopridošle partizanke, i sve to stvara novu, mirnodopsku atmosferu, na koju ne mogu da se priviknem. Pošto je trebalo da tu ostanem nekoliko dana i pričekam na novi raspored, iskoristih priliku da poručim čizme, novo odelo i šinjel, i da se uredim više nego pristojno, skoro kicoški.

Zatim, pozvaše me da se javim u Antifašističko veće narodnog oslobođenja (ASNOS). Primiše me zajedno Petar Stambolić i Siniša Stanković, sekretar i predsednik ASNOS-a.

- Ideš u Kraljevo. Njega će za nekoliko dana osloboditi 2. divizija. Organizuj Okružni komitet, vlast, društvene organizacije i odmah se baci na obnovu okruga i oživljavanje privrede«, kratko izdiktira Pera.

Iznenadih se. Nešto mi nije išlo u glavu. Disciplinovani železnički činovnik, koji je u tom gestu video državu u funkciji, progovori iz mene, potisnuvši za trenutak partizana:

- A rešenje o postavljenju, a pečat-gde ću to dobiti? čujem sebe kako pitam smeteno.

- Zvezda na kapi, to ti je rešenje i pečat. Drugo ti i ne treba - odgovori Siniša i mreška mu se u osmeh mršavo i naborano lice, dok skida naočare, briše ih maramicom i gleda me pomalo začuđeno.

Postideh se i izadoh.

Osetih da počinje nova etapa moga života. Shvatih da je ovo opet jedan rastanak, ovaj put - od armije, i bi mi neizrecivo žao. Iza mene ostadoše najlepše i najuzbudljivije godine života, provedene među proleterima i među Krajišnicima.

Blagoje BOGAVAC

Ступили смо у бригаду

3. новембра 1944.

Данас је објављена наредба о мобилизацији, која обухвата све младиће од 18 до 25 година. Знао сам и чуо да ће бити мобилизација. Недавно су питали у Омладинском дому ко хоће да иде на Офицерски курс. Мој добар друг Марко Рмандић се тада, поред још неких, пријавио. И мене је звао да се и ја јавим. Ја се нисам јавио. Можда сам погрешно.

Из Черчиловог говора, који је јуче изашао у новинама, произлази да рат у Европи може да потраје до Ускрса, па и до почетка лета идуће године.

Имам свежањ песама које сам с времена на време писао, углавном, пре рата. Мислим да немају неку већу вредност. Да ли да их сада све спалим? Можда у њима треба тражити узроке и садашњег мог психичког стања. Ипак, пре поласка у борбу треба их све уништити, спалити.

6. новембар 1944.

Јутрос смо пошли у Омладински дом, IV одељак, у Венизеласовој улици, Беља, брат мој, и ја, као и свако јутро. Из Дома је требало да идемо на рад. Већ се био искупио велики број омладинаца и омладинки, кад се појавио један борац из 1. пролетерске бригаде, који нам је упутио позив да се добровољно јавимо у Народноослободилачку војску. Они који то хоће треба да поћу с њим до штаба. Једна група, од око 40 омладинаца, пошла је с њим. Аца Кесеровић, Беља и ја договорили смо се да идемо у 1. пролетерску бригаду. Нас тројица смо пошли у Улицу краљице Марије бр. 22, где је био штаб 2. батаљона 1. пролетерске бригаде. Ту су нас распоредили. Мене у прву, Бељу у другу, а Бору у трећу чету. Моја чета стационирана у Мишарској улици.

Иако на изглед неочекивана, таква одлука произлази из општег расположења да учествујемо у борби за слободу и боље, праведније друштво.

Командира смо замолили за излаз до куће, нас неколици-на, да узмемо ствари које ће нам бити потребне, и добили смо га до 3 сата по подне.

У 10 сати пре подне дошао сам кући. Кад сам рекао тетка Дани да смо се пријавили у Народноослободилачку војску, она је остала запрепашћена.

Одмах затим отишао сам до ујка Драгових, до ујна Вере, у Врањску улицу, код »Лиона«. Узео сам неке своје ствари, које су биле тамо, Мирка сам саветовао, а он је плакао. Кући сам се вратио око 12 сати. Пронашао сам своје старе дубоке ципеле, на којима је требало да се изврше неке поправке, вулене чарапе, своје старо пепита одело, на коленима искр-пљено.

У то стиже и Беља. Поздрављали смо се. Тетка Дана је непрекидно плакала и говорила: »Чувајте се, децо, чувајте се. Нека вас бог чува«.

Отац, стар, слаб и измучен, који је у лето 1944. године вра-ћен из заробљеништва због болести једним од последњих транспорта, рекао нам је:

»Децо моја, зар ме сад остављате, мене, старца, за кога ћу ја да живим, за шта ћу ја да живим? Ја сам писао и из заробљеништва, и говорио кад су ме пустили кући, да само за вас живим. Е, децо моја, што ме не питасте«.

Отац је плакао. Први пут у животу видео сам му сузе. Било ми га је жао, прежао.

Отишао сам затим до ујка Раде. Видим да се јако изнена-дио. Готово да није имао шта да ми каже.

Увече смо нас двадесетак из мога вода ишли у Дом сту-денткиња, где је одржана прослава поводом годишњице окто-барске револуције. Било је весело. У касарну смо се вратили око поноћи. Иако сам био уморан, нисам добро спавао.

8. новембар 1944.

Јуче је прослављена октобарска револуција. Наша чета је ишла у једну основну школу иза »Цветкове кафане«. Ту су пристигле и остале чете нашег батаљона. Држани су говори, свечано је предата застава новом барјактару, припремљен је ручак за цео батаљон. Служили су нас чак и ракијом и вином и добили смо и по три палачинке.

Овде сам се видео с Бељом, Бором Ристићем, Владом Пан-чићем. У касарну смо се вратили око 4 сата по подне.

Тата је већ био ту, пред касарном, и разговарао с мојим водником Луком Премовићем. Водник ме је пустио да с оцем поћем до куће и да се вратим до шест и по увече.

Морам да забележим да је у чети другарство на висини, што ме веома радује. О покрету се за сада не говори, сем толико да он може доћи и изненада.

Јуче пре подне одржана је политичка конференција. У њеном раду и ја сам учествовао.

Одређен сам за помоћника на »шарцу« (врста митраљеза).

Синоћ је код нас први пут наложена ватра и некако смо се осетили угодније. Јуче је било доста хладно. Пао је први снег, али се одмах топио.

Јутрос у 7 сати, наређено је да се припремимо за покрет, тако да нисам стигао да поправим ципеле код шуце, преко пута касарне.

Требало је да тата дође данас пре подне. Волео бих да га бар још једном видим пре него што кренемо.

Око 11 часова пре подне преселили смо се. Смештени смо у Далматинској улици бр. 38.

13. новембар 1944.

Ево, већ смо и другу ноћ провели у Далматинској бр. 38. Наш вод се сместио у партеру, у две собе, нас близу 40. Спавамо на патосу. Не лежи се и доста је хладно. Сабијени смо једни уз друге. Тако је топлије.

Доручак нисмо добили ни прекјуче, ни јуче. То је овде изгледа сасвим обична ствар. Вероватно ћемо га и данас прескочити. Зато су ручак и вечера прилично добри. Готово редовно има меса, а хлеб нам претиче и за доручак.

Јуче по подне ишли смо у бисокоп »Београд«. Гледали смо филм »Стаљинград«.

' 14. новембар 1944.

Данас је осми дан како сам у 1. пролетерској бригади.

Мада сам доста добро одевен (одело је цивилно, које сам понео од куће), ипак ми је ноћу веома хладно. То је свакако због тога што спавамо на поду, преко кога сам простро једноструко памучно ћебе. Како је јуче, тако је и данас.

Навикао сам се и упола се сродио са овом средином, већи број другова сам заволео и спреман сам да се за њих жртвујем. Таквих добрих, искрених, карактерних људи овде је много.

16. новембар 1944.

Јуче смо се опет селили. Овог пута сасвим близу. Из Далматинске у Далматинску улицу! Прешли смо у школу »Стари-

на Новак«. Ту су сада смештене све чете нашег батаљона. Добио смо извесну количину новог наоружања, а добићемо вероватно још.

Како су овде и 2. и 3. чета, природно да сам потражио и нашао Бељу и Бору. Бељу нисам видео већ неколико дана. Изгледа ми данас доста слаб за напоре који предстоје.

Јуче је одржана четна, а данас батаљонска конференција о теми: »Развитак Народноослободилачке војске«. Занимљиво како се многи другови слабо изражавају. Ипак, сасвим смело иступају пред масом.

Данас смо се прилично забавили чишћењем оружја, муниције, пушака, припремама да ускоро кренемо на фронт.

Иако сам добровољно ступио у Народноослободилачку војску, и знам да ћемо ускоро бити на фронту, да ћу пуцати на Швабе и они на мене, да ћу се трудити да што боље убијам, ипак немам јасну представу о томе како ће се то све догађати.

20. новембар 1944.

Јуче пре подне смо ишли на фудбалску утакмицу. Играо је, ако сам добро схватио, тим 1. пролетерске бригаде с тимом Антифашистичке омладине Београда. Утакмица се завршила са 3:2 за тим Антифашистичке омладине.

21. новембар 1944.

Добио сам излазак од 10 сати до 4 по подне. Време ми је просто пролетело, тако да нисам стигао, тако рећи, ништа да прочитам.

Београд, 23. новембар 1944.

Данас је седамнаести дан како сам ступио у Народноослободилачку војску. Од војничке спремности до сада сам добио само пушку, фишеклије и муницију за пушку. На себи имам своју шајкачу, с петокраком, Батин цемпер, мој стари сако, ујка Драгове чакшире од ћавоље коже, мантил и своје старе дубоке ципеле. Од куће сам понео и памучно ћебе.

Говори се да ћемо сутра имати покрет, највероватније у Срем. Припреме су у току.

Наши код куће сазнали су некако да ће бити покрет сутра и долетели су да се поздравимо, пред одлазак. Дошли су

и тата и тетка Дана, Мирко и Аница. Бељу су посетиле и две његове другарице, Милена и Рада.

Водник сад баш узима податке о сваком борцу, име оца, што је завршио од школа, којег је занимања, кад је рођен.

24. новембар 1944.

• • '

Јутрос смо се рано подигли и одмах се припремили за покрет. Јело нас је већ чекало. Некаква кромпир-чорба са свињетином, бестрага масна. Иако ми је још од јутрос мука, појео сам скоро све. Ускоро полазимо. Ми још не знамо куда ће ићи наша бригада: у Срем или на југ. Руксак ми је прилично тежак.

Нова Пазова, петак

Јутрос у 6 сати већ смо били код Кнежевог споменика, цела 1. пролетерска бригада. Мало се чекало, војна музика је нешто одсвирала и онда смо кренули ка земунском мосту.

Прошли смо преко Бежанијске косе, без задржавања.

У Батајници смо имали мали одмор. Ручали смо хлеба и паштету из конзерви.

Мештани нам кажу да тако као данас стално врви војска. Вероватно се врши концентрација трупа за офанзиву.

У 3 сата по подне стигли смо у Нову Пазову. То је било готово чисто немачко место. Швабе су побегле. Сместили смо се по кућама. Ово записујем у помрчини, односно само према светлости пламена ватре коју смо подложили.

У току марша, мимоишло нас је тридесетак топова, доста тешких митраљеза, минобацача, две »каћуше«, итд.

Уморан сам као пас. Руксак тежак, коље ме. На табанима су ми се појавили пликови.

25. новембар 1944.

Јутрос још око 6 сати, сврстали смо се у чете, после до ручка доста неукусног (купус и пасуљ кувани заједно), и кренули даље. Прошли смо кроз Стару Пазову, без задржавања. Кад смо прошли кроз Инђију, мало се ван града одморили, добили по конзерву паштете на пет бораца (конзерва је, вероватно, од килограма), и таман смо почели да је једемо, а оно - покрет.

26. новембар 1944.

Синоћ касно стигли смо у Сремске Карловце. За два дана прешли смо 64 километра. У руксаку имам, поред потребних личних ствари, и 140 пушчаних метака. Стигао сам једва, мртав уморан. Да ме није Станковић (Добривоје) водио последња 2-3 километра, не знам како бих издржао. Лећа од руксака као да нису моја. Ноге су ме једва држале, подрхтавале су. Командир чете, комесар, заменик командира Божа, водник Лука Премовић питали су ме више пута могу ли да издржим. Увек сам им одговарао да ми је тешко, али да мислим да ћу издржати.

26. новембар 1944.

Пишем узпут, за време кратких предаха. Водник ме је питао да ли ћу да прећем у штаб. Рече да ће ми бити вероватно лакше. Прихватио сам. Ја и један друг из неког другог вода прешли смо у штаб. Пристигли су и из других чета. Пребачени смо, али не у штаб, већ у 7. батаљон, у артиљерију. Крећемо даље. Прошли смо кроз Петроварадин, остављајући десно Нови Сад. Идемо према Каменици и Илоку, који је, кажу, пре два дана ослобођен.

Новине никако не стижу до нас. Данас је већ трећи дан како их нисам читао. Мимо нас је мало пре прошао мој доскорашњи батаљон, те сам се видео са свим старим друговима. Видео сам и брата Бељу, гега, осећам да му је тешко. Он је још више ослабио.

Немамо ништа за јело, ни хлеба. Нисмо добили доручак. Јутрос сам уступио једном другу цело парче хлеба што ми је остало од јуче, а сам сам појео парченце.

Тешко је ово пешачење. Киша у више махова је почињала и престајала. Време облачно. Пут расквашен, блатњав. Тешко корачам. Боли ме десна нога.

Беочин, 26. новембар 1944.

Сад је око 15.30 сати. Уморан сам као пас, а усто и гладан. Јутрос сам појео само парченце хлеба. Наиће нека локомотива, с два вагона начичкана нашим друговима борцима. Баш је лагано пролазила поред нас. Не мислећи ни нашта, скочих на папучицу вагона. Воз у том убрза и одох с њим у Беочин!

У Беочину смо преноћили.

Баноштор, 28. новембар 1944.

Јутрос око 7 сати напустили смо Беочин, у коме, сем блате и спољњег изгледа фабрике цемента, нисмо ништа видели. Утовар муниције, упрезање коња и покрет. Олакшица нам је што не носимо тешке руксаке, већ их стављамо на кола с муницијом. Прошли смо први, а затим смо сачекали да нас прстигну 2, 3. и 4. батаљон. Видео сам све другове из свог ранијег батаљона и поздравио се с њима. Бора Ристић ми[^]је казао да је Беља слаб. Заиста, он није прошао с 2. батаљоном. На крају колоне, у једним колима су лежали он и још један борац. »Како си?«, питам. »Идем док не умрем«, каже у шали.

Пут је јако блатњав, каљужав. Ноге су ми се скроз исцасиле. Прошли смо кроз село Черевих и сад смо у селу Баноштору. Сместили смо се у једној малој кући. Како је фронт код Илока, а од Илока до Беочина има 32 километра, а како смо ми прошли можда око 20 километара од Беочина ка Илоку, то значи да нисмо далеко од фронта.

Киша, мада слаба, пратила нас је цело пре подне. Сад је, око два по подне.

Баноштор, 29. новембар 1944.

Устали смо јутрос око 6 сати. Још је био мрак. Напољу је облачно и магла почиње да се диже. Раздањује се. Настаје опште чишћење, ослобађање од блате. Затим чистимо оружје.

У кући постоји неки зидани шпорет, те смо јуче настругали и исцепали дрва, и тако се грејали и сушили. Спавамо, као и увек, на поду, на који стављамо претходно нешто сламе.

Хлеба не добијамо довољно. Јутрос бих нешто појео, али нема шта. Доручак ће опет, изгледа, да споје с ручком.

Отац бар зна шта је то рат. Присећам се свега што нам је причао о Церу, Албанији, Кајмакчалану, пробоју Солунског фронта.

Не знам кад ћемо на положаје, када ћемо у офанзиву. Децембар је ту.

Баноштор, 30. новембар 1944.

Још смо у Баноштору. Тако се десило да по трећи пут у овај дневник записујем име овог швапског села, за које нисам знао ни да постоји.

Синоћ је код нас у јединици одржана конференција. Углавном указивано нам је како треба да чувамо народну имовину, чак и напуштену, швапску.

Чујемо да је Краљево ослобођено. То је важан догађај. Ускоро ће бити слободна цела Србија.

Јутрос смо ишли на полагање заклетве. Било нас је око стотину. Заклели смо се народу да ћемо му верно служити, да нећемо испустити оружје из руку док цела наша земља не буде ослобођена. Завршавамо заклетву са: Смрт фашизму - слобода народу!

др *Мирослав НИКОЛИН*

Takav je bio Lala

Osijek. U aprilu 1941. godine, protutnjale su nemač^l trupe. Folksdojčeri su bučno objavljivali pobjedu Hitlerovog Trećeg Rajha. Ustaše su, uz blagoslov okupatora, proglasile takozvanu Nezavisnu Državu Hrvatsku. Mnogobrojne žrtve, teror i masovni progoni stanovništva obeležili su uspostavljanje fašističkog »novog poretka«.

Tih dana jedan snažan, krupan mladić putovao je u Petrovaradin. Odmah po dolasku javio se na određenu adresu. Domobranski poručnik ga je srdačno primio. Kraće vreme posle toga, mladić se nije mogao nigde videti. No, jednog dana, iz kuće domobranskog poručnika izašao je neki domobran i žurnim koracima uputio se železničkoj stanici.

Domobran se probijao kroz mnoštvo sveta na stanici. Pri susretu sa oficirima, odsečno bi pozdravio. U prepunom vozu jedva je pronašao mesto. Kada su naišla dva nemačka oficira, brzo je okrenuo glavu, praveći se da ih ne vidi. »Šta smo dočekali...«, promrmlja jedan starac gledajući za njima pa se naglo trže i sa strahom pogleda na domobrana. Ali ovaj se držao kao da ništa nije čuo.

Voz je ravnomerno tutnjao. U vagonu treće klase odvijao se prigušen razgovor. Zamišljenog domobrana trže oštar glas: »Objavu!« Mirno je izvadio svoju vojničku propusnicu, na kojoj je stajalo da putuje u Osijek. Sve je bilo u redu. Na objavi su bili svi potrebni pečati, potpisi, datum.

Na železničkoj stanici u Osijeku domobrana je prišao stariji čovek i, pozdravljajući se s njim, došapnuo mu:

»Bojali smo se za tebe, Mišo«.

Bio je to susret dva stara poznanika, o kojima su se u dosijeima bivše jugoslovenske policije nalazili podaci da su »notorni komunisti«.

Da ih je ko tada pratio i da je mogao čuti njihov razgovor, saznao bi da se u Osijeku tajno prikuplja oružje. Sznao bi i kakvu je pomoć toj akciji pružio »domobran« Miša.

Traži se odbegli komunisti Miša Brezak - stajalo je u poternici osiječke policije. Policijski organi i tajni agenti svuda su tra-

gali za njim. Motrili su među građanima na ulici, legitimisali putnike po vozovima i na izlazima iz grada.

U to vreme u Osijeku su izvršena velika hapšenja. Među onima koje policija nije uspjela da uhapsi bio je i Miša Brezak. Policija je odnekud saznala da je bio u Petrovaradinu. Izvršena je potraga i tamo. Međutim, sve je ostalo bez rezultata. I u Osijeku i u Petrovaradinu. Uzalud je šef policije zahtevao da se »već jednom uhvati taj opasni komunista«.

Na kraju, posle uzaludnih traženja, ustaške vlasti su učinile ono što im je jedino i preostajalo. Objavile su sudsku presudu. Miša Brezak je osuđen na smrt, kao komunista. Istina, njega nije bilo, niti je iko znao gde se nalazi. Zato je u presudi stajalo: »Osuđen u odsustvu«.

U to vreme Miša je slobodno šetao ulicama Beograda, snabdeven urednim ispravama. Već se bio povezao sa drugovima iz pokreta. Zahtevao je da mu omoguće odlazak u partizane. Sada je čekao odluku.

Teško mu je padalo čekanje. Nije bilo lako obuzdati živi, neukrotivi temperament. Bio je nestrpljiv. Nije mogao više suzbiti nervozu. Dosta mu je bilo uloge mirnog građanina. Gledao je Nemce koje je susretao na ulici, opsednut sve jačom, neodoljivom željom da otpočne obračun s njima, s puškom u ruci.

Svratio je u gostionicu kod »Londona«. Za stolovima je sedelo nekoliko nemačkih oficira. »Svuda Nemci...«, promrmljao je ozlojeđeni Miša. Okrenuo se na drugu stranu i uputio šanku. Zatražio je pivo. U tom momentu, nečija ruka ga je zgrabila za okovratnik. Istovremeno ga je neko nagazio na nogu i grubo odgurnuo.

- Balkanska svinjo! Prvo Nemač ima da bude uslužen.

Miša je znao nemački. Pogledao je u osiono lice nemačkog oficira koji ga je grdio. Šta se sve odigralo u njemu toga trenutka, šta je tada osećao, Miša nije umeo kasnije da objasni. Samo zna da je toga časa opalio šamar nemačkom oficiru, od koga se taj zateturao. Dok su se Nemci povratili od iznenađenja, Miša je izleteo iz gostionice. Na ulici se umešao među prolaznike. Izgubio mu se svaki trag. Kada su Nemci izleteli na ulicu, sa pištoljima u rukama, uzalud su tražili »nečuvenog drznika«.

•k

Čudno je izgledao putnik koji se jednog dana, početkom oktobra 1941, vrzmao po selu Vrbi, kod Kraljeva. Na glavi je imao neobičan šešir, za koji su neki seljaci govorili da je prečanski, a drugi da je slovenački, lovački. Debela dolamica dosegala mu je

skoro do kolena. Neprestano je pućkao u lulu, koju nije vadio iz usta.

I inače sumnjiv i upadljiv, još više je pobudio podozrenje kada se, posle okolišnih pitanja, počeo i otvoreno raspitivati o partizanima. Seljaci su slegali ramenima i odrečno mahali glavom, izbegavajući direktan odgovor. Bojali su se provokatora. Za to vreme je glas o neobičnom i sumnjivom putniku stigao do partizana.

U jednom trenutku se pred neznancem iznenada pojavio partizan Lika. Saslušao je putnikovu priču o bekstvu iz Osijeka od Gestapoa i ustaške policije; o prebacivanju u Beograd, gde je od jednog druga dobio vezu za Kraljevo; o putovanju u ovaj kraj, o nemogućnosti da uhvati vezu u Kraljevu, koje se već nalazilo pred opsadom; o traganju za partizanima, pošto je njemu, kao komunisti, mesto u redovima boraca.

Sve to može da bude lepo smišljena priča, iza koje se krije provokator - razmišljao je Lika. Zašto bi on čak iz Osijeka došao u ovaj kraj? - nametalo se pitanje. Šta da uradi sa tim čudnim došljakom? - dvoumio se, zagledajući ga sa svih strana. Zna se šta se radi sa provokatorima... Ali, ako je stvarno komunist?

Na kraju mu je palo na pamet: neka o tome donese odluku politički komesar. I izgubio se. Putnik je ostao da čeka - u neizvenosti.

Dug je bio razgovor sa komesarom 1. gočke čete Momom Petrovićem Tršom. Najzad, komesar je izašao pred sakupljene borce, vodeći došljaka, i rekao im:

- Evo, dobili ste novog druga.

Da li zbog neobičnog šešira ili, jednostavno, zato što je bio iz »preka«, drugovi su ga nazvali Lala.

Tako je Miša Brezak postao partizan, 8. oktobra 1941. godine.

Kada su ga bolje upoznali, kraljevački partizani su saznali životnu priču svog novog saborca.

Nekada je to bio siromašan dečak, koji je prerano osetio životne nedaće i previše tereta nosio za svoje godine. Rođen je u Osijeku 20. avgusta 1915. Rastao u vrlo nepovoljnim uslovima zbog, nesređenih odnosa u porodici. Već od malena, bio je svedok nepriličnog očevoeg ponašanja prema majci, što je ostavilo neizbirisivi trag na dečakov život. Nemir, nezadovoljstvo, prkos nisu mu dali da redovno završi školovanje. Posle trećeg razreda gimnazije, prešao je na zanat manufakturne struke.

Dečak je prerastao u mladića, koji se potucuo po osiječkim tvornicama, počinjući novi posao kada bi izgubio stari. Lutao je,

tražio sebe. Bio je mladalački nestrpljiv, žustar, tražio oduška svojim nezadovoljstvima, zalazio u različita društva. Učinilo mu se, u jedan mah, da Hrvatska seljačka stranka nudi povoljan program, pa je postao njen član. Međutim, vrlo brzo je uvideo da je u zabludi, da mu, kao radniku, tu nije mesto. Počinje da se druži sa onima koji su se borili za prava i bolje uslove rada i života radnika. Pod njihovim uticajem, nalazi svoj životni put. Postaje član Ujedinjenih radničkih sindikata i aktivni učesnik naprednog radničkog pokreta.

Kada se krajem 1938. vratio sa odsluženja vojnog roka, još se aktivnije uključio u organizovanu klasnu borbu radnika. Tada je postao i član Komunističke partije. Jedan buntovan, prkosan, temperamentan mladić našao je pravi životni put. Rukovodio je, 1940. i 1941. godine, partijskom ćelijom u tvornici »Šiht«, u Osijeku. Privlačili su ga ilegalan rad, prikrivanje od policije, opasnost.

Aprilski rat 1941. zatekao ga je, kao vojnika, u Našicama. Doživeo je gorčinu poraza, izdaje, kapitulacije. Vratio se u Osijek i tu zatekao Nemce i ustaše. Morao je da podnese još jedan udarac - od porodice: otac je prišao ustašama, polubraća uz njega. Samo je majka bila uz Mišu. Morao je da se snalazi kako zna i ume, da zatura trag pred policijom, da živi i radi kao ilegalac.

Tih prvih dana okupacije, folksdojčeri i ustaše su mnogobrojnim zlodelima obeležavali početak vladavine zločina i tiranije. Trebalo je da njihova žrtva bude i Miša Brezak. Ali je on, u odsudnom času, već bio daleko - nosio je pušku o ramenu i petokraku zvezdu na kapi. Hrvatski radnik borio se kao partizan u Srbiji. Neprijatelj je svuda bio isti. ,

Često su partizanske patrole prilazile Kraljevu. Više puta ih je vodio i »drug iz preka«, koga su nazvali Lala. Lula mu je uvek bila u ustima, i kada se dimila i kada nije.

Komanda čete ga je postavila za desetara, a svi borci mu bili omladinci. Voleo je spremnost na sve, njihov mladalački polet i žar. Govorio je: »Ko je služio vojsku, ne treba mi«. Oni su mu uzvraćali poverenjem, pošto su se uverili da ih dobro vodi, da su s njim sigurni. U napadima na Kraljevo i u borbama oko grada, pokazao se kao vešt ratnik, kadar da se snađe i u iznenadnim obrtima situacije.

Tako su proticali oktobarski i novembarski dani prve ratne godine - do početka velike nemačke ofanzive. U neravnopravnoj borbi, partizani se više nisu mogli odupreti nadmoćnoj nemačkoj

sili. Povlačili su se u teškim uslovima, pod stalnim naletima nemačkih tenkova, topova, aviona, napuštajući tie ustaničke Srbije.

Duga kolona rastegla se na snežnoj površini Radočela i Goliše, šibana vetrovima. Po dubokom snegu propadaju noge, u grudi bije vetar, a glad i umor od dugog marša prete da savladaju poslednje ostatke snage. U koloni jedan čovek gaca po snegu - bez obuće. To Lala, namršten, stisnutih usana, sav poplaveo od hladnoće, s teškom mukom drži korak u koloni. Ipak, eno ga gde pre vremena smenjuje omladinca iz svoje desetine koji tetura pod težinom mitraljeza. Tek u Novoj Varoši dobio je opanke od sirove kože.

Ostali su za njima mučni dani odstupanja iz Srbije. Dvadeset prvog decembra postrojani su redovi boraca na trgu bosanske varošice Rudog. Obrazovana je 1. proleterska brigada, prva regularna jedinica Narodnooslobodilačke vojske. U stroju 4. kraljevačkog bataljona, na čelu svoje desetine, u 1. četi, stajao je Lala.

Život ratnika u borbenom stroju 1. proleterske. Borbe, dugi, iscrpljujući marševi, glad, iskušenja. Drugarstvo iskovanu u najtežim situacijama. Tužni rastanci sa saborcima koji su ostali na većitoj straži, po vrljetima i gudurama. Neprijateljske ofanzive, juriši i povlačenja, istočna Bosna, Hercegovina, Krajina, bitka na Neretvi, Sutjeska...

Desetar se kalio u bojevima, postao vodnik, pa obaveštajni oficir bataljona i brigade da bi, zatim, 20. septembra 1944. preuzeo komandu nad Kraljevačkim bataljonom.

Počinju borbe za oslobođenje Beograda, oktobra 1944. U mrkloj noći žurno se prebacuju i borci Kraljevačkog bataljona, napredujući beogradskim ulicama. Predvodi ih komandant Lala. Nemačka odbrana kod »Mostara« odstupa. Proleter i prodiru ka središtu grada, Knez Miloševom ulicom. Od »Londona« u kome je Lala imao svoj prvi otvoreni sukob sa okupatorom 1941. godine ususret im ide Nemač na motociklu. Zastaje za trenutak da nešto upita svoje »kolege«. Zabluda ga je koštala života: samo što je izustio »Kamarad«, pao je s motora, izrešetan. I nemački tenkista ne sluti da se u tom delu grada mogu pojaviti partizani i, otvarajući kupolu tenka, pita: »Četnici?«... Bio je to čuveni prodor 4. bataljona 1. proleterske do Nemanjine ulice, kojim je zaslužio poznatu pohvalu.

Žestoka pucnjava orila se sremskim poljima. To više nije ličilo na česte noćne čarke i sitne prepade, uobičajene na tom delu fronta. Pucnjava je dolazila sa više strana i postajala sve ja-

ča. Najzad, rakete izbačene jedna za drugom, nagoveštavaju zatvaranje obruča.

Nemci su nadirali. Nemački protivnapad na sremskom frontu pretio je da proguta ceo bataljon, obavijen vatrenim zidom. Sve nade boraca bile su sada vezane za komandanta. Odluka se morala hitno doneti. Ubrzo se jedna manja grupa privukla Nemcima i osula vatru na njih, privlačeći na sebe pažnju, dok je na drugoj strani bataljon dobio pojačanje i prešao u protivnapad.

Polako su se kretali umorni borci u dugoj, vijugavoj koloni. Bio je to bataljon koji se probio iz obruča smrti. Na njegovom čelu koračao je komandant Lala.

Završio se rat, konačno je izvojevana sloboda. Lala je i dalje ostao vojnik, komandant. Vršio je razne dužnosti, bio komandant divizije u Novom Sadu. Četrnaestog decembra 1956. tragično je izgubio život, u četrdeset drugoj godini. Na sahrani u Novom Sadu okupili su se njegovi ratni drugovi da mu kažu poslednje zbogom.

Oproštajne reči nad rakom, tople, prigušene bolom.

Poslednja počast ratnom drugu, poslednje priznanje. I dok u ušima još zvone oproštajne reči. Odjek glasa koji je podrhtavao, pred očima nestaje sanduk prekriven zastavom. Ubrzo se na tome mestu vidi još samo gomila venaca.

Njegov ratni drug je tog dana zabeležio:

»Izgubili smo ga. Nema ga više među nama. I dok se trudimo da to shvatimo, naviru sećanja. Pred očima nam oživljava njegov lik. Hteli bismo da ga trajno sačuvamo, da ga uklešemo u nezaborav.«

Branislav BOŽOVIĆ

О организацији Трећег крагујевачког батаљона

Основна организацијско-формацијска структура пролетерског батаљона била је јасно постављена Статутом пролетерских бригада, но, у основи, била је оквирна и довољно еластична и прилагодљива људским и материјално-техничким могућностима у одређеном времену. Посебно треба истаћи да се, све до ослобођења Београда, батаљон попуњавао добровољцима, а оружјем и муницијом, као год одећом, обућом и осталим материјалом, претежно из ратног плена.

Сурова школа рата и стални утицаји и рад КПЈ били су основа за уздизање и избор старешинског кадра из сопствених редова. Он је стално био на провери партијског и борачког састава и морао се непрекидно потврђивати. Такав начин рада са кадровима омогућавао је да пролетерски батаљони буду школа кадрова за попуну својих и других партизанских јединица, нарочито новоформираних.

Пролетерске јединице су често и брзо мењале терен и долазиле на територије које су окупирали разни непријатељи, наоружани и разним врстама оружја (претежно немачког и италијанског порекла, али је било и другог, француског, холандског, енглеског), што је представљало посебну тешкоћу у унификацији оружја, нарочито у снабдевању муницијом. Треба истаћи да материјално-техничка средства никада нису била препрека за извршење задатака, иако се често дешавало да се борбени задаци успешно решавају са 10 до 15 метака на пушку и 100 до 200 метака на пушкомитраљез.

Храном су се јединице снабдевале претежно са терена, а делимично из плена. Клање стоке и кување хране обављало се централизовано кад год су за то постојали услови. Једино кад је нека чета слата на издвојен задатак придавана су јој средства са људством за самостално збрињавање храном.

Санитетско обезбеђење састојало се у превијању рањених и њиховој евакуацији до бригадног санитета. Ређе су (нарочито до Београда) обрађени лакши рањеници остајали у батаљону.

Од јануара до новембра 1944. године организацијско-формацијски састав батаљона био је следећи: штаб батаљона, из-

виђачко одељење, курирско одељење, три пешадијске чете, пратећа чета и радни вод.

Командни састав су сачињавали:

- командант, заменик команданта, политички комесар, заменик политичког комесара, обавештајни официр, интендант и рефсрент санитета;

- у командама чета: командир, заменик командира, политички комесар и заменик политичког комесара;

- у водовима: командир и политички делегат.

Пешадијске чете су имале по два вода, са по две десетине. Укупно бројно стање чете кретало се од 45 до 50 људи. Од наоружања чета је имала: шест пушкомитраљеза (увек два »шарца«), 34 до 38 пушака, 4 до 6 аутомата, 6 до 8 пиштоља - довољно ручних бомби, ретко мање од 2 до 3 на сваког припадника чете, и 2 до 4 ПТ-бомбе.

Пратећа чета имала је четири одељења митраљеза (четири тешке »брече« калибра 8 мм), једно одељење минобацача 82 или 81 мм (1 МБ), једно одељење лаког минобацача 37, 50 или 60 мм (један лаки МБ), једно одељење ПТ-орућа (1 до 2 ПТ-пушке или 2 до 3 »панцерфауста« или »цонбул«), У чети је било око 35-40 људи.

Радни вод је имао око 16 до 25 људи, а делио се на одељење бојне коморе и куварско одељење.

До ослобођења Ваљева, сав транспорт батаљона био је на товарним грлима. У четама је било једно до два товарна грла, која су служила за пренос четне муниције и вишка оружја, а у дугим маршевима пушкомитраљеза »шараца«. У осталим деловима батаљона било је 2-4 јахача и око 30 товарних коња.

Укупно, у батаљону је било око 200 до 250 људи. Тај број је био променљив, али се бројно стање батаљона, од јануара до августа 1944. године, тј. до преласка у Србију, углавном задржавао на наведеним бројкама. По ослобођењу Ваљева, бројно стање је нарасло на око 350 до 400 људи. Тада је основна структура батаљона остала иста, с тим што су пешадијске чете нарасле на 80 до 100 људи, а имале су два до три вода, сваки вод по три десетине. Пратећа чета се увећала за још једно одељење МБ 82 мм. У транспорту пратеће чете и радног вода уведена су двоосовна кола.

У батаљону је деловала организација КПЈ и имала је по четама и самосталним водовима основне партијске организације, а на нивоу батаљона - батаљонски комитет КПЈ. На исти начин је била организована и организација СКОЈ-а. До уласка у Србију, у батаљону је било око 65 чланова и 15 кандидата за чланове КПЈ, и 80 чланова СКОЈ-а.

Непосредно по ослобођењу Београда, извршено је преору-
жање батаљона. Батаљон је у целини добио совјетско оружје,
а његовим дотадашњим наоружањем снабдевене су новофор-
миране јединице. Треба истаћи да су се борци веома тешко
растајали од оружја које су сами запленили и са којим су до
тада извојевали многе победе у трогодишњој борби. Морало
се уложити много труда да се то преоружање прихвати и
ново оружје да постане саставни део бораца. У току борби на
сремском фронту, и поред свих забрана, често се задржавало
заплењено оружје, а нарочито пушкомитраљеви.

У основи, структура батаљона остала је иста, с тим што
су као нови уведени: вод за везу и санитетски вод, а укинута
су извиђачко и курирско одељење.

Пешадијске чете су имале 100 до 110 бораца и биле на-
оружане: са 9 пушкомитраљева, 3 полуаутоматске пушке, 16
аутомата, 2 снајперске пушке, 70 до 80 пушака, 6 до 8 пиш-
тоља (револвера), по 2 ручне бомбе на сваког борца, и 16 ПТ-
бомби. Чета је имала једна двоосовна кола за транспорт ре-
зервне муниције, санитетских носила и осталог материјала.

Пратећа чета је имала вод митраљева (четири митраљева
»Максим«), вод минобацача (4 МБ 81 мм), вод противтенкових
пушака (6 полуаутоматских ПТП), одељење »панцерфауста« и
одељење пушкомитраљева. Транспорт се обављао на двоосов-
ним колима. Чета је бројала око 80 до 100 људи.

Вод за везу имао је једну радио-станицу, једну телефонску
централу, 6 телефона и одељење курира.

У батаљону је било укупно од 450 до 500 људи, и то до-
ласком на сремски фронт, али се тај број, у току борбених деј-
става, стално мењао и ретко се попунио до почетне цифре.

Таква организација батаљона је задржана до марта 1945.
године, када је дошло до реорганизације и преформирања
бригаде.

Војислав РАЈКОВИЋ

Bio je to divan rastanak

U oslobodenom Beogradu bataljon »Garibaldi« je izašao iz sastava 1. proleterske brigade da bi 29. lipnja 1944. ušao u novoformiranu brigadu »Italija«, u kojoj je bilo dosta rukovodilaca Dalmatinaca. U tom razdoblju, brigada je bila kao posadna jedinica grada, a ujedno se nalazila i na odmoru.

U Beogradu su formirani 5. šumadijski i 7. bataljon, kao 5. i 7. bataljon u brigadi. U 7. bataljon su ušli svi borci pratećih oružja. Ostali bataljoni popunjeni su novopridošlim omladincima i omladinkama iz grada i okolice.

Formirane su nove jedinice svih rodova i službi. Nova borbeni i druga sredstva ušla su u sastav naših bataljona i jedinica, što je bio odraz postignutih rezultata i novih potreba za ostvarenje većih organizacionih sastava, radi efikasnije upotrebe njihovih borbenih mogućnosti u završnim operacijama za konačno oslobodjenje Jugoslavije. Gotovo svi Dalmatinci koji su u brigadu došli 1942. godine, bili su rukovodioci u brigadi i drugim jedinicama Srbije i Vojvodine.

Još dok smo bili u Beogradu, mnogo se govorilo i nagađalo o našem odlasku. Spominjalo se mnogo datuma, mnogo pravaca, ali nitko ništa sigurno nije mogao reći. Kako je u Sremu bilo »najvruće«, logično je da se 1. proleterska mora naći na takvom mjestu. Građani su nam govorili: »Vi odlazite za koji dan na front«. To nam je tvrdio i naš domaćin iz Splitske ulice, gdje je bio smješten moj vod. I borci su govorili da su tako čuli od građana s kojima se sreću. Pitali su: »Kuda odlazite? Kamo?« »Ne znamo!«, odgovorili su borci lakonski, jer nitko od nas ništa podrobnije nije mogao znati.

Dvadeset i trećeg studenog 1944. pozvani smo u štab bataljona Đoko i ja. Tu nam je saopćeno da će u toku noći biti pokret. Treba da se pripreme dva suha obroka hrane, za 24. i 25. studenog. Treba da se odrede iskusni borci starijih godišta koji će upravljati kolima i koji su vični tome. Dosad nismo u svom sastavu imali zaprežna kola, već samo tovarnu stoku. Upozorili su nas - snabdijevanje municijom i hranom mora biti redovno. Razmještaj pozadinskih dijelova određivat će se ovisno o borbenoj situaciji i konfiguraciji zemljišta. Međutim, treba nastojati da budemo što

bliže svojoj jedinici - bataljonu, da se koriste prirodni zakloni, šume, naselja i salaši. Obavezno je kamuflirati kola i voditi ih u većem razmaku. Snabdijevanje će biti preko brigade intendanture svakodnevno, a municija će se davati prema potrebi, ako se drugačije ne naredi. Pohabanu opremu i oštećeno oružje treba slati u brigadne radionice. Ishranu stoke osigurati iz mjesnih izvora preko NOO na terenu, što treba da regulira intendantura brigade. Jedan duo štapskog voda će se s kolima i opremom nalaziti s pozadinskim vodom. Veza će biti kurirska. Obavezno je vlastito neprekidno osiguranje i izviđanje jer su moguća iznenađenja. Više koristiti napuštena imanja i kuće. Odnos prema stanovništvu mora biti što prisniji i korektniji. Od naroda treba tražiti samo ono što je najnužnije.

Naše dotadašnje snabdijevanje jedinice bataljona i brigada većinom je bilo decentralizirano. Svaki bataljon (jedinica) snabdijevao se sam iz mjesnih izvora, od naroda, preko NOO i društvenih organizacija s užeg područja, na kojemu su bili razmješteni. Bilo je vremenskih razdoblja kada se brigada duže zadržavala na jednom mjestu, u istom području, pa se snabdijevanje organiziralo centralizirano preko brigadne intendanture ili određenih privremenih skladišta, kojima su rukovodile komande mjesta ili mjesne organizacije NOO tog područja. Bataljoni su u svojim komorama pretežno nosili oko dva ili tri dnevna obroka, i to one hrane koja se vrlo brzo mogla spremiti.

U to vrijeme već smo imali jako velik slobodni teritorij i dobro organiziranu pozadinu, i ekonomski jače područje nego što smo ga imali u prve tri godine rata.

Došao je 24. studeni 1944. Grad je spavao umornim snom. Tek tu i tamo, iz pojedinih rasvijetljenih zgrada odzvanjali su glasovi, a ulicama se povremeno čuo bat koraka. Vrilo je kao u košnici. Tako obično biva uoči odlaska na dalek put. Oko četiri sata, kao planinski potoci, potekle su kolone i usmjerile se ka jednoj točki. U daljini se naziru obrisi najviše zgrade grada koja strši nad ostalima kao katarka najvišeg broda u pristaništu. Nazirući je, obuzimaju nas sjećanja, navraćaju se misli na događaje oko te zgrade i okolnih ulica. Po njima se pljuštale stotine naših rafala. Oko nje i na nju su naši borci jurišali bombama. Borili su se za svaku stepenicu i sobu. Trg ispred nje okupan je krvlju proletera 1. proleterske, a po njemu je curila krv iz rana brata crvenoarmejca. Tu je spomenik palim herojima, sinovima nepreglednih ruskih ravnica. Spomenik koji je naša narodna svetinja. Jedna stranica historije, s naslovom: »Oslobođenje Beograda«, govorit će o tim nezaboravnim borbama 1. proleterske i bit će jedna od najsvetlijih i najveličanstvenijih pobjeda koju je ova brigada izvojevala.

Od bata naših koraka, razdragane pjesme, zvonjave željeznih točkova na kolima i tapkanja konjskih kopita po asfaltu i kaldrmi zamrli grad trza se iz sna. Sanjivi ljudi, žene, djeca i omladina izlaze i pozdravljaju nas, znajući da rat traje i da će za koji dan biti raznih novosti s fronta. Ulice se kupaju u svjetlosti, a iz grla onih s prozora i onih što su izašli na ulicu, i pored zabrane, čuju se poklici: »Živjela Prva proleterska! Sretan put, proleter! Prva proleterska prolazi! Prva odlazi, bit će novosti.«

Naša je brigada na čelu četvororedne kolone. Bujica naroda s trotoara je pozdravljaju. Znaju da će proleter i pod tom zastavom dotući neprijatelja i njegove sluge i donijeti konačnu slobodu. Pljeskanje ruku ne prestaje i sliva se u neki neprekidni top-top. Pred našim očima je Bežanijska kosa, a nešto bliže rijeka i most. Povorka naroda, koja kreće paralelno s nama, nije mogla dalje. Imamo osjećaj kao da bi ti ljudi, žene i djeca htjeli na front. To nije običan ispraćaj, već nesavladiva bura, provala osjećaja naroda pred svojim. Tu su prestajale suze majki i sestara i počinjale manifestacije.

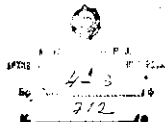
Sava protiče ispod nas. Njeno plavetnilo je prijatno za oko i mami. Cini nam se da se i Sava veseli zajedno s narodom i vojskom.

Na mostu jedan građanin viče: »Eto i mene za vama! Vratit ću se sigurno, to znam, za koji dan u moj kraj, koji je još pod fašistima. Vi ćete ga osloboditi«. Otkuda mu toliko povjerenje? On je uvjeren bio da nam se nitko ne može suprotstaviti, da riječi 0 1. proleterskoj brigadi nisu proizvod mašte, već stvarnost i prošlost, stvarnost koja se nastavlja.

Rastajemo se od gostoprimiteljivog naroda, koji je iskazao svu svoju patriotsku veličinu 27. ožuljka 1941, u masovnim demonstracijama, s parolom »Bolje rat nego pakt«. To je narod koji je od prvog dana ustanka dao svoje sinove, kćeri i očeve u prve ustaničke odrede, iz kojih su 21. prosinca 1941, u Rudom, ušli u sastav 6. beogradskog bataljona 1. proleterske brigade. Oni su tu brigadu sačekali i masovno sudjelovali sa proleterima i ostalim jedinicama NOV, dali su nam svoje najmilije - najmlađe sinove i kćeri da nam pomognu u završnim operacijama dotući okupatora i domaće izdajnike.

Vitomir PIRAK

Š T A B
I PROLETERSKE DIVIZIJE
NOV Jugoslavije
Pov.Br.500
14 oktobra 1944
u 20 časova

I PROLETERSKE BRIGADE
III PROLETERSKE BRIGADE
Š t a b o v i m a : XIII PROLETERSKE BRIGADE
VIII CRNOGORSKE NO U BRIGADE

U zajednici sa djelovima motomehanizovanog Korpusa Crvene Armije VIII Crnogorska NO U brigada uz sadejstvo levog krila I Proletbrigade zauzela je Dedinje, čime će dalji prodor na našem sektoru biti olakšan. Ovim je ujedno izvojevana pozivaja zaartiljerijska i druga sredstva Crvene Armije sa koje će dalji prodor biti neposrednije i efikasnije praćen.

U toku ove noći brzim prodorom ovladati, sa što više pozicija u gradu i odatlenastaviti čišćenje Beograda.

Mi sad izvršavamo historijsku zadaću u ovom ratu time što glavni grad naše Otadžbine oslobodjavamo od fašističkog ropstva i izdajničke tiranije i vraćamo ga svome narodu i Otadžbini.

Sve naše jedinice uložiće krajnji napor da se ~~gim~~ Beograd potpuno očisti u toku ove noći i sutra 15 o.m. Na istom zadatku dejstvuje I Proleterski Korpus, XII Udarni Korpus i ojačani motomehanizovani Korpus Crvene Armije.

Za izvršenje postavljeneog zadatka ~~xxxxxxxxxxxx~~

n a r e d j u j e m o :

1.- Cela Divizija biće u prvom borbenom redu, s tim što I Proleterska i VIII Crnogorska brigada obrazuju prvi napadni talas, a III i XIII brigada biće u neposrednoj rezervi s tim što će kao drugi napadni talas odmah dejstvovati ako je prednjem talasu potrebno pojačanje i ujedno čisteći ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ zaostale neprijateljske grupe.

2.- I PROLETERSKA BRIGADA napada pravcem Banjica i dalje zona širenja: ulevo isključno, Bulevar Oslobođenja - Krunska ulica - Dečanska ulica - Vasina ulica, a udesno isključno Kralja Aleksandra ul. - ul.Kraljice Marije - Dušanova ul. To znači brigada će dejstvovati između te dve označene linije. ~~xxxxxxxxxxxx~~

~~xxxxxxxx~~
3.- VIII CRNOGORSKA BRIGADA će sa Dedinja produžiti prodor pravcem Bulevar Oslobođenja - Krunska ulicu - Dečanska ul. - Vasina ul. - Kalimegdan, s tim što u levo držati vezu sa jedinicama VI Divizije na pravcu Topčider - Topčiderski Venac - Vojna bolnica - ul. Kraljice Natalije - Knez Mihajlova ul. - Kalimegdan - Gornji Grad /tvrđjava/.

4.- Drugi napadni talas /III i XIII Proleterska brigada kretaće se neposredno pozadi prvog napadnog talasa i to:

III PROLETERSKA BRIGADA pravcem označenim za I Proletbrigadu, a

XIII PROLETERSKA BRIGADA pravcem označenim za VIII Crnogorsku brigadu.

U cilju sigurnije veze i neposrednije intervencije /kad to treba/ od strane drugog napadnog talasa, Štabovi III i XIII Proletbrigade stalno će držati jednog člana svoga Štaba kod Štaba one brigade čija su neposredna rezerva.

Brigade iz rezerve uspostaviće međusobnu telefonsku vezu kao i vezu sa onom brigadom kojoj su rezerva.

5.- Na sektoru napada naše Divizije sa nama direktno saradjuje jedan artiljerijski puk, dva bataljona minotacača, dve tenkovske brigade, a po potrebi i druga specijalna orudja. Sa svim ovim jedinicama naš Štab ima direktnu vezu i sadejstvo. No da bi to sadejstvo bilo pravilno i efikasno, kao i da bi mogli korisno upotrebiti ona orudja Crvene Armije koja nas neposredno brate i za to nam pridodata, - potrebno je da Štabovi brigada svakoga sata šalju izveštaj o svome rasporedu i ciljevima koje treba tući.

6.- VI Lička Divizija napada levo od nas pravcem Topčider Topčiderski Venac - Vojna bolnica - Kr.Natalije ul. - Knez Mihajlova ul. - Kalimegdan - Gornji Grad. Još danas oko podne jedinice ove Divizije zauzele su Topčider i nastavile prodor.

Štab VIII Crnogorske brigade stalno će održavati vezu sa VI Ličkom Divizijom i u svojim izveštajima javljati nam situaciju kod

njih.

I Proletribrigada će isto ovako postupiti u odnosu na V Diviziju koja prodire pravcem: Kr. Aleksandra ul. - Kr. Marije ul. - Dušanova ul.

7.- U toku napada i prodiranja držati se i sadejstvovati sa jedinicama Crvene Armije.

8.- Na pravcima pokreta jedinice će ostavljati veze na važnim čvorištima i raskrnicama, s tim što će ove veze oduh od prednjih brigada preuzimati brigada iz drugog napadnog talasa. Ovo važi i za straže kod važnih javnih zgrada i ustanova i blokadu ako se ona vrši kod zaostalih uporišta.

~~XX~~

9.- Borbeni znaci:

za 14. oktobar: KISEV - KONJEV
15. oktobar: SLOBODA - SRBIJA
16. oktobar: DNJEPAR - DUMAY

10.- Po završenom čišćenju grada jedinice naše i V Divizije ostade kao posade Beograda. Jedinice Crvene Armije sa delovima XII Korpusa produžuju na dalji zadatak.

U Beogradu izvršiti sledeći razmeštaj:

I Proleterska brigada oko Narodnog pozorišta i Kneževog Spomenika, s tim da Štab brigade bude u zgradi "Remniona". Brigada će primiti zadatak brigade OZNE.

III Proleterska brigada oko "Slavije" i Crkve Sv. Save.

~~XX~~

~~XXXXXXXXXXXX~~

XIII Proleterska brigada: Vojna Akademija - Ministarstvo Vojske,
VIII Crnogorska brigada: Saborna crkva - Kalimegdan - Gornji

Grad.

Ovaj Štab biće na prostoriji III Proleterske brigade.

Štab Korpusa biće na Dedinju.

Komorske delove sa konjima držati dalje od prometnih ulica.

11.- Sve straže preuzeti od jedinica Crvene Armije sem straže kod nemačkih komandi i stičanih poslanstava.

12.- Odmah po zauzimanju centra grada I Proleterska brigada istade na zgradi "Albanije", na najgornjim spratovima, velike zastave: jugoslovensku trobojku sa petokrakom zvezdom u sredini /bez srpa i čekića, -državnu/ i sa desne strane državnu zastavu SSSR-a.

13.- Sve jedinice moraju biti prikupljene u prostorijama smeštaja, a izlasku u grad davati po potrebi samo pojedincima sa objavom i na ograničeno vreme. No izlazak odobravati samo po izvršenom pregledu odeće i sprene borca koji izlazi u grad i pošto se stežne uverenje da će onaj kome je odobrene izlaz svojim ponašanjem i spoljnom disciplinom dostojna pretstavljati borca Narodno-oslobodilačke vojske.

U gradu se međusobno pozdravljati sa Crvenooarnejcima, a obavezno sve starije.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

POLITKOMESAR
ppukovnik,

V. Šćekić

NAČELNIK
ppukovnik,

Stano Mamić

K O M A N D A N T
ppukovnik,

Aso Jovanović

14.- Štab ove Divizije kretać se u toku borbe sa I Proleterskom brigadom, a veza će stalno biti na glavnoj cesti.

Naređenje Štaba I. proleterske divizije za napad na Beograd

TIPIC 22. X 1944

ZAPRAVNIJEŠT

KOMANDANTU NOV I POJ MARŠALU TITU, KOMANDANTU ARMIS
ZAPADNOJ SRBIJI

Posle sedam dana teških i krvavih bjeva 20.10.1944 god., jedinice N.O. vojske rane uz rane sa jedinicama herojske Crvene armije oslobodile su Beograd slavni i nepoćeni glavni grad federativne, demokratske Jugoslavije.

Ova velika pobjeda nad najvećim neprijateljem naših naroda nemačkih okupatora naročite je značaja po tome što su u borbi za oslobodenje junačkog Beograda dali svoju krv sinovi junačke Crvene armije, junačke Arapske i ostale Bosne, junačke Crne Gore i sinovi beleg Zagreba i Hrvatskog Zagorja, sinovi kršne Like, Dalmacije, Slavonije, Vojvodine i sinovi Slovenije. Ta pobjeda je značajnija što je izvojevana Zajedno sa jedinicama slavne bratske Crvene armije.

Za vanredno junaštvo i upornost u borbi za oslobodenje Beograda izražavam svoju zahvalnost i priznanje borcima, komandirima, komandantima i politikomesarima I Div., V Div., VI Div., XII Div., XXVIII Div., XVI Div., XXXVI Div., XI Div.

Našim borcima i komandirima koji su pod vašom komandom izvojevali ovu istorijsku pobjedu naši narodi će odati dostojnu zahvalnost.

Predložite za odlikovanje jedinice i pojedince koji su se najviše istakli u borbi.

Slava našim herojima koji su dali svoje živote za slobodu svoga naroda.

Sart fašizmu - sloboda narodu!

Priljema 21. X. 1944
u Beogradu

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ
MARŠAL JUGOSLAVIJE
TITO

ŠTAB
PRVE PROLETBRIGADE
Broj službena
22 oktobra 1944 g.

TABOVIMA BATALJONA I KOMANDAMA JEDINICA

Prednju Zpravijest pročitati pred strejem svim borcima i rukovodnicima vaših jedinica.

Sart fašizmu - sloboda narodu!

KOMANDANT MAJOR,

V. J. J. J.

Zahvalnost i priznanje Vrhovnog komandanta borcima, komandirima, komandantima i politikomesarima jedinica za vanredno junaštvo i upornost u borbama za oslobodenje Beograda

NAREDBA Br. 513 *8154*

ŠTAB I PROLETERSKE DIVIZIJE SA 29 OKTOBAR 1944 god.

o obnavljanju V /Šumadijskog/ bataljona

165
M.H.O. S.H.P.A.
V. V. V. V.
M.H.O. S.H.P.A.
M.H.O. S.H.P.A.
M.H.O. S.H.P.A.
M.H.O. S.H.P.A.

I

Prema naredjenju Vrhovnog Komandanta Maršala Jugoslavije TITA obnoviti u I Proleterskoj brigadi V /ŠUMADIJSKI/ BATALJON.

Štab I Proleterske brigade izvršio ovo naredjenje i formirati V Šumadijski bataljon, kome predati prilikom formiranja staru sestavu ovog bataljona. Zastavu će predati Štab brigade svedane na dan formiranja.

Sart fašizam - Sloboda narodu!

POL KOMBESAR
pukovnik,

Narod Sčević

KOMANDANT
pukovnik,

Narod Ivanović

Naredba komandanta 1. proleterske divizije o obnavljanju
5. šumadijskog bataljona

ŠTAB
PRVE PROLETERSKE BRIGADE
Broj služb.
26 oktobra 1944

ŠTABOVIMA BATALJONA I KOMANDAMA JEDINICA

6-412
7134

Sutra 27 o.m. izvršiće smotru jedinica naš Vrhovni Komandant Maršal Jugoslavije Tito na Banjici.

U smotri će učestvovati sledeće jedinice -

I Proleterska brigada, XIII Proleterska brigada, IV i X Krajiška brigada, II Proleterska brigada, IV Srpska brigada, jedna brigada VI divizije, Konjička brigada, artiljerija i bacači iz naše divizije, V i VI divizije.

Svi štabovi bataljona naše brigade najhitnije će prikupiti svoje bataljone i sa njima krenuti na Banjicu, gde ćemo otpočeti sa vežbom i pripremom za sutrašnju smotru.

U koliko neki bataljon pored redovnih zadataka u gradu ima i neka specijalna stražarska mesta kao magacine, radništva i td. ostaviće na takvim mestima najviše po 1 stražara a sve ostale borec najhitnije prikupiti i krenuti na određeno mesto.

Do završetka smotre našu dužnost u gradu preuzima XXI brigada V divizije, koja je trebala već do sada da izvrši smenu. Ovu smenu neće čekati ni jedan naš bataljon nego najhitnije postupiti po gornjem.

Onaj bataljon koji ima stražu kod Nacionalnog Komiteta (I ili II) i dalje će ju zadržati dok ne bude dobio smenu od XXI brigade, nakon čega vod treba da dođe u sastav bataljona na Banjici.

Na smotri će učestvovati i onaj teče čete sa svim oruđima koja moraju biti dobro natovarena, a tekoće vodovi samo sa malim kazzanima (pokijski). Ostali dio kuhinjske osobe ne osadanjim mestima, gde će čekati povratak bat. sa smotre.

Komandant - major,
J. Mirović

Naredba Štaba 1. proleterske brigade za smotru jedinica 27. oktobra 1944. godine koju će izvršiti Vrhovni komandant

Примок

18-X од Дивизије

у 13,15^h

55. За командара: Одмах одредити три младића Британе
и два младића Француза који ће издати ситуацијом
зарадбом писивања војних ситуација по Ботсе.
58 је изједно хитно и са напу и са савјештену
вештачу. Вештачу одмах и довести саби много
малт. Благо. у. 61.

21-X од Дивизије

у 12,15^h

33. Јака обавезно до 18 часова доставити предној за одликова-
не јединица и појединца који су се истаили у борби за
Београд и Земун.

44. Предноје доставити по рачуном образцу.

39. Јавити улицу и број вашеи младица.

од I дивизије

у 18,20^h

59 Ваш млади са нама је у Александровој улици бр. 12,
поновљато бр. 12. Благо. у. 15

60 Нити да дође до 8 саби. Благо. у. 10

21- X. 30 I Zubi ijj

Broj. 718, 20 £

Ми ето у Зидској бр. 2 (двеед). Вјероватно да
вемо се ејубра мало памјерши и у дворазучу са
штабат короче - одбране.

- 26 Шрви бајтаок брви, зрјуи и сеибриги кварит. Шиди
бајтаока у Стадрској улици. Зрјуи бајтаок
брви, двееди и дведи кварит. Шиди бајтаока
у Краљице Марије - на Кошцу Сивакоја Главна.
" 27 Шрви бајтаок шееди, сеети и једана-
сеети кварит. Шиди бајтаока на ули Круше-
валке и Кнеза Павла. Сеибриги бајтаок, осми,
двееди и шринајсеети кварит. Шиди бајтаок.
око медицинског факултета.
28 Шееди бајтаок, дванајсеети, тедрнајсеети и шеед-
најсеети кварит. Шиди бајтаок код Швајцарске
цркве. Сеети бајтаок у селу Мирјетцу.

Š T A B
PRVE PROLETERSKE BRIGADE
Broj službene
9 novembra 1944 godine.

3/1-1/1
713

ŠTABOVIMA BATALJONA I KOMANDAMA JEDINICA

Otpočelo je preoružanje naše brigade sa ruskim oružjem. Do sada smo dobili 20 bacača 82 milimetra i 650 mašinski/strojnice/. Teške i lake mitraljeze, odgovarajući broj municije sa sve vrste oružja kao i protivvazdušne mitraljeze, protivkolске topove i municiju sa iste težinom u najkraćem roku. U vezi sa ovim

N A R E D J U J E N O

1.- Svaki bataljon u toku današnjega dana uputiće kod ovog štaba po dvoje kola sa kojima će primiti po 100 /stotina/ ruskih mašinski /sa jedan bataljon/

Četa sa Vozu primaće 14 mašinski, Minerski vod 8 mašinski, protivkolске četa 13, Štab brigade 5, Brigadni sanitet 2 /dvoje/. Ove mašinske bataljoni i jedinice u prvom redu izvrše raspodelu na sledeći mašinski mašinama moraju biti naoružane komande četa po jedinicama, vodnici, deložanti, deseteri, pomoćnici na teškis i lakis mitraljovima, a sa tim najvažnijim borci.

2.- Kada budemo primili odgovarajući broj teških i lakih mitraljeza i izvršili raspodelu po bataljonima i jedinicama obavezno ćemo isporučiti ove stvari naoružanje isusev ruske i nemačke strojnice koje ćemo i dalje sačuvati. Dok se ne izvrši novo preoružanje najbolje paške 7.9 mm sve naše jedinice da se borena koji nijesu naoružani sa automatskim pušicama.

3.- Ruske bacače 82 mm koje smo već rasdištili po bataljonima svaki bataljon formiraće pri pretešoj četi, bacački vod od 3 bacača. Sve bacače 82 mm oni bataljoni koji imaju više od 3 u toku ovoga dana uputiće ovome štabu. Posluga na bacačima koju formiraju bataljoni pri pretešim četama mora biti naoružana sa mašinama.

4.- Pri štabu brigade formira se baterija bacača od 3 do 6 kal. 82 mm kao posebna jedinica. Za formiranje ove baterije - voda svi bataljoni uputiće sledeći broj drugova i to :

Svaki bataljon iz današnjih preteših četa po jednog starijeg borca koji treba da bude vodje bacača u novo formiranoj bateriji. Pored ovoga svaki bataljon uputiće još po 3 drugova od kojih će se formirati ovaj vod. Ovi drugovi mogu biti svi borci koji su stupili u NOV od dolaska u Srbiju pa do smučača Uba. Napominjamo da ovi borci doneske moraju biti provjereni kroz borbe i život. Sa njima uputiće karakteristike. Ove drugove bataljoni će uputiti ovome štabu 10 o.s. najkasnije do 10 časova isjutra.

11 bataljon sa vodnika bacačkog voda pri ovome štabu uputiće drugu Karamana Milana. Ovog drugu uputiti tuktodje sa karakteristikama.

5.- Kim se bude formirao vod bacača pri ovome štabu sa novoformiranim ljudstvom otpočeće se sa kursem - obukom na bacačima.

Istovremeno na ovaj kurs biće posvano iz svih bataljona t.j. iz bacačkih vodova po nekoliko drugova, koji će se po savršetku kursa vratiti u svoje jedinice.

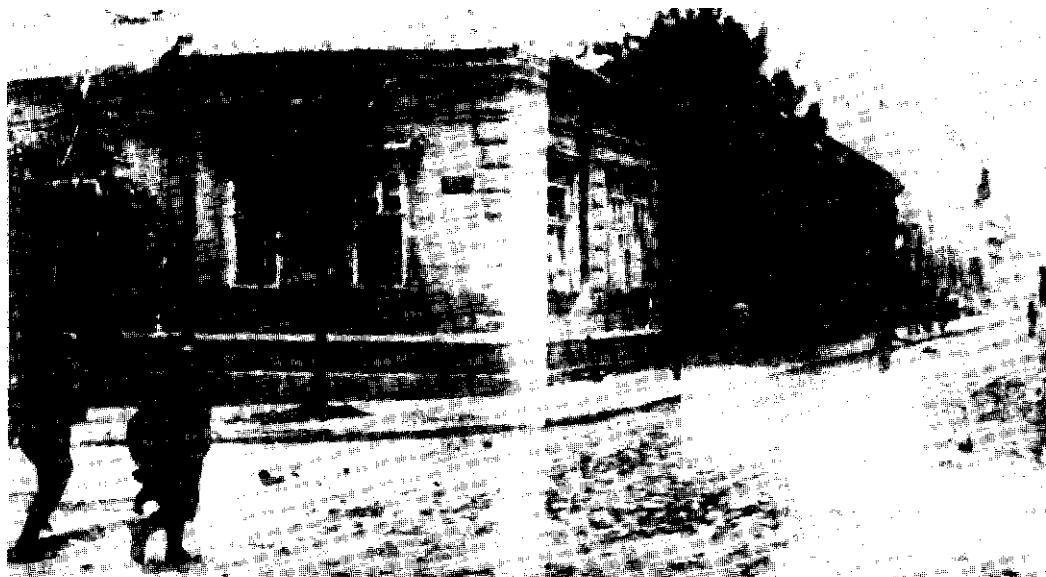
Naredjenje sa upušivanje ovih drugova bataljoni će dobiti naknadno.

Sart fašizmu - slaboda narodu !

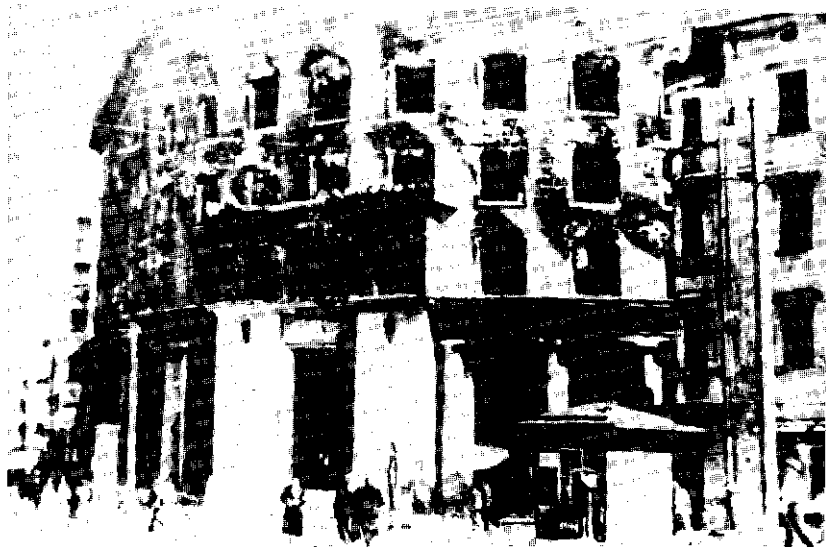
KOMANDANT POTPUKOVNIK,
[Signature]

Naređenje komandanta 1. proleterske brigade štabovima bataljona o uvođenju sovjetskog naoružanja

Beograd oktobra 1944. Borbe u okolini Slavije

*Borbena položaj Kraljevačkog bataljona – zgrada Agrarne banke
(sada Muzej revolucije). Snimljeno neposredno posle oslobođenja
Beograda*

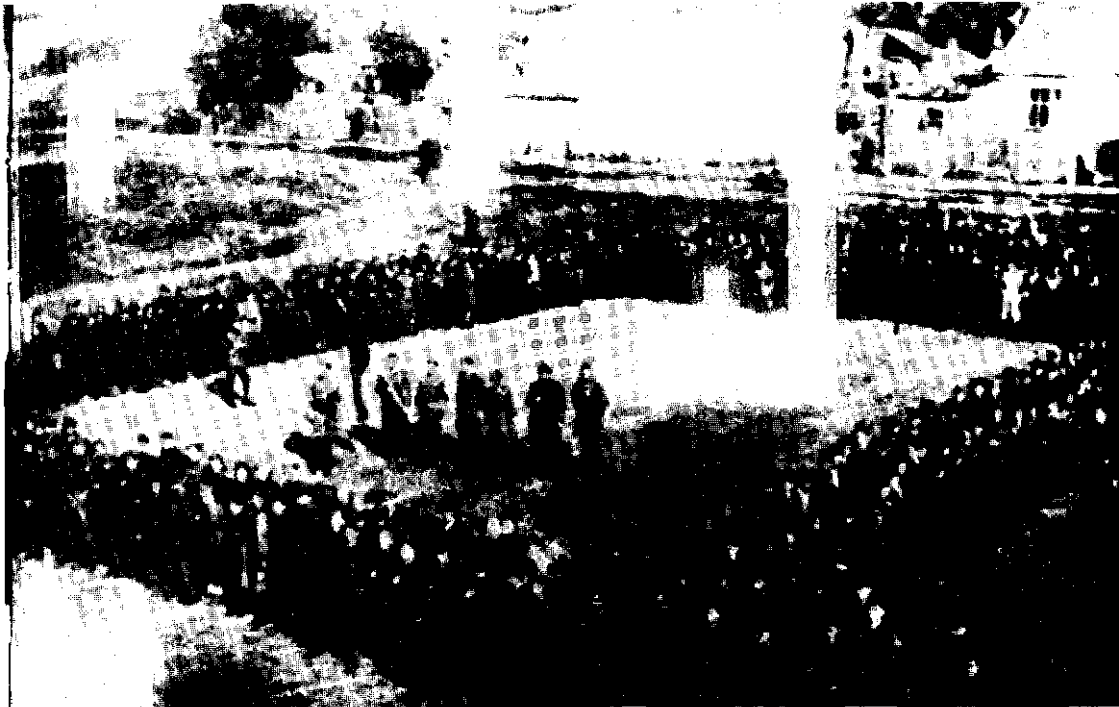

Proleterii na Kalemegdanu, 20. oktobar 1944.

*Jedinice Prve proleterske brigade prolaze beogradskim predgrađima
predvođene vojnom muzikom*

Postrojeni borci Drugog bataljona

*Nekoliko dana posle oslobođenja Beograda borci Omladinske čete
Trećeg bataljona Prve proleterske brigade maršuju Trgom
Republike. Komandir čete Ratko Čanak, zamenik komandira čete
Vasilije Žižić*

Banjica, 27. oktobar 1944. Komandant brigade »Italija« Đuzepe Maras raportira Vrhovnom komandantu NOVJ Josipu Brozu Titu

Rudarska četa Četvrtog bataljona maršuje ispred Vrhovnog komandanta prilikom smotre na Banjici, 27. oktobra 1944.

Beograd, oktobar 1944. Protivtenkovska četa Prve proleterske

Grupa boraca brigade na železničkoj stanici u Beogradu. Stoji Radivoje Jelić. Iza njega u vagonu sedi Miroslav Babić iz Beogradskog bataljona

*Grupa boraca Beogradskog bataljona u Beogradu oktobra 1944.
Stoje: prvi sleva Spasoje Radovanović, bolničarka Hadžija i Miloš
Kojić. Sedi: Dragica Bebić*

*Štab Četvrtog kraljevačkog bataljona u Beogradu, oktobra 1944.
Stoje: Branislav Božović, Miša Brezak Lala i Simo Simović. Sede:
Rosa Dmitrić i Vojin Terzić*

*Fudbalski tim Trećeg bataljona u oslobođenom Beogradu
oktobra 1944.*

Borci Kraljevačkog bataljona u oslobođenom Beogradu. S leva na desno: Tripo Vučinić, Jovan Čamilović i Milenko Petrović Beli

Referent brigadnog saniteta Zora Petrić s bolničarkama Prve proleterske u Beogradu

Fudbalska ekipa Drugog i Trećeg bataljona

Maršal Tito i Gojko Nikoliš u obilasku ranjenika u Vojnoj bolnici u Beogradu novembra 1944.

